

ІНСТИТУТ ПРАВОТВОРЧОСТІ
ТА НАУКОВО-ПРАВОВИХ ЕКСПЕРТИЗ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

**ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ
У КОНТЕКСТІ АДАПТАЦІЇ
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Науково-практична конференція

м. Київ, 03 жовтня 2024 року

Видавництво
«Юридика»
2024

УДК [346.548(477):340ЄС]-044.332(062.552)
3 38

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту правотворчості та науково-правових
експертиз Національної академії наук України
24 жовтня 2024 року, протокол № 11*

Редакційна колегія:

Гриняк А. Б., Міловська Н.В., Великанова М. М.

**3 38 Захист прав споживачів у контексті адаптації
законодавства України до права Європейського Союзу :**
збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Київ,
03 жовтня 2024 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. 160 с.

ISBN 978-617-554-367-2

03 жовтня 2024 року в Інституті правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України проведено науково-практичну конференцію «Захист прав споживачів у контексті адаптації законодавства України до права Європейського Союзу».

У рамках конференції обговорено питання прав споживачів товарів, робіт та послуг, судового та позасудового захисту прав споживачів, особливостей захисту прав споживачів в умовах дії воєнного стану в Україні, захисту прав споживачів у країнах Європейського Союзу, адаптації законодавства України про захист прав споживачів до законодавства Європейського Союзу, відповідальності за порушення законодавства у сфері захисту прав споживачів та інші проблемні питання.

Видання адресоване науковим та науково-педагогічним працівникам закладів вищої освіти і наукових установ, здобувачам вищої освіти, докторантам та всім, хто цікавиться актуальними питаннями юридичної науки.

УДК [346.548(477):340ЄС]-044.332(062.552)

© Інститут правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України, 2024

© Видавництво «Юридика», 2024

© Автори, 2024

ISBN 978-617-554-367-2

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ПРАВА СПОЖИВАЧІВ ТОВАРІВ, РОБІТ ТА ПОСЛУГ І ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ЗАХИСТУ

Самозахист інформаційних прав споживачів Кохановська О. В.	7
Спірні питання захисту прав споживачів банківських послуг Кухарєв О. Є.	11
Астрент: стан і перспективи запровадження в українському праві Погрібний С. О.	15
До питання про особливості відшкодування шкоди як способу захисту суб'єктивних прав у правовідносинах професійного спорту Наставний І. В.	21
Окремі аспекти забезпечення виконання зобов'язань за споживчими договорами Соботник Р. С.	25
Захист прав споживачів у сфері страхування здоров'я на випадок хвороби Бакун С. С.	28
Захист прав споживачів в контексті банківського кредитування Йосипенко М. С.	32
Права споживачів щодо об'єктів зі штучним інтелектом як категорія прав людини (теоретико-правовий аналіз) Кравчук С. М., Василенко С. Р.	36
Проценти за користування грошовими коштами у сфері споживчого кредитування Отцевич Є. Ю.	40

РОЗДІЛ 2. СУДОВИЙ ТА ПОЗАСУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Недійсність правочинів, умови яких обмежують права споживачів Дзера О. В.	45
Місце інтелектуальної власності в механізмі захисту прав споживачів: процесуальні аспекти Штефан О. О.	48

Правова політика України щодо захисту прав, свобод та законних інтересів груп осіб у цивільному судочинстві: в аспекті захисту колективних прав споживачів	
Заботін В. В.	52
Реалії охорони та захисту прав споживачів в умовах дії воєнного стану	
Колісникова Г. В.	56
Правнича допомога та захист прав споживачів: у пошуку балансу інтересів	
Простибоженко О. С.	58
Визначення змісту поняття «споживчий кредит» в контексті реалізації права на захист суб'єктами іпотечних правовідносин на основі практики Верховного Суду	
Крижовий Д. В.	63
Місце принципу касаційного оскарження в системі принципів адміністративного судочинства	
Самара В. С.	66
РОЗДІЛ 3. ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	
Міжнародний досвід у захисті прав споживачів	
Федорченко Н. В.	70
Договірне регулювання відносин щодо здійснення спільної діяльності за законодавством Австрії та України	
Гуцуляк В. К.	74
«Обман», «Лимон», «Шок» та «Субсидіювання»: до питання про необхідність розроблення архетипічних теорій шкоди у сфері захисту прав споживачів	
Трубаков Є. О.	78
Міжнародно-правові аспекти охорони та захисту прав споживачів Європейського Союзу та інших країн	
Селих О. І.	83
Правова природа договору таймшеру у аспекті захисту прав споживачів в Європейському Союзі	
Фатхутдінова І. В.	89

РОЗДІЛ 4. АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Гармонізація законодавства України про захист прав споживачів з правом Європейського Союзу Атаманчук Н. І.	92
Закон України «Про захист прав споживачів» – крок до гармонізації системи захисту прав споживачів в Україні з принципами, підходами та практиками ЄС Великанова М. М.	97
Адаптація законодавства України про захист прав споживачів до права Європейського Союзу Кот О. О.	100
Тенденції впровадження правового моніторингу при наданні адвокатських послуг у країнах ЄС та Україні Мельник Я. Я.	102
Посилення гарантій захисту прав споживачів у контексті адаптації законодавства України до права ЄС Міловська Н. В.	110
Відмова споживача від дистанційного договору: український підхід та європейський стандарт Шимон С. І.	113
Споживчі договори в цивільному законодавстві України: окремі проблеми правового регулювання Якубівський І. Є.	117
Захист прав споживачів за дистанційним договором у контексті адаптації законодавства України до права ЄС Банасевич І. І.	121
Вирішення споживчих спорів та Small Cases в ЄС: виклики та приклади практик для України Бортнік О. Г., Довбенко М. П.	125
Право споживача на відмову від договору у праві ЄС та в контексті змін законодавства України Гришко У. П.	129
Імплементация норм права Європейського Союзу з захисту прав споживачів у правове поле України Лига А. І.	133

Гармонізація системи захисту прав споживачів в Україні з принципами, підходами та практиками ЄС – пріоритет на шляху до євроінтеграції Перевертун О. В.	140
---	------------

РОЗДІЛ 5. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Делікт як підстава адміністративно-правової відповідальності у сфері захисту прав споживачів Лупало О. А.	143
Споживчий активізм як складова захисту прав споживачів у Китаї Походжук Р. В.	146
Особливості індивідуалізації адміністративно-господарських санкцій за порушення прав споживачів Шаталова Л. М.	149
Відповідальність за порушення законодавства у сфері захисту прав споживачів Кравчик С. М.	153

РОЗДІЛ 1. ПРАВА СПОЖИВАЧІВ ТОВАРІВ, РОБІТ ТА ПОСЛУГ І ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ЗАХИСТУ

САМОЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Кохановська О. В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Конституційним підґрунтям застосування самозахисту, в тому числі і в питаннях захисту інформаційних прав споживачів, можна вважати принцип, закріплений у ст. 55 Конституції України, згідно з яким кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. В свою чергу, ст. 19 ЦК України врегулює питання самозахисту цивільних прав.

Оскільки право на інформацію та інші інформаційні права споживача, як і будь – кого із суб'єктів цивільного права, є передусім правом на особисте немайнове благо, яким є інформація, то питання самозахисту зазначених прав можна розглядати як один із найбільш ефективних видів захисту. Так, особа (для цивільно – правових відносин це фізична особа – споживач), має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи (у випадку захисту прав споживача відповідною організацією із захисту прав споживачів) від порушень і протиправних посягань (ч. 1 ст. 19 ЦК України).

Підстави для застосування самозахисту у ч.1 ст. 19 ЦК України – це не лише порушення і протиправні посягання власних прав особи, але, як бачимо, і прав інших осіб, коло яких не обмежується законом. За аналогією із ч. 1 ст. 1158 ЦК України, у відповідність з якою, якщо майновим інтересам іншої особи загрожує небезпека настання невідгідних для неї майнових наслідків, особа має право без доручення вчинити дії, спрямовані на їх упередження, усунення або зменшення, то, так само, якщо небезпека настання небажаних наслідків загрожує немайновим інтересам іншої фізичної особи (споживача), ця особа має право вчинити дії на їх упередження, усунення або зменшення. На думку цивілістів, такі дії можуть мати ознаки самозахисту [1, с. 44].

В абзаці 2 ч. 1 ст. 19 ЦК України визначено самозахист як застосування собою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Такі заборони передбачені, наприклад, ст. 1169 ЦК України, а також в інших законах України. Способи самозахисту мають відповідати змісту права, що порушено, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням. Способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства (ч. 2 ст. 19 ЦК України).

Аналізуючи зміст Закону України «Про захист прав споживачів» від 10.06.2003 р. (далі в цих тезах – Закон) [2], який набирає чинності у цьому році, можна помітити, що інформаційні права для споживачів носять надзвичайне значення. В ст. 1 Загальних положень визначені терміни, зокрема, договір як усний чи письмовий правочин між суб'єктом господарювання та споживачем щодо купівлі – продажу продукції, в якому міститься інформація про якість, терміни, ціну та інші умови, за які придбавається або реалізується продукція (п. 9), отже споживач може встановити договором або обрати самостійно чи звернутися до встановлених актами цивільного законодавства способів самозахисту, щоб забезпечити для себе отримання достовірної, повної, актуальної інформації щодо якості, термінів, ціни та інших умов реалізації продукції.

Використовуючи засоби дистанційного зв'язку для укладання різного роду договорів, фізична особа – споживач може застосовувати способи самозахисту (в тому числі і технічного) для забезпечення безпечного, своєчасного і якісного зв'язку на платформах продавців, укладання договорів в електронній формі, забезпечення належної обробки своїх персональних даних та інших даних про себе, а також для забезпечення дотримання усього переліку прав людини у царині торгівельної комерції. Необхідною умовою для зазначеного має належне функціонування Єдиного державного веб – порталу для споживачів у сфері е– комерції (Портал е – покупець), визначення якого надано у п. 12 ст. 1 Розділу I Закону. В рамках цієї електронної інформаційно – комунікаційної системи здійснюється збирання, накопичення, обробка, захист, облік, та надання споживачам інформації про суб'єктів електронної комерції, а також комунікація суб'єктів електронної комерції, споживачів тощо. Так само, слід прийняти до уваги, для розуміння способів самозахисту, які можна застосувати споживачу у сфері електронної комерції, такі категорії, визначені у ст. 1 Розділу I Закону як: засоби дистанційного зв'язку, кодекс поведінки, комерційна гарантія, комерційна практика, недолік,

послуга, продукція, професійна сумлінність, споживач, споживач освіти..., споживчий спір, товар, цифрова послуга та ряд ін.

Для належного і ефективного здійснення самозахисту своїх прав фізична особа – споживач може керуватися принципами здійснення захисту прав споживачів, закріпленими у ст. 3 Закону, серед яких, наприклад: пріоритетність прав та інтересів споживачів перед будь – якими іншими інтересами і цілями суб'єктів господарювання, доступність для споживача простих та ефективних способів відновлення порушених прав, доступність для споживача корисної та зрозумілої інформації щодо пропонуванних товарів, робіт, послуг, включаючи інформацію, що забезпечує можливість ідентифікувати продукцію та простежити її походження та ряд ін. У Розділі II Закону, який безпосередньо присвячений правам споживачів, згадується право на своєчасне отримання повної, точної та достовірної інформації про продукцію. Здійснюючи самозахист своїх прав, споживачі мають право здійснювати фото-, та/або відеофіксацію порушення своїх прав, якщо це не суперечить закону (ч. 3 ст. 4 Закону). Розділ У Закону цілком присвячений системі захисту прав споживачів і місця в цьому громадських об'єднань прав споживачів і саморегулювних організацій (ст. 36 Закону).

Самозахист в коментарях ЦК України називають ще одним способом захисту поряд з тими, які закріплені у ст. 16 ЦК України і розуміють під ним застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства [3, с. 29]. Крім того, самозахист в юридичній науці розуміється у вузькому та широкому значенні: самозахист цивільних прав у вузькому значенні – це вчинення управомоченою (управленою) особою не заборонених законом фактичних дій, спрямованих на ненастання, зменшення негативних наслідків такого порушення і автори до таких фактичних дій відносять, наприклад, встановлення власником перешкод або застосування фактичних дій для убезпечення від неправомірних дій інших осіб [1, с. 45]. До способів самозахисту у широкому його значенні належать, на думку ряду авторів, як фактичні, так і юридичні дії. Таке розуміння самозахисту цілком відповідає змісту ч. 2 ст. 19 ЦК України, згідно з якою способи можуть встановлюватись договором або законом: «Способами юридичного характеру протидії порушенню цивільних прав можна вважати, зокрема, застосування стороною в договірних правовідносинах так званих оперативних санкцій на протигагу невиконання іншою стороною договірних обов'язків» [1, с. 45]. Серед необхідних умов, які дозволяють застосування особою самозахисту цивільних прав, можна назвати: наявність порушення цивільного права або протиправного

посягання на своє право, або право третьої особи; відсутність законодавчої заборони застосування обраного стороною способу самозахисту; відповідність способу захисту моральним засадам суспільства; адекватність обраного механізму самозахисту характеру правопорушення (протиправного посягання); спрямованість обраного способу самозахисту на протидію правопорушенню. Усі зазначені умови мають враховуватись і у випадку самозахисту споживачами своїх прав. Оскільки способи самозахисту можуть обиратися особою самостійно чи встановлюватись договором або актами цивільного законодавства, таке правило має відображати основні засади диспозитивності, відповідно до яких сторони мають право передбачити в договорі механізми самозахисту порушених цивільних прав. До таких механізмів, які можуть бути передбачені в договорі за участю споживачів, слід віднести «певні способи забезпечення зобов'язань, а також заходи оперативного впливу...», а відсутність у тексті договору умови про можливість застосування самозахисту цивільних прав не позбавляє сторін договору права самостійно обрати й застосувати такий спосіб самозахисту на підставі ст. 19 ЦК» [3, с. 30]. Ч. 2 ст. 19 ЦК України визначає допустимість застосування самозахисту у тому чи іншому конкретному випадку, свою специфіку безумовно має застосування самозахисту прав споживачів. Спеціалісти вважають, що самозахист має бути адекватним змісту порушеного права і самого порушення, а також значимості негативних наслідків, що спричинені порушенням, при цьому порушення цивільних прав має бути реальним, а не уявним, а обсяг негативних наслідків застосування особою самозахисту не повинен істотно перевищувати обсяг шкоди, яка їй заподіяна чи могла б бути заподіяна порушенням її цивільного права [1, с. 45]. Врешті законодавець надає особі право на свій розсуд обирати спосіб самозахисту.

Як висновок зазначимо, що самозахист цивільних прав споживачів як спосіб захисту їх порушених прав та охоронюваних законом інтересів може застосовуватися не тільки в договірних відносинах, але і як спосіб захисту інших цивільних прав, зокрема інформаційних цивільних прав.

Література:

1. Науково – практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. К. : Юрінком Інтер, 2005. Т. I. 832 с.

2. Про захист прав споживачів. Закон України від 10.06.2023 р. № 3153 – XII / *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2023. № 78. Ст. 276.

3. Цивільний кодекс України. Постатейний коментар у двох частинах. Частина 1. / Керівники авторського колективу та відповідальні редактори проф. А.С. Довгерт, проф. Н.С. Кузнецова. К.: Юстініан, 2005. 680 с.

СПІРНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

Кухарєв О. Є.

*доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Участь споживача у цивільних правовідносинах суттєво впливає на їх сутність. Це зумовлено особливим правовим статусом споживача як суб'єкта відповідних правовідносин, що розкривається не в ЦК України, а в спеціальних законах. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» споживач – фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

У Законі України «Про споживче кредитування» споживач визначається як фізична особа, яка уклала або має намір укласти договір про споживчий кредит. При цьому споживчим кредитом є грошові кошти, що надаються споживачу (позичальникові) на придбання товарів (робіт, послуг) для задоволення потреб, не пов'язаних з підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника (ст. 1).

Нарешті, згідно з п. 56 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» споживач фінансових послуг – фізична особа, яка звертається за наданням фінансових послуг до надавача фінансових послуг та/або посередника або користується послугами надавача фінансових послуг та/або посередника для задоволення особистих потреб, не пов'язаних із підприємницькою або незалежною професійною діяльністю.

Тобто визначальними ознаками споживача є те, що, по-перше, це фізична особа, а, по-друге, він має намір укласти певний договір саме

для потреб, не пов'язаних з підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника. Тож ідеться про досить вузьке коло учасників.

Споживач є суб'єктом приватного права, проте необхідність особливого захисту його прав зумовлює певний публічно-правовий вплив на відносини, в яких він бере участь.

Однією з проблем, що вирішується цивільним правом, є захист слабкої сторони у правовідношенні. І розв'язання цієї проблеми вимагає відступу від юридичної рівності учасників цивільних правовідносин, що є основоположною засадою цивільних відносин, визначеною у ст. 1 ЦК України, поряд із вільним волевиявленням та майновою самостійністю їх учасників.

Як вірно наголошується у правовій доктрині, надання споживачу додаткових привілеїв при укладенні договору обумовлено його непрофесійністю на споживчому ринку. Правова концепція захисту слабкої сторони в договорі виступає як непрописані в законодавстві, доктринальні принципи цивільного права, що доповнюють, розвивають і посилюють теоретико-правові принципи гуманності та справедливості [1, с. 163, 164].

Слабкою стороною в договірному зобов'язанні виступає учасник, наділений значно меншою ресурсною, економічною базою, статусними можливостями стосовно свого контрагенту. Слабка сторона у зобов'язанні – науковий термін, що використовується для зручності характеристики розподілу прав та обов'язків між сторонами, пояснення несиметричності прав та обов'язків у суб'єктів. І хоча цей термін не врегульований в ЦК України або в інших нормативно-правових актах, захист слабкої сторони є поширеним предметом дослідження в цивілістиці.

С. П. Погребняк переконливо стверджує, що суд повинен перенести ідею справедливості, втілену в нормах права, на рівень конкретних правовідносин. Суд може компенсувати окремі недоліки формальної справедливості, обумовлені такою рисою права, як загальність. Вона не дозволяє адекватно вирішувати кожну конкретну ситуацію, яка може мати певні особливості, не враховані в нормі. У відомому вислові «*Summum ius, summa iniuria*» (найвище право – найвища беззаконність) із давніх-давен виражалася стурбованість із приводу того, що суворе застосування позитивного права часто може закінчуватися найзліснішою несправедливістю. По суті, йдеться про конфлікт між формальною і змістовною справедливістю. Одним із засобів, за допомогою яких суд може стати змістовно справедливим, є гнучкість норм, що надає суддям можливості розвивати і пристосовувати право, застосовувати розсуд [2, с. 63, 64].

Не викликає сумнівів, що у відносинах із банківською установою фізична особа є слабкою стороною. У цьому аспекті Конституційний Суд України зазначив, що держава забезпечує особливий захист більш слабого суб'єкта економічних відносин, а також фактичну, а не формальну рівність сторін у цивільно-правових відносинах, шляхом визначення особливостей договірних правовідносин у сфері споживчого кредитування та обмеження дії принципу свободи цивільного договору [3]. Слід зважати, що кожна фінансова установа має у своєму розпорядженні колосальні, практично необмежені, у порівнянні зі споживачами, фінансові, інтелектуальні, інформаційні, технологічні та людські ресурси.

За таких обставин вважаю спірною правову позицію Верховного Суду, висловлену Об'єднаною палатою Касаційного цивільного суду у постанові від 09.09.2024 р., в якій розкривається презумпція добросовісності іпотекодержателя. Верховний Суд дійшов висновку, що конструкція «добросовісного іпотекодержателя» (тобто того, який набув право іпотеки на підставі договору іпотеки із невласником), хоча й прямо не передбачена в приватному праві, але є проявом доброї совісті (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України). Якщо ЦК України допускає набуття добросовісним набувачем найбільш повного та абсолютного речового права (права власності) від неуповноваженої особи (ст. 330 ЦК України), то набуття такого права на чужу річ (обмеженого речового права) як права іпотеки, також має допускатися правопорядком.

Законодавець не передбачив нікчемності правочину, у випадку відсутності у іпотекодавця права власності на предмет іпотеки. Через це такий правочин є оспорюваним. Недійсність первісних юридичних фактів чи документів не призводить до недійсності договору іпотеки, оскільки в українському праві відсутня залежна недійсність для таких випадків. Тому повинна враховуватися добросовісність / недобросовісність іпотекодержателя для того, щоб вирішити питання про набуття ним права іпотеки та/або при визнанні недійсним договором іпотеки. При цьому очевидно, що добра совість «лікує» таку ваду набуття права іпотеки як укладення договору невласником.

Власник, який за допомогою виндикаційного позову чи реституції повернув майно від неуповноваженого іпотекодавця, «займає» місце останнього у відносинах іпотеки. Таким чином до власника, який задовольнив вимоги іпотекодержателя, переходить у порядку суброгації (ч. 3 ст. 528 ЦК України) право вимагати з боржника виконання зобов'язання, яке було забезпечене іпотекою [4].

На мою думку права титульного власника майна як слабкої сторони у правовідносинах із банком, мають бути захищені судом. В аналізованій справі майно в іпотеку передав не його власник, а

володілець майна, так званий «солом'яний» власник, від якого це майно в подальшому було витребувано за судовим рішенням. І принципове значення у досліджуваних правовідносинах має не та обставина, що іпотекодержатель добросовісно покладався на відомості державного реєстру речових прав стосовно реєстрації права власності на майно за іпотекодавцем, а факт укладення договору іпотеки особою, яка взагалі не мала права на розпорядження відповідним майном. Зважаючи, що власник майна не передавав його в іпотеку банку та не надавав згоди на це, він не може набути правового статусу іпотекодавця у спірних правовідносинах. І такий підхід узгоджується із такою засадою цивільного законодавства, як справедливість, що визначена у п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України. При цьому ст. 23 Закону України «Про іпотеку» щодо слідування іпотеки на досліджувані правовідносини не поширюється, оскільки регулює наслідки переходу права власності на предмет іпотеки від іпотекодавця до третьої особи, що відбувається без порушень закону.

Слід також врахувати, що Верховним Судом в основу рішення була покладена конструкція «добросовісного іпотекодержателя», яка не передбачена нормами цивільного законодавства України.

За таких обставин викладена вище правова позиція Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду не відповідає справедливості та призводить до порушення оптимального балансу інтересів титульного власника майна й банківської установи, яка не позбавлена правової можливості стягнути кредитні кошти із позичальника.

Література:

1. Яновицька Г. Б. Цивільно-правові засоби захисту прав споживачів в Україні : монографія. Львів : Растр-7, 2018. 400 с.
2. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Харків : Право, 2008. 240 с.
3. Рішення Конституційного Суду України від 10.11.2011 р. № 15-рп/2011, справа № 1-26/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-11#Text>
4. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 09.09.2024 р., судова справа № 466/3398/21, провадження № 61-2058сво23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121665097>

АСТРЕНТ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВІ

Погрібний С. О.

*доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент
Національної академії правових наук України,
суддя Великої Палати Верховного Суду,
головний науковий співробітник
Інституту правотворчості та правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

У правовій доктрині астрент (від лат. *adstringere* – примус, фр. *l'astreinte* – штраф) розуміють як грошову суму, яку присуджує суд за невиконання (несвочасне виконання) рішення суду. Інститут астренту не є новим для як для права держав-членів ЄС, так і для європейського приватного права загалом. Цей ефективний правовий інститут, який стимулює боржника до виконання судового акта у найстисліші строки, з'явився у Франції наприкінці XIX ст. Саме судова практика французьких судів сформувала умови, види і способи застосування астренту і навіть визначила його правову природу (*Цвайгерт К., Кетц Х.*).

За правом Франції, з правової системи якої власне було запозичено інститут астренту, під час його застосування судді користуються певною свободою дій у вирішенні власне питання, чи потрібно призначати астрент, та у визначенні його розміру та строку (застосування). Суд може самостійно ухвалювати таке рішення без клопотання позивача та без заслуховування думки сторін. Уся сума астренту зараховується на користь кредитора. Французька доктрина визначає, що держава не повинна бути зацікавленою в отриманні прибутку від законних дій стягувача та виконавця правосуддя, незважаючи на те, що встановлення астрента розглядається, зокрема, як санкція за неповагу до правосуддя, за супротив у виконанні судового рішення. Завдання інституту астренту в Франції – змусити боржника до виконання судового рішення [1, с. 82-88].

Застосування астренту довело свою ефективність, тому цей правовий інститут запроваджено у більшості країн Європи (Італія, Німеччина, Нідерланди, Португалія, Бельгія, Швейцарія, Польща та інші). У різних державах інститут астрента має різну правову природу. Крім французької моделі астренту (приватноправової за її природою), існує інша – публічно-правова, застосована у Німеччині. За німецькою

моделлю астрент стягується у дохід держави і є певним видом штрафу за неповагу до рішення суду.

Третя модель поєднує наведені риси перших двох; зокрема у Португалії сума астрента розподіляється порівну між стягувачем і державою. Схожий підхід запропоновано й у Кодексі європейського договірної права [2, с. 665-667]. Підхід, що ближчий до першого, реалізований у Принципах УНІДРУА: відповідно до статті 7.2.4. (Судовий штраф) якщо суд наказує стороні виконати умови договору, він може також приписати їй сплатити штраф у разі невиконання. Штраф має бути сплачений постраждалій стороні, якщо тільки імперативні норми права країни суду не встановлюють іншого. Сплата штрафу постраждалій стороні не виключає вимог про відшкодування збитків.

На нашу думку, правова природа астрента у кожній правовій системі визначається тією моделлю, яка вибрана і запроваджена законодавцем, а також тим, яка правова мета цього інституту є визначальною та, не востаннє, має значення те, на користь кредитора або держави стягується сума такого штрафу. Оскільки якщо астрент стягується з боржника на користь держави та передовсім у зв'язку з неповагою до правосуддя і перешкоджанням виконанню судового акта, публічно-правова мета є визначальною, а інтереси кредитора задовольняються побіжно, оскільки у такому разі підтримання авторитету суду виходить на чільне місце.

Важливим у з'ясуванні правової природи *астренту є розрізнення його із суміжними правовими інститутами*. Як зазначає Ковалишин О. Р., між інститутами неустойки та астрента існує певна схожість: і неустойка, і астрент – це певна грошова сума (або у твердому розмірі, або встановлено спосіб визначення), яка підлягає стягненню у разі невиконання або неналежного виконання зобов'язання. Неустойка, як і астрент, стягується з ініціативи сторони, а не суду. Однак ці інститути не є абсолютно однаковими. Підставою стягнення неустойки є закон чи договір, а підставою нарахування астрента є рішення суду, що набрало законної сили. Розмір неустойки встановлюється у законі чи договорі, розмір астрента визначається судом на власний розсуд [3, с. 35-38].

Знову ж таки, відмінності між неустойкою та астрентом (інституту якого, як буде зазначено далі, немає в українському законодавстві) будуть остаточно визначені після того, як український законодавець вибере ту або іншу його модель. На наше переконання, основна відмінність між звичайною неустойкою та судовою неустойкою полягає у тому, що (1) перша стягується судом у рішенні ретроспективно: її розмір у судовому акті має бути визначений у

певному обрахованому судом розмірі, зазвичай, станом на момент постановлення такого рішення або станом на інший момент у минулому. Судова ж неустойка не обраховується судом у конкретному розмірі у судовому рішенні, а лише визначається алгоритм її обрахунку на майбутнє; водночас строки нарахування астренту залежатимуть від дій боржника – сплата суми боргу, визначеного судом у рішенні, припинятиме право для її подальшого нарахування на стадії виконавчого провадження.

(2) Звичайна цивільна неустойка є суто приватно-правовим інститутом, її нарахування визначається законом або договором. Астрент за будь-якої моделі має певні публічно-правові риси: і можливість її нарахування, і розмір визначаються законом та/або судом і застосовуються на підставі відповідного рішення суду. Це становить другу відмінність.

(3) Третя відмінність полягає у тому, що астрент не має ознаки продовження на майбутнє нарахування тієї неустойки (штрафу), що нараховувалася і стягувалася до постановлення судового рішення згідно з характером тих цивільних відносин, що виникли між сторонами – зазвичай, договірних відносин. Відповідно звичайна неустойка та астрент не підлягають взаємному зарахуванню: астрент це інша (відмінна від звичайної неустойки) санкція грошового характеру. Так само сума астрента не може зараховуватися на відшкодування збитків.

(4) Четверта відмінність полягає у тому, що у сучасних правових системах астрент переважно застосовується до вимог немайнового характеру, він не може бути застосований до грошових вимог. На відміну від звичайної неустойки, де такої заборони немає.

На останній відмінності астренту від неустойки наполягають й більшість дослідників цього питання: в теорії найбільш спірним питанням залишається можливість його встановлення щодо грошових зобов'язань.

У французькій, італійській та інших правових системах астрент застосований винятково до зобов'язань вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення, а не до грошових зобов'язань. На думку Бондар І. В., астрент є дієвим при виконанні рішень, що зобов'язують боржника вчинити певні дії, оскільки для боржника створюються такі умови, що самостійно виконати рішення йому вигідніше, ніж його невиконання. А враховуючи те, що певні категорії рішень (що зобов'язують боржника вчинити певні дії, або утриматися від їх вчинення) виконати примусово неможливо, їх має вчинити саме боржник, астрент є найкращим стимулом [4, с. 151–155].

Інші науковці також вважають, що виключення грошових зобов'язань із сфери дії астренту не носить критичного характеру з точки зору забезпечення ефективного захисту інтересів позивача через можливість активної участі державного виконавця в реалізації рішення суду за грошовими вимогами та нарахувань за статтею 625 ЦК України. Найбільш значущим є впровадження інституту астрента щодо таких категорій справ, коли виконання рішення суду залежить від волі боржника: коли судовим рішенням відповідач зобов'язується вчинити дії фактичного чи юридичного характеру, не пов'язані із виконанням ним грошового зобов'язання. Такий обов'язок, на переконання зазначених науковців, може існувати як в рамках речових, зобов'язальних, корпоративних, інформаційних правовідносин, правовідносин інтелектуальної власності чи інших правовідносин [2, с. 675]. З неможливістю застосування астрента до грошових зобов'язань цілком погоджується й автор цих тез.

Правову природу астренту дослідила й Велика Палата Верховного Суду у постанові від 04 червня 2024 року у справі № 910/14524/22 (провадження № 12– 4гс24). Велика Палата висувала, що астрент є засобом стимулювання боржника виконати у найкоротші строки рішення суду, ухвалене за наслідком розгляду спору щодо нього. З однієї сторони, він попереджає відповідача про те, що невиконання ним рішення суду матиме наслідком додаткове нарахування судової неустойки (превентивна попереджувальна функція), а з іншої – надає можливість позивачу отримати компенсаційні наслідки прострочення виконання боржником рішення суду (компенсаційна функція) [5].

У постанові від 04 червня 2024 року у справі № 910/14524/22 (провадження № 12–4гс24) Велика Палата Верховного Суду дослідила правову природу та призначення приписів частини десятої статті 238 ГПК України та частин десятої, одинадцятої статті 265 ЦПК України та висувала таке:

1. мета цих правових інструментів, запроваджених у процесуальні кодекси в 2017 році – запровадження в українське право дієвого механізму процесуальної економії;

2. сформульовані в частині десятій статті 238 ГПК України та частинах десятій, одинадцятій статті 265 ЦПК України приписи не є астрентом, застосовуються лише у грошових зобов'язаннях та фактично ними передбачається продовження на майбутнє стягнення присуджених відсотків або пені до моменту виконання судового рішення. Тобто це не є самостійним видом санкції – судової неустойки, а це ті самі відсотки або пеня, що вже стягнув суд, але які продовжені на наступний період часу (на майбутнє), протягом якого зобов'язання, підтвержене судовим рішенням, не виконується. Тоді як астрент

передовсім застосовується до зобов'язань негрошового характеру, й розмір астренту не пов'язується із розміром заборгованості чи її складовими частинами, які відповідно й не є базою для обрахування судової неустойки, оскільки, як уже зазначалося, астрент – це санкція за неповагу до правосуддя та спротив виконанню судового рішення, а не форма стягнення чи відшкодування збитків перед позивачем (стягувачем);

3. на відміну від астренту, правова мета приписів частини десятої статті 238 ГПК України, частин десятої, одинадцятої статті 265 ЦПК України передовсім полягає у наданні судові повноважень поширити дію постановленого ним рішення і продовжити нарахування пені або відсотків на майбутнє поза часовими межами, в яких суд розглянув і вирішив спір по суті заявлених позовних вимог про стягнення відповідних пені або відсотків, що має на меті позбавити кредитора потреби звертатися до суду з позовом про стягнення пені або відсотків за наступні періоди невиконання зобов'язання після того, як буде ухвалено судове рішення. Така мета зазначених процесуальних норм національного законодавства, як стимулювання боржника, до своєчасного виконання судового рішення, є другорядною.

Підсумовуючи, визначмо, що інститут астренту нині не є відомим українському законодавству, проте через його дієвість, яка визначена в результаті випробування у багатьох сучасних правових системах, він може бути запозичений в українську правову систему.

Інститут астренту є важливим та ефективним засобом стимулювання до виконання судових рішень, тому його застосування в Україні може стати додатковим рушієм до добровільного та швидкого виконання судових рішень. Запровадження інституту астренту в Україні є нагальним.

Переконані, що правовий інструмент, сконструйований у згаданих вище статтях ЦПК України та ГПК України, не є астрентом, а має іншу правову природу. На відміну від загального правила, коли судове рішення може містити висновок про стягнення сум станом на момент його постановлення, згаданий правовий інструмент дає можливість судові сформулювати свої владні вказівки на майбутнє – після його постановлення, тобто має не ретроспективний, проспективний характер. Така неустойка не є публічно-правовим інститутом або процесуальним штрафом суду, а є винятково поширенням існуючих між сторонами спору відносин судом на майбутнє у тому разі, якщо боржник і надали допускатиме прострочення.

Основна мета цього субінституту полягає у процесуальній економії, зменшенні вірогідності повторного звернення цього самого позивача до того ж відповідача до суду з приводу невиконання останнім того

самого грошового зобов'язання. Функція стимулювання боржника до виконання власного грошового зобов'язання є похідною від основної мети – процесуальної економії, таке завдання досягається побіжно.

Оцінюючи можливість застосування астренту у відносинах за участі споживачів, представляється, що цей інститут може бути дієвим, якщо його застосовувати саме стосовно комерсанта – надавача послуг, виконавця робіт та постачальника товарів споживачам. Враховуючи фактичну нерівність сторін у споживчих відносинах, їм завжди іманентно притаманну, саме застосування астрента для стимулювання комерсанта до виконання ним власного обов'язку може бути виправданим та дієвим інструментом спонукання до недопущення подальшого порушення прав та інтересів споживача.

Враховуючи, що нині в Україні судових штрафів не запроваджено, законотворцю потрібно обрати, яка модель астренту є найбільш прийнятною та корисною для українського правового ґрунту під час процесу з рекодифікації ЦК України.

Література:

1. Воронько О. О. Астрент як спосіб примусу до виконання зобов'язання за законодавством Франції. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право.* № 7(19), 2019. С. 82–88.

2. Ус М. В., Глотов С. О., Носік Ю. В. Астрент як засіб забезпечення ефективного захисту цивільних прав та інтересів. *Наукові перспективи.* 2023. № 10 (40). С. 664–677.

3. Ковалишин О. Р. Астрент як правове запозичення. *Імплементація міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України* [Електронний ресурс]: збірник матеріалів П'ятого науково-практичного круглого столу (м. Київ, 7 червня 2022 р.) / упорядник В. М. Короленко. К.: Електрон. текст. дані. НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2022. С. 35–38.

4. Бондар І. В. Щодо питання запровадження астренту в Україні. *Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів* : зб. наук. пр. / за ред. Ю. В. Білоусова. Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2019. С. 151–155.

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04 червня 2024 року у справі № 910/14524/22 (провадження № 12-4гс24). Електронний ресурс: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120088907/>

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЯК СПОСОБУ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ У ПРАВОВІДНОСИНАХ ПРОФЕСІЙНОГО СПОРТУ

Наставний І. В.

*кандидат юридичних наук, докторант
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Захист суб'єктивних цивільних прав учасників професійних спортивних відносин є додатковим елементом механізму їх правового регулювання, що застосовуватиметься лише за умови порушення суб'єктивних прав та інтересів шляхом, наприклад, невиконання або неналежного виконання умов договору. У такому разі має місце викривлення мети, закладеної в нормі цивільного права, відхилення від положень цієї норми. Саме тому для вирівнювання регуляторного процесу, спрямування його до поставленої мети підключається цей елемент механізму [1, с. 94]. Натомість невід'ємним елементом захисту суб'єктивних прав у сфері професійного спорту, що відображає специфічні юридичні прийоми протидії неправомірним посяганням на них, є спосіб захисту, під яким розуміють закріплений законом матеріально-правовий захід охоронного характеру, спрямований на поновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав і вплив на правопорушника [2].

Не вдаючись до аналізу численних класифікацій способів захисту суб'єктивних цивільних прав, які пропонуються дослідниками, зауважимо, що однією з найбільш застосовуваних на практиці є група способів захисту, спрямованих на відновлення порушеного права й (або) компенсацію втрат, понесених у зв'язку з порушенням права. Вже з назви цієї класифікаційної групи прослідковується їх основна мета – повернути сторони в те становище, яке існувало до порушення суб'єктивних прав з одночасним припиненням та/або ліквідацією його негативних наслідків. Крім того, спільною ознакою для вищенаведених способів захисту суб'єктивних цивільних прав учасників професійних спортивних відносин є те, що: а) підставою для їх застосування є невиконання або ж неналежне виконання зобов'язань контрагентом; б) ці способи застосовуються як за порушення договірних, так і позадоговірних зобов'язань; в) ці способи захисту найчастіше застосовуються при порушенні прав у сфері професійних спортивних відносин.

М. О. Ткалич та О. Г. Боднар з цього приводу наголошують, що стан справ, пов'язаних із захистом інтересів спортсменів, які потерпіли від травм, залишається незадовільним, попри те, що у літературі неодноразово йшлося про необхідність належного правового регулювання деліктних відносин у сфері спорту. Далі дослідники роблять висновок про необхідність ставити можливість відшкодування шкоди у пряму залежність від форми вини. Так, якщо шкода заподіяна навмисно, то й відшкодування шкоди має здійснюватися на загальних підставах. Якщо ж шкода завдана необережно, спортсмен та його клуб мають бути звільнені від обов'язку відшкодувати шкоду, із врахуванням підвищеного ступеня небезпеки спортивної діяльності як такої. Зазначений висновок отримав своє відображення у висловленій авторами слухній пропозиції щодо доповнення Закону України «Про фізичну культуру та спорт» такою нормою: «Не підлягає відшкодуванню шкода, завдана ненавмисно одним спортсменом іншому під час підготовки до спортивних змагань та безпосередньо під час участі у змаганнях, а також умисна шкода, завдана спортсмену із врахуванням його заздалегідь отриманої добровільної згоди іншим спортсменом під час підготовки до спортивних змагань або безпосередньо під час проведення спортивних змагань. У встановлених випадках особа, що завдала таку шкоду, не підлягає, зокрема, адміністративній та кримінальній відповідальності» [3, с. 106].

Вищенаведене цілком підтверджується й наявною судовою практикою відшкодування шкоди, заподіяної одним спортсменом іншому. Як приклад, можна навести описану в юридичній літературі справу, коли один гравець у процесі гри поранив в око свого партнера по команді м'ячем, відбитим після другого відскоку від землі, тобто порушив правила гри, які передбачають можливість удару по м'ячу з лету або після першого відскоку. Поранений спортсмен звернувся з клопотанням про відшкодування шкоди у відповідності до Цивільного кодексу Франції. Водночас судом було встановлено, що завдання шкоди не було навмисним, оскільки гравець, прийнявши м'яч після другого відскоку, проявив неухважність або зробив удар рефлекторно, що не свідчить про явне перевищення норм поведінки, що можуть очікуватися від гравців. На думку суду, порушення правил гри як причина травми стають виною тільки тоді, коли вони є результатом навмисної або нечесної поведінки, грубості, що суперечить духу спорту, або очевидної безтактності [4, с. 223].

Не менш поширеними є й випадки завдання як тілесних ушкоджень, так і майнової шкоди при використанні в спорті джерел підвищеної небезпеки. Зокрема, надзвичайно багато прикладів аварій у спорті можна проілюструвати саме в сфері автомобільного професійного

спорту, де поширеними є випадки втрати спортсменом контролю над автомобілем та пов'язану із цим можливість завдання істотної шкоди життю, здоров'ю та майну осіб, пов'язаних із перегонами або глядачам. З цього приводу варто наголосити, що у випадку завдання шкоди при експлуатації транспортного засобу під час змагань спортсменом обов'язок щодо її відшкодування буде в спортивного клубу, що є власником транспортного засобу. Такий висновок випливає зі змісту ст. 1187 ЦК України, за якою шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку. Водночас якщо буде встановлено, що хтось із глядачів самостійно вибіг на спортивну трасу в момент проведення змагань, відповідний володілець джерела підвищеної небезпеки (спортивний клуб) не буде нести юридичної відповідальності за спричинену такій особі шкоду. Зауважимо, що схожий підхід закріплено і в правилах FIFA, за яким «арбітр або інша офіційна особа матчу не несе відповідальності за будь-яку травму, отриману гравцем, офіційною особою або глядачем; будь-яку шкоду, заповідяну майну будь-якого виду; будь-які інші збитки, понесені будь-якою особою, клубом, компанією, асоціацією або іншим органом, які пов'язані або можуть бути пов'язані з будь-яким рішенням, прийнятим відповідно до умов Правил гри або щодо звичайних процедур, необхідних для проведення гри та контролю матчу» [5].

Тобто для виникнення права на відшкодування шкоди внаслідок спортивної травми остання має бути завдана за аномальних обставин (доведений умисел, груба недбалість власника спортивної інфраструктури тощо). Більше того, за наявності останніх потерпілий внаслідок спортивної травми може претендувати також на відшкодування моральної шкоди, при визначенні розміру якої суд бере до уваги ступінь вини порушника та ступінь фізичних і моральних страждань, пов'язаних з індивідуальними особливостями особи, якій завдано шкоду [6, с. 68].

Отже, із зазначеного вбачається, що при заповідянні спортсмену ушкодження здоров'я особливого значення в контексті визначення можливості відшкодування заповідяної йому шкоди набуває така умова цивільно-правової відповідальності, як вина заповідювача шкоди, яка може проявлятися, зокрема, у грубому порушенні правил того чи іншого виду спорту та прямому намірі спричинити потерпілому негативні наслідки у вигляді травм чи інших фізичних ушкоджень. У цьому випадку доведеність вини заповідювача шкоди створює

достатні підстави для відшкодування потерпілому втраченого заробітку, а також витрат, понесених внаслідок відновлення здоров'я після ушкодження (лікування, реабілітація, придбання спеціальних транспортних засобів тощо). Натомість необережність може не мати юридичного значення при вирішенні питання про відшкодування шкоди за умови, що остання є наслідком травмонебезпечності певного виду спорту.

Література:

1. Гриняк А. Б. Структура механізму правового регулювання підрядних договірних відносин. *Вісник Академії адвокатури України*. № 2(24). 2012. С. 89–95.

2. Постанова ВС КГС у справі № 910/12404/21 від 30.04.2024. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=118837108&red=100003f5ed8a2c1328971630e265a03927cf86&d=5> (дата звернення: 30.09.2024).

3. Ткалич М. О., Бондар О. Г. Проблемні аспекти деліктних відносин у сфері спорту. *Вісник Запорізького національного університету*. № 1. 2011. С. 105–109.

4. Ткалич М.О. До питання про деліктну відповідальність спортсменів. «*Проблеми цивільного права та процесу*»: тези доповідей учасників науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті Олександра Анатолійовича Пушкіна. ХНУ Харків: ХНУ, 2017. С. 222–224.

5. Laws of the Game 23/24. Effective from 1st July 2024. The International Football Association Board. URL: <https://downloads.theifab.com/downloads/laws-of-the-game-2024-25?l=en> (дата звернення: 30.09.2024).

6. Спасова К. І., Тищук Н. О. Деякі проблеми деліктних зобов'язань у сфері фізичної культури і спорту. *Спортивне право України: сучасний стан і перспективи розвитку*: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 19 жовтня 2018 року / За заг. ред. М. О. Ткалича. Запоріжжя: ЗНУ, 2018. С. 66–68.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА СПОЖИВЧИМИ ДОГОВОРАМИ

Соботник Р. С.

*кандидат юридичних наук, докторант
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Відносини за участю споживачів опосередковуються споживчими договорами. Існуючі сьогодні правочини з участю споживачів створюють систему договірних зв'язків, які мають на меті реалізацію споживчих потреб фізичних осіб. Суб'єкти споживчих договорів можуть використовувати договір для оформлення одного конкретного зобов'язання або певної сукупності різнорідних зобов'язань споживчого характеру в рамках одного договору або різних договорів.

Як зазначає Г. Б. Яновицька, споживчий договір – це договір, за яким одна сторона – суб'єкт підприємницької діяльності (продавець, виробник, виконавець) або самозайнята особа, зобов'язується продати, виготовити виріб (товар), виконати роботи або надати послуги, за плату другій стороні – споживачу (фізичній особі). Характерними ознаками споживчих договорів дослідниця називає: особливий суб'єктний склад, який передбачає наявність суб'єкта підприємницької діяльності або самозайнятої особи та фізичної особи – споживача; публічність споживчого договору; засада приєднання до умов договору, запропонованих суб'єктом підприємницької діяльності; оплатність; обов'язкова інформаційна складова характеристики предмета; консенсуальний характер [1, с. 12].

У сфері договірних споживчих відносин важливим питанням є не лише захист прав споживачів у випадку їх порушення, але й забезпечення належного виконання сторонами взятих на себе зобов'язань і тим самим попередження можливих порушень.

Належне виконання споживчого договору – це його виконання, перш за все, відповідно до умов договору, які не суперечать інтересам споживача та вимогам закону. До принципів виконання зобов'язань за споживчими договорами можна віднести принцип належного виконання, принцип справедливості, добросовісності та розумності, принцип захисту вразливої сторони – споживача.

Сучасні тенденції розвитку законодавства щодо способів забезпечення виконання зобов'язань передбачають значне розширення кола тих правових засобів, якими може скористатися сторона з метою встановлення додаткових гарантій, спрямованих на забезпечення виконання договірного зобов'язання. Свобода договору як принцип цивільного права дозволяє сторонам договору не тільки обрати який

договір укласти та на яких умовах, але й самостійно передбачити види забезпечення виконання зобов'язання, що разом становлять надійний захист особи, чії права та інтереси можуть бути порушені в договірних відносинах [2, с. 133].

Забезпечення виконання договірних зобов'язань, в тому числі й у сфері споживчих правовідносин, здійснюється шляхом стимулювання боржника до особистого виконання договору і лише у випадку неможливості особистого виконання – у створенні для кредитора додаткових гарантій відшкодування збитків у разі невиконання або неналежного виконання договору. Важливо, що учасники споживчих відносин можуть обирати оптимальний варіант забезпечувальної діяльності з урахуванням ефективності тих або інших способів забезпечення, можливості мінімізації витрат і максимального відшкодування збитків.

Під способами забезпечення виконання договірних зобов'язань розуміють сукупність спеціальних правових засобів, передбачених як в законі, так і в договорі, та спрямованих на стимулювання та гарантування виконання основного зобов'язання боржником в інтересах кредитора, а також на захист останнім своїх майнових інтересів у випадку невиконання або ж неналежного виконання боржником зобов'язань за договором [3, с. 101].

У даному контексті важливо зазначити, що у § 5.14 Концепції оновлення Цивільного кодексу України пропонується закріплення на законодавчому рівні поняття забезпечення зобов'язання як додаткового права кредитора для захисту його майнового інтересу у випадку прострочення (неналежності) боржника, яке стимулює боржника до належної поведінки. Забезпечувальне право полягає в покладенні додаткових обтяжень на боржника на випадок невиконання або неналежного виконання, резервуванні майна боржника, за рахунок якого може бути досягнуто виконання, притягненні до виконання поряд із боржником третіх осіб і застосовується до відкритого переліку видів забезпечень зобов'язань, які виникають на підставі закону або правочину. При цьому пропонується використання терміна «забезпечення зобов'язання», зважаючи на умовність поняття «забезпечення виконання зобов'язання», оскільки окремі заходи, які названі законом як такі, не стосуються виконання основного зобов'язання, а призначені для захисту майнового інтересу кредитора у випадку прострочення (неналежності) боржника (йдеться про поруку і гарантію) [4].

Відповідно до ст. 546 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [5], виконання зобов'язань може бути забезпечено неустойкою, заставою, притриманням, порукою, гарантією, завдатком та іншими способами, передбаченими законом або договором. Тобто у ЦК України відображено підхід, за яким виконання зобов'язання, в

тому числі й за споживчими договорами, може забезпечуватися не тільки тими способами, які прямо передбачені у ЦК України, а й тими, що встановлені у спеціальних нормативно-правових актах або ж визначені сторонами в самому договорі.

Визначальною ознакою видів забезпечення виконання зобов'язання, яка надає змогу їх відмежувати від інших способів захисту прав кредитора у договірному зобов'язанні, передусім від мір оперативного впливу і цивільно-правової відповідальності, виступає забезпечувальне джерело (або джерело виконання порушеного зобов'язання) – певне майно (заства та притримання) чи обов'язок третьої особи перед кредитором (порука та гарантія), завдяки чому кредитор отримує виконання за порушенням боржником зобов'язанням та відшкодування витрат, викликаних порушенням, у порядку захисту своїх прав. При цьому наявність забезпечувального джерела є критерієм й при визначенні «інших» видів забезпечення виконання зобов'язань, які згідно з ч. 2 ст. 546 ЦК України можуть встановлюватися законом чи на розсуд сторін [6, с. 7–8]. До таких видів забезпечення виконання зобов'язань у сфері договірних споживчих відносин, які прямо не визначені в загальних нормах гл. 49 ЦК України, але й не заборонені у використанні на підставі ч. 2 ст. 546 ЦК України, можна віднести, зокрема, страхування, перестраховання, співстраховання тощо, які є непоіменованими способами забезпечення виконання зобов'язань у сфері договірних споживчих відносин.

На практиці страхова забезпечувальна конструкція застосовується зазвичай у вигляді страхування банками як страхувальниками своїх фінансових ризиків, пов'язаних із своєчасним та повним виконанням зобов'язань позичальників за договорами споживчого кредиту. Зокрема, значного поширення набули так звані «генеральні договори страхування фінансових ризиків» між банками і страховими організаціями, які укладаються на певний строк з метою страхування майнових інтересів банку, пов'язаних зі своєчасним та повним виконанням фінансових зобов'язань позичальників перед страхувальниками за договорами споживчого кредиту. Завдяки цим договорам банки можуть розраховувати на своєчасне повернення виданих грошових коштів за договорами споживчого кредиту, а страхова компанія після задоволення вимоги банку повертає сплачену як страхове відшкодування суму з боржника та / або його поручителів.

Отже, зважаючи на те, що перелік способів забезпечення виконання зобов'язань в чинному ЦК України є необмеженим і відкритим, сторонами споживчих договорів можуть бути застосовані як поіменовані, так і непоіменовані способи забезпечення виконання зобов'язання, що прямо не вказані як такі у законодавстві, але можливість їх застосування може бути передбачена в самому споживчому договорі. Основне завдання способів забезпечення

виконання зобов'язань у сфері договірних споживчих відносин полягає у стимулюванні боржника до належного виконання зобов'язання через настання в іншому випадку негативних наслідків та гарантуванні належного виконання взятих перед кредитором зобов'язань, що виступає додатковим стимулом до вступу останнього в зобов'язання.

Література:

1. Яновицька Г. Б. Цивільно-правові засоби захисту прав споживачів в Україні: монографія. Львів: Видавництво «Растр-7», 2018. 400.
2. Покровська А. О. Самозахист у договірних відносинах: дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Харків, 2023. 230 с.
3. Міловська Н. В. Забезпечення належного виконання договірних зобов'язань зі страхування. *Приватне право і підприємництво*. Збірник наукових праць. Вип. 20, 2020 р. / Крупчан О. Д. та ін. К., 2020. С. 100–106.
4. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.
5. Цивільний кодекс України: прийнятий 16 січня 2003 року. К.: Істина, 2003. 368 с.
6. Пучковська І. Й. Теоретичні проблеми забезпечення зобов'язань: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.03; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 468 с.

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ ЗДОРОВ'Я НА ВИПАДОК ХВОРОБИ

Бакун С. С.

аспірант

*Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Основним цільовим та спеціальним нормативно-правовим актом, який регулює правові відносини у сфері захисту прав споживачів є Закон України «Про захист прав споживачів». Вищевказаний Закон регулює відносини між споживачами товарів, робіт і послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг різних форм власності, встановлює права споживачів, а також визначає механізм їх захисту та основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів [1].

Відповідно до п. 17 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів», визначено, що послуга – це діяльність виконавця з

надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб.

Відповідно до п. 69 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про страхування» від 18 листопада 2021 року № № 1909-IX зарегламентовано визначення поняття страхування, а саме: страхування – правовідносини щодо захисту страхових інтересів фізичних та юридичних осіб (страховий захист) при страхуванні ризиків, пов'язаних з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням, з володінням, користуванням і розпорядженням майном, з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі, у разі настання страхових випадків, визначених договором страхування, за рахунок коштів фондів, що формуються шляхом сплати страхувальниками страхових премій (платежів, внесків), доходів від розміщення коштів таких фондів та інших доходів страховика, отриманих згідно із законодавством [2].

Як зазначає, Міловська Н.В. у своїй роботі: за договором особистого страхування одна сторона (страховик) зобов'язується за обумовлену договором плату (страхову премію), що сплачується іншою стороною (страхувальником), виплатити одноразово чи виплачувати періодично обумовлену договором суму (страхову суму) у разі заподіяння шкоди життю чи здоров'ю самого страхувальника (застрахованої особи), досягнення ним певного віку або настання в його житті іншої передбаченої договором події (страхового випадку) [3, с. 46].

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про страхування», до класів страхування іншого, ніж страхування життя, належить клас 2 – страхування на випадок хвороби.

Отже, враховуючи вищевказане, можна встановити, що правовідносини які виникають між страховиком та страхувальником з страхування на випадок хвороби підпадають також під дію Закону України «Про захист прав споживачів» та відповідно регулюють такі правовідносини, адже споживачем послуг є – страхувальник, а надавачем таких послуг є – страховик.

Саме захист прав споживачів у сфері страхування здоров'я на випадок хвороби є важливим елементом правового регулювання цієї галузі страхування. Страхувальники/споживачі зазвичай є слабшою стороною у відносинах зі страховиками, що вимагає наявності спеціальних правових механізмів захисту їхніх інтересів. Питання захисту прав споживачів, регулюється не тільки Законами України про страхування та захист прав споживачів, а також міжнародними стандартами, які в свою чергу приймають Міжнародні організації, такі

як Міжнародна асоціація страхових наглядачів (IAIS) та Європейський Союз, які розробляють рекомендації та директиви, що встановлюють мінімальні стандарти захисту прав споживачів у страхуванні.

Якщо розглядати в цілому, то можна виділити основні права споживачів у сфері страхування здоров'я на випадок хвороби, а саме:

- право на інформацію: Споживачі мають право отримувати повну, достовірну та своєчасну інформацію про умови страхування, включаючи розмір премій, покриття, виключення з договору, та процедуру виплати страхового відшкодування. Страховик зобов'язаний надавати інформацію у зрозумілій формі до укладення договору;

- право на доступність договору: Договір страхування здоров'я на випадок хвороби, повинен бути чітким та прозорим. Умови договору не повинні містити складних юридичних термінів або неоднозначних положень, які можуть ускладнювати їх розуміння для споживача/страхувальника;

- право на вибір: Споживачі мають право вибирати Страховика та умови договору страхування без обмежень або примусу;

- право на отримання виплати: Страхувальники мають право на отримання страхового відшкодування у випадку настання страхового випадку відповідно до умов договору. Страховик зобов'язаний виконати свої зобов'язання у визначений строк без затримок;

- право на справедливе ставлення: Страховик повинен діяти добросовісно, не нав'язуючи несправедливі умови та не зловживаючи правами. У разі виникнення спорів Страховик зобов'язаний забезпечити їх справедливе та швидке вирішення.

Наприклад у ст. 21 Закону України «Про захист прав споживачів» передбачено ряд підстав які відображають порушення прав споживача при отриманні послуг, а саме але не виключно:

- при наданні послуги, від якої споживач не може відмовитись, а одержати може лише в одного виконавця, виконавець нав'язує такі умови одержання послуги, які ставлять споживача у нерівне становище порівняно з іншими споживачами та/або виконавцями, не надають споживачеві однакових гарантій відшкодування шкоди, завданої невиконанням (неналежним виконанням) сторонами умов договору;

- якщо порушується принцип рівності сторін договору, учасником якого є споживач;

- документи, які підтверджують виконання договору, учасником якого є споживач, своєчасно не передано (надано) споживачу.

Наприклад до захисних механізмів прав споживача у міжнародній практиці можна віднести такий суб'єкт, як: Страховий омбудсмен (Омбудсмен зі страхування), адже у деяких європейських країнах, таких як Велика Британія існують інституції, які займаються захистом

прав споживачів у страхуванні. Він допомагає вирішувати спори між страхувальником і страховиком без судового втручання. В Україні Страховий омбудсмен зустрічається тільки, як юридична особа у сфері приватного права. Також існують регуляторні органи, тобто органи державного нагляду за страховою діяльністю, які контролюють дотримання прав споживачів. В Україні це Національний банк України. Своєрідним механізмом захисту прав споживачів у сфері страхування здоров'я на випадок хвороби є арбітраж та медіація, як альтернативні способи вирішення спорів, вони можуть бути застосовані для вирішення конфліктів у договірних відносинах між страхувальником і страховиком. І звичайно самий поширений та дієвий захист, це – судовий захист, адже споживачі/страхувальники можуть звертатися до суду у разі порушення їхніх прав зі сторони Страхувальника. Українське законодавство передбачає механізми захисту, такі як накладення штрафів на Страховика, відшкодування збитків та виплата пені за затримку виплати відшкодування.

Потрібно зазначити, що у разі судового захисту прав споживача/страхувальника яке підпадає під дію Закону України «Про захист прав споживачів», споживач звільняється від сплати судового збору за позовами, що пов'язані з порушенням його прав.

Як зазначалось вище, при судовому захисті прав споживача, а у нашому випадку – страхувальника, є чітко зарегламентована відповідальність надавача таких послуг, а у нашому випадку страховика, а саме: порушення умов договору між споживачем і виконавцем про виконання роботи, надання послуги – у розмірі ста відсотків вартості виконаної роботи (наданої послуги), а за ті самі дії, вчинені щодо групи споживачів, – у розмірі від одного до десяти відсотків вартості виконаних робіт (наданих послуг) за попередній календарний місяць, але не менше п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – п. 11 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про захист прав споживачів».

Підсумовуючи потрібно зазначити, що захист прав споживачів у сфері добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби є важливим елементом правового регулювання, спрямованим на забезпечення справедливих і прозорих умов страхування. Системи захисту повинні забезпечувати ефективні механізми вирішення спорів та відповідальність Страховиків за порушення прав Страхувальників.

Література:

1. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1991. № 30. Ст. 379.

2. Про страхування: Закон України від 18 листопада 2021 року № 1909-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР) 2023, № 12-13. Ст. 28.*

3. Міловська Н. В. *Правова природа договору особистого страхування. Підприємництво, господарство і право: 2018. № 12. С. 46.*

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В КОНТЕКСТІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

Йосипенко М. С.

аспірант

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Практика кредитування в Україні за короткий період пройшла шлях, який багато країн формували десятки років: від високої залежності від фінансового ресурсу (період пріоритетного кредитування в іноземній валюті) до вироблення окремих елементів, що забезпечують посилене платіжне навантаження на позичальника (підвищення коефіцієнтів ризику при кредитуванні в іноземній валюті та з плаваючою процентною ставкою) і можливості подолання тимчасових складних життєвих ситуацій (запровадження повсякденної практики і навіть законодавчого права на платіжні «іпотечні канікули»).

Водночас питання долі позичальника, який потрапив у складну життєву ситуацію, як і раніше, залишається недостатньо опрацьованим. До системи заходів, що забезпечують комплексну стійкість розвитку кредитування, мають належати:

– на етапі видачі кредиту: забезпечення пропорційності платіжного навантаження на позичальника через впровадження показника «посильний платіж» (граничне боргове навантаження) та особливі вимоги до формування первісного внеску;

– у процесі супроводу кредиту: посиленість платіжного навантаження на домогосподарство у будь-який момент життєвого циклу кредиту (включаючи питання реструктуризації іпотечного кредиту);

– при реалізації предмета застави у разі неуспішності процедур реструктуризації кредиту: створення та розвиток інструментів, що забезпечують позичальнику можливість отримання альтернативного житла (швидше за все з іншими вартісними характеристиками) [1, с. 52].

Враховуючи об'єктивні обмеження щодо використання маневрених фондів, найбільш правильним вектором розвитку системи захисту прав споживачів є формування фінансових інструментів для позичальника, що дозволяють колишньому позичальнику мінімізувати втрати при реалізації житла та отримати «дах над головою» у разі дефолту за кредитом.

У сфері банківських послуг договори кредитування, котрі опосередковують задоволення споживчих потреб фізичних осіб, називаються споживчими кредитами. Світовий досвід свідчить, що за допомогою споживчого кредиту можливе підвищення рівня добробуту населення та створення додаткових можливостей економічного розвитку країни.

У сучасній системі кредитування задоволення споживчих потреб (споживчий кредит) займає важливе місце. Разом з тим, як інститут цивільного, банківського права він не отримав достатнього законодавчого регулювання та наукової оцінки. Особливо актуальною є проблема взаємовідносин банку та його клієнтів через недостатню захищеність прав останніх.

Сторонами договору споживчого кредиту виступають кредитодавець (банк, небанківська кредитно-фінансова організація) та кредитодержувач (фізична особа). Обґрунтовуючи виділення цього договору як окремого виду кредитного договору, слід звернути увагу на таку його особливість, як те, що в ролі кредитодержувача за кредитним договором задоволення споживчих потреб виступає виключно громадянин (фізична особа), який, одержуючи кошти (кредит), має на меті використовувати їх (його) для задоволення своїх особистих, сімейних, побутових потреб, які не пов'язані з підприємницькою діяльністю [2, с. 302].

У юридичній літературі досі є дискусійним питання поширення законодавства про захист прав споживачів на банківські правовідносини. Окремі автори вважають, що законодавство про захист прав споживачів не має поширюватися на кредитні правовідносини, інші відстоюють прямо протилежну думку, треті дотримуються тієї точки зору, що до договору споживчого кредиту можуть застосовуватися тільки загальні положення про захист прав споживачів.

Норми чинного законодавства України враховують правову природу договору споживчого кредиту, специфіку правових відносин, як і у процесі виконання вищезгаданого договору. Зважаючи на це, застосування законодавства про захист прав споживачів до договору споживчого кредиту є ускладненим.

До найважливіших положень Закону України «Про захист прав споживачів», які стосуються договору споживчого кредиту, можна

зарахувати такі: закріплення права фізичної особи – позичальника отримувати інформацію про зміст банківської послуги; право на односторонню відмову споживача від надання банківських послуг; права споживача, які випливають з обов'язковості укладання договору банківських послуг; недійсність умов договорів, що обмежують права споживачів; питання майнової відповідальності банків та інші [3, с. 107].

Торкаючись питання щодо поширення приписів Закону України «Про захист прав споживачів» на договір споживчого кредиту (сферу споживчого кредитування), вважаємо за доцільне застосовувати норми законодавства про захист прав споживачів, щоб урівноважити позиції сторін у договорі споживчого кредиту при захисті та відстоюванні своїх прав у судовому порядку. Однак це буде можливе лише після внесення змін та доповнень до нормативних правових актів, що регулюють захист прав споживачів в Україні.

Кредитування, будучи довгостроковим фінансовим інструментом, вимагає від обох сторін (і позичальника, і кредитора) виваженого ставлення до всіх нюансів кредитного договору та його реалізації. Розумний баланс інтересів позичальників і кредиторів, достатній рівень соціальної відповідальності кредиторів можуть дозволити розвиватися ринку кредитування без втручання законодавця, а наявність як позитивного, так і негативного зарубіжного досвіду дозволяють знайти рішення більшість проблем, що виникають [4, с. 121].

Крім того, за відсутності регулювання, кредитори повністю звільнені від необхідності дотримуватись будь-яких стандартів діяльності при супроводі кредиту.

У зв'язку з урахуванням усіх властивих молодому вітчизняному кредитному ринку спотворень він має три шляхи для подальшого розвитку:

1) вироблення ринком стандартів діяльності кредиторів, до яких приєднуються всі кредитори (чи хоча б більшість). Зробити це можна вже сьогодні на основі стандарту відповідального кредитування. При цьому відхилення від стандарту повинне розглядатися як недобросовісна практика і, наприклад, може надалі бути предметом впливу з боку регулятора в рамках реалізації поведінкового нагляду або уповноваженого з прав споживачів фінансових послуг (фінансового омбудсмена);

2) законодавче скорочення можливості функціонування нерегульованих кредиторів. У такому разі подальший розвиток системи захисту прав споживачів може розвиватися через стандарти діяльності ринку (асоціацій, об'єднань), а разі неспішності їх функціонування – через відповідний нагляд (зокрема поведінковий) з боку регулятора;

3) продовжити терпляче та з помітним запізненням удосконалення законодавство про кредитування, виявляючи та долаючи кожен нову проблему шляхом законодавчих змін [5, с. 1082].

До найбільш гострих і невирішених на сьогоднішній момент проблем належать такі:

– визначення нової житлоплощі для проживання позичальника у разі неуспішності завершення процедур реструктуризації іпотечного кредиту;

– так званий Protection Gap – занижена страхова сума за полісами, що супроводжують кредит, через високу вартість страхового захисту, викликану високими комісійними апетитами кредиторів;

– здатність позичальників, які досягли пенсійного віку, обслуговувати свій іпотечний кредит в умовах передбачуваного різкого зниження доходів. Ця проблема поки що не надто активно дискутується через молодість вітчизняного кредитного ринку (незначна кількість позичальників вже досягла пенсійного віку).

Ми вважаємо, що з усіх питань кредитування доцільно проводити регулярний соціально-економічний моніторинг із залученням наукової та експертної спільноти, що дозволить своєчасно реагувати на проблеми, вирішення яких вимагатиме втручання законодавця чи регулятора.

Література:

1. Болгар Т.М. Проблемні кредити банків як результат реалізації кредитного ризику. *Економічний нобелівський вісник*. 2014. № 1 (7). С. 50–58.

2. Олійник А.В., Воловник І. Проблемні кредити та їх вплив на платоспроможність банків в Україні. *Економіка і суспільство*. 2016. № 6. С. 300–307.

3. Коноплицька О.М. Споживче кредитування в Україні та світі: проблеми та перспективи. *Збірник наукових праць РДГУ*. 2013. № 2 (48). С. 102–112.

4. Камінський А.Б. Становлення та перспективи розвитку бюро кредитних історій в Україні. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. Випуск 1 (16). 2014 р. С. 118–127.

5. Яременко О.Р., Лисенко Е.О. Проблемні кредити банків: сутність, сучасний стан та методи їх регулювання. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Випуск 8. 2015. С. 1080–1085.

ПРАВА СПОЖИВАЧІВ ЩОДО ОБ'ЄКТІВ ЗІ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ ЯК КАТЕГОРІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ (ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ)

Кравчук С. М.

*старший викладач кафедри теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної
освіти Національного університету «Львівська політехніка»,
присяжна Шевченківського районного суду м. Львова*

Василенко С. Р.

*студентка IV курсу
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної
освіти Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Права споживачів – це одна з категорій прав людини, яка визначається через систему юридичних норм, спрямованих на захист людей, які купують товари або користуються послугами [1]. Ці права забезпечують споживачам належний захист від неякісних товарів, небезпечних продуктів, недоброчесної реклами та обману з боку продавців або постачальників послуг. Важливість захисту споживачів полягає в тому, щоб гарантувати безпеку, якість та відповідність послуг або товарів стандартам, а також забезпечити справедливе ставлення до людини. Глибоке розуміння сучасного законодавства та його вчасна систематизація (кодифікація, інкорпорація) в епоху розвитку штучного інтелекту (далі – ШІ) – вимога часу, яка сприяє побудові стратегій, які не тільки формально відповідають правовим нормам, а й сприяють підвищенню довіри суспільства та зумовлюють безконфліктне існування людства.

Основні права споживачів, як відповідна категорія прав людини:

1. **Право на безпеку:** одне з основних прав, яке гарантує захист життя, здоров'я та майна споживачів під час придбання товарів або користування послугами. Це право передбачає, що будь-який товар або послуга, що пропонуються на ринку, мають бути безпечними для споживача за умови їхнього належного використання відповідно до інструкцій та рекомендацій виробника або постачальника. Споживачі мають право купувати товари й послуги, які не загрожують їхньому здоров'ю та безпеці. Особливо це стосується харчових продуктів, ліків, побутової техніки та інших товарів, які можуть спричинити шкоду.

2. **Право на якість:** одне з основоположних прав людини, яке забезпечує, що товари та послуги, які споживачі набувають,

відповідають встановленим стандартам і є придатними для використання. Це право гарантує, що споживач отримує товар або послугу, яка виконує свої функції належним чином і відповідає очікуванням, заявленим виробником або продавцем.

Якщо товар є бракованим або не відповідає заявленим характеристикам, покупець може вимагати його ремонту, заміни або повернення коштів.

3. Право на інформацію: забезпечує можливість отримання повної, правдивої та зрозумілої інформації про товар чи послугу. Це право допомагає споживачам робити обґрунтований вибір, розбиратися у предметі купівлі та правильному використанні продукту. Відсутність або недостатність інформації може призвести до неправильного використання товарів або послуг. Це спричинить додаткові фінансові втрати, незручності, а навіть загрозу для здоров'я чи життя.

4. Право на вибір: гарантує можливість споживачам вільно обирати товари та послуги серед пропонованих світом альтернатив. Воно забезпечує конкуренцію на ринку. Це сприяє підвищенню якості продукції, зниженню цін та стимулюванню інновацій. Людина приймає рішення самостійно, без маніпуляцій та примусу, без жодних обмежень з боку продавця чи виробника.

5. Право на відшкодування шкоди: споживач має законне право на отримання компенсації за збитки, завдані придбанням неякісного товару або послуги. Воно спрямоване на захист споживача від недобросовісних дій виробників, продавців або постачальників послуг, а також на відновлення порушених прав споживача у випадку заподіяння шкоди.

6. Право на захист від недобросовісної реклами: це право спрямоване на забезпечення правдивої інформації про товар чи послугу, а також на захист споживачів від маніпуляцій та введення в оману через рекламні повідомлення [2]. Законодавець зобов'язаний регулювати це право, встановлюючи вимоги як до її змісту, так і до форми, гарантуючи людині прозорість та вірогідність.

7. Право на звернення та захист у суді: це право є ключовим правом людини та важливим елементом захисту прав споживачів. Воно гарантує кожному споживачеві можливість звернутися до суду для захисту своїх прав у разі їх порушення. Це включає випадки, коли споживач стикається з неякісними товарами чи послугами, недобросовісною рекламою або іншими порушеннями.

8. Право на отримання специфікації товару чи послуги державною мовою. Політика захисту прав людини має за мету широкий та своєчасний доступ до інформації про продукцію. Людина має право робити вибір чітко знаючи про всі аспекти. Це є можливим за умови їх

викладу мовою споживача. Державна мова гарантується та є умовою прозорих відносин зі споживачем.

Якщо дослідити аспект прав споживачів щодо об'єктів зі штучним інтелектом (далі ШІ), то воно є новим і важливим напрямом у сфері захисту споживачів, оскільки технології ШІ активно інтегруються у різні продукти та послуги. Основні питання, які постають перед споживачами у зв'язку з використанням штучного інтелекту, стосуються прозорості, безпеки, етики, а також відповідальності за дії або помилки ШІ.

Споживачі мають право на доступну та чітку інформацію про те, як працює штучний інтелект у продукті чи послугі. Виробники та постачальники повинні розкривати основні принципи роботи ШІ, особливо в частині того, як збираються, обробляються та використовуються персональні дані споживача. Також споживач має право на пояснення рішень, прийнятих системами штучного інтелекту, якщо вони впливають на особу (наприклад, автоматизовані рішення щодо надання кредитів чи медичних рекомендацій).

ШІ часто використовує великі обсяги даних для навчання та функціонування. Споживачі мають право на захист своїх персональних даних від неналежного використання або передачі третім особам. Законодавство, таке як Загальний регламент захисту даних (GDPR) в ЄС, надає споживачам право на контроль за їхніми даними, включаючи можливість видалення інформації або обмеження її використання.

Споживачі мають право на безпеку використання продуктів і послуг, які використовують ШІ. Це стосується як фізичної безпеки (наприклад, автономні транспортні засоби), так і кібербезпеки (захист від хакерських атак). Виробники повинні забезпечити регулярне оновлення програмного забезпечення та безпеку даних, щоб уникнути збоїв або неправильного функціонування систем ШІ.

Одним із найважливіших питань є питання відповідальності за дії штучного інтелекту. Якщо ШІ приймає неправильні рішення, які призводять до збитків для споживача (наприклад, виявлення помилкової діагностики в медичних системах або аварії автономного транспорту), споживач має право на компенсацію. Наразі розглядаються законодавчі механізми, які визначатимуть, хто саме несе відповідальність за помилки: виробник, розробник програмного забезпечення чи оператор ШІ.

Також дискусійним питанням вважаємо початкові налаштування ШІ, адже він може бути навченим на основі даних, які містять упередження (наприклад, щодо статі, раси або соціального статусу). Споживачі мають право на захист від дискримінаційних рішень ШІ. Важливо, щоб системи ШІ перевірялися на об'єктивність і справедливість, особливо у випадках,

коли вони приймають рішення щодо працевлаштування, страхування або надання кредитів та ін. питань.

Споживач має право відмовитися від автоматизованих рішень, якщо ці рішення істотно (негативно) впливають на його життя. У багатьох країнах, таких як ЄС, передбачено, що особа може вимагати, щоб рішення, яке її стосується, приймалося людиною, а не автоматизованою системою ШІ. Споживачі мають право очікувати, що системи ШІ діятимуть відповідно до етичних стандартів, не завдаючи шкоди людині. Це особливо важливо у випадках, коли штучний інтелект використовується в чутливих сферах, таких як охорона здоров'я, освіта або правосуддя.

Швидкий розвиток технологій штучного інтелекту вимагає відповідного оновлення правової бази для забезпечення захисту споживачів. Споживачі мають право на прозорість, безпеку, захист даних і компенсацію в разі помилок або неправильного функціонування систем ШІ. Водночас необхідно чітко визначити відповідальність за дії штучного інтелекту та запобігати етичним і правовим ризикам, пов'язаним з його використанням. Тільки злагоджене співробітництво законодавців, розробників технологій та користувачів може гарантувати безпечне, справедливе та надійне застосування ШІ, що сприятиме захисту інтересів споживачів у сучасному цифровому суспільстві.

Правове регулювання об'єктів з ШІ у контексті прав людини є важливою, широкою та актуальною темою. В Україні, наприклад, у грудні 2023 року було ухвалено дорожню карту з регулювання ШІ, яка спрямована на забезпечення балансу між інноваціями, безпекою та захистом прав людини [3], [4]. Цей документ враховує міжнародні принципи та норми, зокрема, регулювання ШІ в ЄС та США.

Основні аспекти правового регулювання ШІ включають: а) захист права на приватність: забезпечення того, щоб дані, які обробляються системами ШІ, були захищені від несанкціонованого доступу та використання; б) етичне використання ШІ: розробка рекомендацій для компаній та державних органів щодо відповідального використання ШІ, щоб запобігти порушенню прав людини; в) національна безпека: врахування аспектів національної безпеки при впровадженні технологій ШІ, особливо у військовій сфері.

Література:

1. Про захист прав споживачів: Закон України, ред. від 19 лист. 2022 р. Док. 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 22.09.2024).

2. Про рекламу: Закон України, ред. від 27 квіт. 2024 р. Док. 270/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Дорожня карта з регулювання штучного інтелекту в Україні. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/regulyuvannya-shtuchnogo-intelektu-v-ukraini-prezentuemo-dorozhnyu-kartu> (дата звернення: 22.09.2024).

4. Дорожня карта використання науки, технологій, інновацій для досягнення цілей сталого розвитку. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/01/03/Dorozhnya.karta.vykoryst.nauky.tekhnolohiy.ta.innovatsiy-03.01.2024-1.1.pdf> (дата звернення: 22.09.2024).

ПРОЦЕНТИ ЗА КОРИСТУВАННЯ ГРОШОВИМИ КОШТАМИ У СФЕРІ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ

Отцевич Є. Ю.

аспірант

*Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Споживче кредитування є однією з необхідних передумов забезпечення економічного зростання та стабільного функціонування банківської системи країни. Відіграючи значну роль у задоволенні соціальних потреб населення, споживчий кредит водночас може стати для позичальника значним тягарем через зловживання кредиторів та включення у договори завищених процентних ставок за користування грошовими коштами. За таких обставин особливого значення набувають питання ефективності правового регулювання відносин щодо застосування процентів у договорах про споживчий кредит.

Загальні правові та організаційні засади споживчого кредитування в Україні з урахуванням міжнародно-правових стандартів у цій сфері визначені Законом України «Про споживче кредитування» від 15.11.2016 № 1734-VIII [1].

За визначенням, наведеним у вказаному Законі, споживчий кредит – це грошові кошти, що надаються споживачу (позичальникові) на придбання товарів (робіт, послуг) для задоволення потреб, не пов'язаних з підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника (ч. 1 ст. 1) [1].

Усвідомлюючи, що у відносинах споживчого кредитування споживач є більш слабкою стороною, законодавець запровадив певні

особливості правового регулювання цих відносин, передбачивши у Законі України «Про споживче кредитування» обов'язкові умови договору про споживчий кредит, у тому числі зазначення орієнтовної реальної річної процентної ставки та денної процентної ставки.

За імперативним приписом ч. 5 ст. 8 Закону України «Про споживче кредитування» максимальний розмір денної процентної ставки не може перевищувати 1 %. Проте вказане обмеження не поширюється на проценти за несвоєчасне повернення кредиту, оскільки платежі, що підлягають сплаті споживачем у разі невиконання його обов'язків, передбачених договором про споживчий кредит, не включаються до загальних витрат за споживчим кредитом, а тому не враховуються при обчисленні реальної річної процентної ставки та денної процентної ставки (ч. 2 ст. 8 Закону України «Про споживче кредитування») [1].

Наведена прогалина призводить до того, що кредитодавці у договорах про споживчий кредит передбачають кабальні процентні ставки за користування кредитними коштами поза межами строку кредитування.

Сприяють цьому також положення ч. 2 ст. 625 ЦК України, які в силу своєї диспозитивності дозволяють визначити в договорі будь-яку ставку процентів річних за прострочення виконання грошового зобов'язання [2].

Ситуацію мали б виправити норми, викладені в ст. 21 Закону України «Про споживче кредитування», що встановлюють особливості відповідальності споживача за договором про споживчий кредит. Однак, у даній статті законодавець не згадав про проценти за невиконання зобов'язання щодо повернення кредиту, а встановив обмеження лише щодо розміру пені (не вище подвійної облікової ставки НБУ та не більше за 15 відсотків суми простроченого платежу) та щодо сукупної суми неустойки (штраф, пеня), яка не може перевищувати половини суми, одержаної споживачем за договором (ч. 2 ст. 21) [1].

Користуючись цим, кредитори задля обходу вказаних вище законодавчих обмежень відповідальності споживача почали включати у договори про споживчий кредит замість неустойки підвищений розмір процентів за користування кредитними коштами в прострочений період. Тим більше, що п. 11 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про споживче кредитування» передбачена можливість визначити в договорі про споживчий кредит наслідки прострочення виконання зобов'язань зі сплати платежів як у формі неустойки, так і процентної ставки.

Так, наприклад, у справі № 640/925/20 суд досліджував договори у сфері споживчого кредитування, в яких було встановлено, що у разі невиконання або неналежного виконання позичальником своїх зобов'язань

за договором, нараховується 3,8 проценти від суми позики, що не була повернута своєчасно, за кожен день користування позикою, тобто 1387 % річних [3]. В іншій подібній справі № 640/21843/19, в якій також досліджувалися договори про споживчий кредит із завищеними процентними ставками, суд відмовився застосовувати обмеження, передбачене абз. 2 ч. 2 ст. 21 Закону України «Про споживче кредитування», щодо сукупної суми неустойки, оскільки в даній нормі мова йде виключно про граничний розмір неустойки (штрафу, пені), а не процентів за користування позикою, які не є штрафними санкціями [4].

Отже, враховуючи те, що чинне цивільне законодавство України розрізняє поняття процентів за користування чужими грошовими коштами (ст. 536, ч. 2 ст. 625 ЦК України) та неустойки (ст. 549 ЦК України), відсутність в абз. 2 ч. 2 ст. 21 Закону України «Про споживче кредитування» поряд з неустойкою вказівки на проценти є правовою прогалиною, яка призводить до можливості застосування кредиторами непропорційної відповідальності до боржників та дисбалансу договірних прав та обов'язків сторін на шкоду споживачам.

Варто відзначити, що ще римському праву були відомі випадки маніпуляцій кредиторів, які з метою обходу законодавчих обмежень щодо граничного розміру процентної ставки включали до договорів позики високі штрафи. Для запобігання такій практиці в Дигестах Юстиніана містилось навіть окреме правило щодо співвідношення процентів та штрафу: «Ніхто не може зробити стипуляцію про сплату замість процентів штрафу, величина якого перевищує дозволений розмір процентів» (п. 44 (Модестін, Пандекти, Книга X) Титулу I Книги XXII Дигест) [5].

Обмеження щодо розміру процентів у разі прострочення позичальника за договором споживчого кредитування передбачені також цивільним законодавством держав-учасниць Європейського Союзу. Так, згідно з абз. 2 пар. 497 Німецького цивільного уложення, що міститься в розділі «Особливі умови договорів споживчого кредиту», позикодавець може вимагати проценти, що нараховуються після невиконання зобов'язань, лише в розмірі встановленої законом процентної ставки (4% річних) [6].

Аналогічно, статтями L312-38, L312-39 Споживчого кодексу Франції, що містяться в главі «Споживчий кредит», визначено, що у разі невиконання зобов'язань, з позичальника не може бути стягнуто будь-яку компенсацію чи витрати, окрім тих, що зазначені в Кодексі. До дати фактичного платежу на суми, що залишилися до сплати, нараховуються проценти за прострочену оплату за ставкою, рівною ставці позики, й крім того позикодавець може вимагати від

позичальника-порушника компенсації, яка фіксується відповідно до шкали, визначеної декретом [7].

Отже, дані приклади правового регулювання відповідальності споживачів фінансових послуг в країнах ЄС демонструють відсутність у кредиторів права встановлювати в договорах споживчого кредитування необмежений розмір процентів у разі прострочення позичальника.

В цьому контексті принагідно зауважити, що однією з політик Європейського Союзу є необхідність забезпечення високого рівня захисту прав споживачів та сприяння охороні їх економічних інтересів (ст. 169 Договору про функціонування ЄС) [8]. Основним документом ЄС, який регламентує права споживачів фінансових послуг, є Директива 2008/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23.04.2008 про кредитні угоди для споживачів та про скасування Директиви Ради 87/102/ЄЕС, якою підкреслюється, що споживачі повинні бути захищені від несправедливої практики або від практики, що вводить в оману, й з метою забезпечення повної прозорості споживачам має надаватись інформація щодо позикової ставки, як на до-контрактній стадії, так і при укладенні угоди [9].

Таким чином, з метою унеможливлення зловживань кредиторів у сфері споживчого кредитування та зважаючи на необхідність дотримання стандартів ЄС у цій сфері, вбачається, що до переліку платежів, наведених в абзаці 2 частини 2 статті 21 Закону України «Про споживче кредитування», сукупна сума яких не може бути збільшена за домовленістю сторін, слід окремо включити також проценти, виклавши цю норму в наступній редакції: «Сукупна сума неустойки (штраф, пеня), *процентів* та інших платежів, що підлягають сплаті споживачем за порушення виконання його зобов'язань на підставі договору про споживчий кредит, не може перевищувати половини суми, одержаної споживачем за таким договором, і не може бути збільшена за домовленістю сторін».

Література:

1. Про споживче кредитування: Закон України від 15.11.2016 № 1734-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 1. Ст. 2.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
3. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 18.05.2021 у справі № 640/925/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97148571> (дата звернення: 19.09.2024).

4. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 10.03.2021 у справі № 640/21843/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95438406> (дата звернення: 19.09.2024).

5. Scott S. P. The Civil Law. Vol. V. The Digest or Pandects. Books XVIII-XXIV. Cincinnati, 1932. URL: <https://www.constitution.org/2-Authors/sps/sps05.htm> (Accessed 19 September 2024).

6. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html> (Accessed 19 September 2024).

7. Code de la consommation. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006069565/LEGISCTA000032222063?init=true&page=1&query=Code+de+la+consommation&searchField=ALL&tab_selection=all&anchor=LEGISCTA000048527431#LEGISCTA000048527431 (Accessed 19 September 2024).

8. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз (вчиненого в Маастрихті 07.02.1992) та Договору про функціонування Європейського Союзу (вчиненого в Римі 25.03.1957). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 19.09.2024).

9. DIRECTIVE 2008/48/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 23 April 2008 on credit agreements for consumers and repealing Council Directive 87/102/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008L0048> (Accessed 19 September 2024).

РОЗДІЛ 2. СУДОВИЙ ТА ПОЗАСУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

НЕДІЙСНІСТЬ ПРАВОЧИНІВ, УМОВИ ЯКИХ ОБМЕЖУЮТЬ ПРАВА СПОЖИВАЧІВ

Дзера О. В.

*доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент
Національної академії правових наук України,
головний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Правочини є визначальною і незалежною складовою механізмом регулювання приватних відносин в сфері обігу матеріальних і нематеріальних благ в українському суспільстві. Втім, у цивілістичній доктрині та судовій практиці виникає немало проблем щодо поняття змісту правочинів, їх відмежування від інших юридичних категорій, щодо розуміння їх умов, правових наслідків у разі недотримання при їх вчиненні вимог законодавства, тощо.

Стаття 203 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) встановлює умови чинності правочинів, а саме: законність змісту правочину; наявність у сторін (сторони) необхідного обсягу цивільної дієздатності; наявність об'єктивно вираженого волевиявлення учасника правочину та його адекватність внутрішній волі учасника правочину; відповідність форми вчиненого правочину вимогам закону; спрямованість волі учасників правочину на реальне досягнення обумовленого ним юридичного результату; відсутність у сторін – батьків (усиновлювачів), які вчиняють правочин, спрямованості на порушення прав та інтересів їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей. Недотримання перерахованих вимог може бути підставою недійсності правочину.

У ст. 203 ЦК України зазначається, що зміст правочину насамперед не повинен суперечити вимогам як ЦК України, так і інших актів цивільного законодавства, наприклад Закону України «Про захист прав споживачів», «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» тощо.

Особливе місце серед таких законів посідає Закон України «Про захист прав споживачів», у якому передбачені численні підстави визнання недійсним правочинів (їх окремих умов) за участю споживачів. Так, відповідно до ст. 18 Закону недійсними можуть визнаватися несправедливі умови договорів, які всупереч принципу справедливості призводять до істотного дисбалансу договірних прав та обов'язків на шкоду споживача. Як зазначається в ст. 19 Закону, недійсними є правочини, вчинені з використанням нечесної підприємницької практики, яка вводить споживача в оману або є агресивною.

Нікчемним (абсолютно недійсним) є той правочин, недійсність якого прямо передбачена законом. Відповідно до ч. 2 ст. 215 ЦК визнання такого правочину недійсним судом не вимагається. Сторони такого правочину не зобов'язані виконувати його умови, причому навіть і тоді, коли суд не визнає його недійсним. Однак це не означає, що потреби в необхідності встановлення нікчемного правочину недійсним може й не виникнути. Вона може виникнути у таких випадках: якщо сторони виконали певні умови нікчемного правочину; якщо він нотаріально посвідчений; якщо він порушує права третіх осіб; якщо він зареєстрований у державних органах тощо. У наведених випадках рішенням суду можуть бути визнані відповідні правові наслідки недійсності правочину, державні органи зобов'язані скасувати реєстрацію. З цього приводу Верховний Суд України у своїй постанові Пленуму від 6 листопада 2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» [1] зазначив, що нікчемний правочин є недійсним через невідповідність його вимогам закону та не потребує визнання його таким судом, але вимога про встановлення нікчемності правочину підлягає розгляду в разі наявності відповідного спору (пункти 4, 5). По суті викладена правова позиція є правильною, але сформульована суперечливо, адже і визнання недійсним оспорюваного правочину здійснюється також у разі наявності спору.

Більше того, у судовій практиці визнання нікчемного правочину недійсним не вважається належним способом захисту прав, оскільки не призведе до реального відновлення порушених прав позивача, адже нікчемний правочин є недійсним в силу закону. Тому за явності спору щодо правових наслідків недійсного правочину суд перевіряє відповідні доводи сторони чи іншої заінтересованої особи та в мотивувальній частині судового рішення, застосувавши відповідні положення норм матеріального права, підтверджує чи спростовує обставину нікчемності правочину [1]. Така правова позиція видається вимушеною і штучною оцінкою змісту невдалої конструкції норми ч. 2

ст. 215 ЦК України, а відтак вона не завжди може забезпечити належний захист порушених прав шляхом застосування судом принципів підтвердження чи спростування обставин нікчемності правочину, наприклад, у разі розгляду судом спору щодо наслідків нікчемного правочину, який порушує публічний порядок (ст. 228 ЦК України), оскільки кваліфікація його таким неможлива без встановлення обставин вчинення такого правочину. Проте, правова позиція судових органів буде прийнятною щодо тих правочинів, нікчемність яких є очевидною, а відтак не вимагає їх визнання нікчемними, а лише потребує констатації наявності чи відсутності такого факту, наприклад, щодо правочинів, вчинених з порушенням закону про обов'язковість їх нотаріального посвідчення.

Особливо очевидною є вразливість норми ч. 2 ст. 215 ЦК України і відповідно правової позиції щодо її тлумачення вищезазначеної постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 року при застосуванні положень ч. 6 ст. 19 Закону України «Про захист прав споживачів», згідно з якою правочини, вчинені з використанням нечесної підприємницької практики, є недійсними. Незважаючи на те, що законодавець в даному разі не застосовує до такого правочину термін «нікчемність», в цивілістичній науці такий термін використовується, оскільки, зокрема, відповідно до ч. 4 ст. 698 ЦК України, правочини, умови яких обмежують права покупця – фізичної особи, встановлені законодавством про захист прав споживачів, є нікчемними [2, с. 217].

Відповідно до ч. 1, п. 7 ч. 3, ч. 6 ст. 19 Закону України «Про захист прав споживачів» нечесна підприємницька практика, яка включає в себе будь-яку діяльність (дії або бездіяльність), що вводить споживача в оману або є агресивною, забороняється. При цьому в ч. 2 ст. 19 Закону визначається перелік форм підприємницької практики, які вводять споживача в оману при вчиненні ним правочину (наприклад щодо основних характеристик продукції, щодо ціни), а в ч. 4 ст. 19 визначається перелік форм агресивної практики (наприклад, містить елементи примусу або не належного впливу). Як свідчить аналіз переважної частини конкретних проявів нечесної підприємницької практики, вони не містять однозначних і очевидних правових ознак для констатації їх такими, що підпадають під дію ст. 19 Закону, а відтак, вимагають доведеності, а не констатації факту недійсності (нікчемності) правочину. Тому в судовій практиці суди фактично за таких обставин «визнають» правочини, вчинені з порушенням вимог ст. 19 Закону недійсними (нікчемними) [3].

Вищенаведене щодо тлумачення нікчемності правочину дало підстави науковцям для пропозицій про внесення законодавчих змін до

ч. 2 ст. 215 ЦК України та можливого визнання правочинів, передбачених ст. 19 Закону України «Про захист прав споживачів», оспорюваними [2, с. 221]. Такі пропозиції можуть бути предметом наукових дискусій, адже юридична невдалість даної норми є очевидною і полягає, зокрема, в тому, що особливості її конструкції в імперативній формі заперечують можливість встановлення недійсності правочину судом, що суперечить принципам захисту цивільних прав (статті 15-16 ЦК).

Література:

1. Постанова ВП ВС від 04.06.2019 у справі № 916/3156/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82424016>.

2. Дзера І. О. Санкції в цивільному праві України: проблеми теорії та судової практики: монографія. Київ. В.Д. «Дакор», 2022. 539 с.

3. Постанова Верховного Суду України від 16 січня 2013 р. *Юридичний вісник України*. 28 березня 2013 року № 9. С. 27–29.

МІСЦЕ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ

Штефан О. О.

доктор юридичних наук, професор,

провідний науковий співробітник

відділу захисту прав інтелектуальної власності

Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності

Національної академії правових наук України

м. Київ, Україна

На сьогоднішній день досить важко увити такий товар, що не містив би у собі об'єкти інтелектуальної власності, тим більше, що самі об'єкти інтелектуальної власності можуть бути товаром. Оригінальність чи підробка товарів напряму пов'язана із їх якістю і відповідно із правами споживачів, тому наразі слід приділити особливу увагу тим змінам законодавства, що торкаються процесуальних питань при юрисдикційному захисті прав споживачів та одночасно захисті прав інтелектуальної власності.

Згідно із ч. 1 ст. 84-1 ЦПК України [1], ч. 1 ст. 81-1 ГПК України [2] суд за вмотивованим клопотанням учасника справи може постановити ухвалу про витребування доказів у вигляді інформації про походження і мережі розповсюдження товарів або надання послуг, що порушують

право інтелектуальної власності чи щодо яких існують достатні підстави вважати, що розповсюдження таких товарів або надання таких послуг порушує права інтелектуальної власності. Докази можуть бути витребувані:

1) від особи, стосовно якої існують достатні підстави вважати, що така особа порушує права інтелектуальної власності; та/або

2) від будь-якої іншої особи, стосовно якої існують достатні підстави вважати, що така особа пропонувала, отримувала, володіла та/або використовувала товари чи надавала послуги, що порушують права інтелектуальної власності, з комерційною метою; або

3) від будь-якої іншої особи, яка була вказана особою, зазначеною у пункті 2 цієї частини, як така, що задіяна у виробництві, виготовленні або розповсюдженні товарів чи наданні послуг, що порушують права інтелектуальної власності.

При цьому інформація, що витренується, згідно ч. 1 ст. 84-1 ЦПК України, ч. 1 ст. 81-1 ГПК України повинна містити відомості не лише про товар, а й про виробників, розповсюджувачів чи інших попередніх володільців, у тому числі осіб, які здійснюють оптову чи роздрібну торгівлю такими товарами або надають такі послуги.

В законодавстві України відсутнє нормативне визначення поняття «розповсюджувач товарів та послуг». Натомість, на офіційному сайті «Дія» дистриб'ютор (або розповсюджувач) визначається як фізична або юридична особа в ланцюгові постачання, котра надає продукцію на ринку, яка не є ані виробником, ані імпортером, але відіграє ключову роль в контексті ринкового нагляду [3]. Таким чином, «розповсюджувачем товарів та послуг» може вважатися особа, яка є посередником між виробником товарів або надавачем послуг та споживачами цих товарів та послуг, при цьому, наприклад, інтернет-магазин, згідно із ст. 3 Закон України «Про електронну комерцію» від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII [4] буде виступати виключно як засіб представлення таких товарів та послуг.

Також виходячи із змісту ч. 1 ст. 84-1 ЦПК України, ч. 1 ст. 81-1 ГПК України привертає увагу те, що ухвала про витребування доказів може бути адресована особі, яка пропонувала, отримувала, володіла та/або використовувала товари чи надавала послуги, що порушують права інтелектуальної власності, з комерційною метою. Одразу слід відзначити, що у законі відсутня вказівка на власника такого товару, що порушує права інтелектуальної власності.

Виходячи із положень ЦК України [5] «володілець» і «власник» є різними за своїм змістом та правовими наслідками терміни, оскільки володілець може і не бути власником, тобто це можуть бути різні суб'єкти за своїм правовим статусом. Водночас «тримання речі» ще не

означає наявність у суб'єкта правомочностей власника саме щодо розпорядження нею, наприклад, пропонування до реалізації (продажі). Також, «володіння» зазвичай є тимчасовим, наприклад, на підставі договору оренди, на відміну від права власності на річ, набуття якого іншою особою безпосередньо залежить від волі власника речі. Коли мова йде про товар в обороті «попередніх володільців» бути не може, оскільки такий товар є власністю виробника, а він ідентифікується відповідним способом, про що вже зазначалося.

Таким чином, володільцями можуть бути різні суб'єкти, які тимчасово утримують у себе товар, до яких можуть належати й склади інтернет-магазинів, що надають послуги із тимчасового зберігання, на підставі відповідних цивільно-правових договорів із власниками товарів.

Відтак, виникає питання: чи будуть інтернет-магазини, їх склади, на підставі ухвали суду відповідно до положень ст. 84-1 ЦПК України, ст. 81-1 ГПК України зобов'язані надавати суду інформацію про походження і мережі розповсюдження товарів або надання послуг, що порушують право інтелектуальної власності чи щодо яких існують достатні підстави вважати, що розповсюдження таких товарів або надання таких послуг порушує права інтелектуальної власності.

Виходячи із нормативного визначення інтернет-магазину, що закріплене у ст. 3 Закону України «Про електронну комерцію» від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII, він є засобом, завдяки якому відбувається певна комунікація між власниками товарів та послуг із потенційними їх споживачами, тобто це електронний майданчик, за допомогою якого виробники, дистриб'ютори представляють або реалізують товари, роботи чи послуги дистанційно.

Слід зазначити, що іншого визначення терміну «інтернет-магазин» у законодавстві не має, водночас законодавство не містить й визначення взагалі «крамниці» або «магазину».

Якщо виходити із визначень крамниці (магазину), що містяться у довідковій літературі, можна зробити висновок, що мова буде йти про спеціальне місце для ведення торгівлі товарами, так й на те, що вони є господарюючими суб'єктами, які можуть самостійно здійснювати торгівлю, а можуть надавати приміщення іншим господарюючим суб'єктам.

Щодо інтернет-магазинів то за своєю суттю це може бути лише сайт в Інтернеті, цифровий майданчик, на якому також пропонуються товари та послуги. При цьому власник такого інтернет-магазину може бути виробником, наприклад, товарів, що реалізує через такий магазин, може бути суб'єкт, який здійснює закупівлю товарів, відповідно до профілю певного магазину (харчова продукція, побутова хімія, одяг

тощо), а може просто надавати, за певних умов іншим господарюючим суб'єктам розмішувати свої пропозиції щодо товару чи послуг на сторінці свого інтернет-магазину.

По суті, основна відмінність між діяльністю реального магазину та інтернет-магазином полягає у формі здійснення підприємницької діяльності – офлайн та онлайн.

Безумовно, власниками інтернет-магазинів можуть бути юридичні особи та фізичні особи-підприємці, інтернет-магазин може бути створений на власній електронній платформі, а може, у якості сторінки, розміщуватися на певному інтернет сайті, тобто на «чужій» електронній платформі.

Відтак, якщо інтернет-магазин виступає виключно засобом зв'язку між виробниками, власниками, дистриб'юторами товарів, послуг, вони не можуть бути адресатами ухвали суду про витребування доказів на підставі ст. 84-1 ЦПК України, ст. 81-1 ГПК України. Зовсім інша справа буде, якщо власники інтернет-магазинів поєднують свою діяльність із виробництвом товарів чи наданням послуг, або із дистриб'юторською діяльністю. Саме така паралельна робота стає підставою, для того, щоб ці суб'єкти стали адресатами ухвали суду про витребування доказів у вигляді інформації про походження і мережі розповсюдження товарів або надання послуг, що порушують право інтелектуальної власності чи щодо яких існують достатні підстави вважати, що розповсюдження таких товарів або надання таких послуг порушує права інтелектуальної власності.

Аналізуючи норми матеріального законодавства у сфері права інтелектуальної власності та процесуальне законодавство можна зробити висновок, що особи, які виготовляють, зберігають, пропонують до продажу, продають, імпортують, експортують товар чи надають послуги, що порушують право інтелектуальної власності, будуть не лише адресатами ухвали суду про витребування доказів щодо походження товару та мережі його розповсюдження, а й відповідачами у таких справах.

Водночас, коли мова буде йти лише про «володіння» у формі зберігання без пропонування до продажу або використання товарів чи послуг, що містять порушення прав інтелектуальної власності то такі суб'єкти будуть лише адресатами ухвали суду про витребування доказів та зобов'язані будуть надати лише інформацію про походження та мережу розповсюдження таких товарів та послуг.

Виходячи з викладеного доречно запропонувати внесення змін до ст. 3 Закону України «Про електронну комерцію» від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII, відповідно до яких інтернет-магазин визначити як підприємницьку діяльність, пов'язану із роботою віртуальних магазинів

та/або сприяє дистанційній реалізації товарів, робіт чи послуг,, а також їх рекламування шляхом вчинення електронного правочину.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. ВВР. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
2. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII. ВВР. 1992. № 6. Ст. 56.
3. Обов'язки виробника, імпортера, дистриб'ютора. *Дія. Бізнес.* URL: https://export.gov.ua/197-oboviazki_virobnika_importera_distribiutora (дата звернення: 10.09.2024 р.);
4. Про електронну комерцію: Закон України від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII. ВВР. 2015. № 45. Ст. 410.
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. ВВР. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.

ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ, СВОБОД ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ГРУП ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: В АСПЕКТІ ЗАХИСТУ КОЛЕКТИВНИХ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Заботін В. В.

*кандидат юридичних наук, адвокат,
докторант кафедри цивільного судочинства, арбітражу
та міжнародного приватного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Цифровізація суспільства надає великі можливості для співпраці осіб у сфері купівлі-продажу товарів та надання послуг, в тому числі й фінансових, шляхом дистанційного укладення відповідних угод. Водночас з'являються певні ризики для споживачів цих товарів та послуг. Зважаючи на це, а також на активний розвиток суспільства, права держава, якою відповідно до Конституції України, є Україна, зобов'язана брати активну участь у дослідженні цих процесів задля забезпечення правового регулювання суспільних відносин у цій сфері та ефективного захисту прав споживачів.

Одним з правових інструментів, що орієнтує суспільство, органи державної влади та органи місцевого самоврядування на вирішення актуальних проблем тієї чи іншої держави, є права політика.

У науковій літературі під правовою політикою розуміють систему пріоритетів в юридичній діяльності, в правовій сфері, що базуються на принципах Конституції і загальновизнаних нормах міжнародного права. До основних форм реалізації правової політики належать: правотворчість та правозастосування. При цьому на підставі аналізу правотворчості можна казати наскільки ефективною є правова політика тієї чи іншої держави. З-поміж переліку юридичних засобів реалізації правової політики слід виділити: правові акти, правовідносини, суб'єктивні права і юридичні обов'язки тощо [1, с. 6, 8–9, 10,12, 15–16].

Зміст правової політики включає стратегію законодавства, конституційного будівництва, судово-правової реформи, ефективність захисту прав людини тощо [2, с. 41].

Крім того, правова політика повинна розроблятися та реалізовуватися на підставі певних принципів, зокрема, поєднання інтересів особистості та держави, пріоритет прав людини як найвищої соціальної цінності, відповідність основним положенням законодавства Європейського Союзу та міжнародного права тощо [1, с. 6, 8–9, 10,12, 15–16].

Водночас аналіз концепцій судово-правових реформ в Україні за період з 1992 року по 2021 рік включно та прийнятих відповідно до цих концепцій нормативно-правових актів у сфері відправлення правосуддя в цивільних справах [3, с. 86–94; 4, с. 275–299; 5; 6; 7] дозволяє зробити наступні висновки.

Так, по-перше, у 2001 році в цивільному процесуальному законодавстві з'являється можливість звертатися за захистом прав невизначеного кола осіб або державних чи громадських інтересів. Тобто законодавець вперше закріпив можливість захисту колективних прав та інтересів. По-друге, у 2010 році надано можливість отримати судовий наказ, у разі заявленні вимоги про повернення вартості товару неналежної якості, якщо є рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів. По-третє, наголошується на необхідності розвитку альтернативних (позасудових) способів врегулювання спорів. По-четверте, окрім наведених вище положень про можливість звертатися за захистом прав та інтересів невизначеного кола споживачів, ані чинне цивільне процесуальне законодавство, ані Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затверджена Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, не містять згадок про можливість захисту колективних прав споживачів за допомогою групових позовів чи позовів на захист невизначеного кола осіб.

Слушною вбачається думка В.В. Комарова про те, що право відповідних суб'єктів звертатись до суду з груповими позовами для

захисту прав невизначеного кола осіб виглядає як ідея, декларація, адже для реального введення групових позовів потрібні специфічні процедури та інститути судочинства, які в ЦПК України відсутні [3, с. 92–94].

При цьому як судовою практикою, так і науковцями також зверталась увага на те, що у цивільному процесуальному законодавстві України відсутній інститут позовів на користь невизначеного кола осіб, відтак видача судового наказу по таким справам неможлива [8, с. 622].

Таким чином, існуюча правова політика України щодо захисту прав, свобод та законних інтересів груп споживачів у цивільному судочинстві не відповідає сучасним тенденціям розвитку суспільства та не сприяє захисту групових прав та інтересів споживачів.

До того ж відсутність належного правового регулювання не відповідає правовій політиці Європейського Союзу та зобов'язанням України, як держави-кандидата на членство в Європейському Союзі, оскільки відповідно до ст. 415 Глави 20 та п. б) ст. 383 Глави 12 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, передбачено, що сторони співпрацюють з метою забезпечення високого рівня захисту прав споживачів та досягнення сумісності між їхніми системами захисту прав споживачів. Сторони домовились співпрацювати у сфері фінансових послуг відповідно до таких цілей: б) забезпечення ефективного та належного захисту інвесторів та інших споживачів фінансових послуг [9].

Крім того, вже зараз слід зважати на Директиву 2020/1828/ЄС про представницькі дії щодо захисту колективних інтересів споживачів, якою запроваджено нові уніфіковані правила. Останні передбачають, що представництво, у разі захисту колективних інтересів споживачів має бути доступним рівною мірою у всіх державах-членах ЄС, водночас забезпечуючи відповідні гарантії для уникнення обтяжливих судових процесів і при цьому не допускало зловживання правами споживачів [10, с. 290–293].

У літературі слушно зазначається, що правова політика сучасної Української держави повинна бути зорієнтована на три основні взаємообумовлені пріоритети: дотримання прав людини, розвиток приватного права, забезпечення сильного правосуддя. Водночас загальним пріоритетом правової політики має бути захист невід'ємних прав і свобод особи. Проте щоб реально дотримуватися прав людини і захищати їх, потрібно створити для цього необхідні умови [1, с. 17].

Отже, набуття Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі передбачає істотні зміни для національної правової

системи, зокрема, сфери цивільного судочинства та захисту колективних прав споживачів. Це в першу чергу посилення адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, що досягається завдяки формуванню правової політики у сфері захисту колективних прав споживачів, яка наразі не відповідає належному рівню.

Література:

1. Минькович-Слободяник О. В. Правова політика як чинник правотворчості та правозастосування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2010. 20 с.

2. Хаустова М. Г. Правова політика української держави у сфері модернізації правової системи України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 39–42. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2020/10.pdf.

3. Проблемы науки гражданского процессуального права / В. В. Комаров та ін.; под ред. В. В. Комарова. Харьков : Право, 2002. 440 с.

4. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства: монографія / В. В. Комаров та ін. ; за заг. ред. В. В. Комарова. Харків : Харків юридичний, 2008. 928 с.

5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17/ed20100707#o1742> (дата звернення: 20.09.2024).

6. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text> (дата звернення: 20.09.2024).

7. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки : Указ Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (дата звернення: 20.09.2024).

8. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути : монографія / В. В. Комаров та ін. ; за ред. В. В. Комарова. Харків : Право, 2016. 848 с.

9. Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода від 21.03.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2530 (дата звернення: 20.09.2024).

10. Плотнікова М. В., Руденко Л.Д., Швагер О. А. Європейські стандарти захисту прав споживачів фінансових послуг : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2023. 332 с.

РЕАЛІЇ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Колісникова Г. В.

кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри цивільно-правової політики,
права інтелектуальної власності та інновацій*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України від 24.02.2022 № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», в Україні введено воєнний стан з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року [2].

Під час введення воєнного стану споживач лишився не захищеним і дуже вразливим.

Для консолідації ресурсів на потреби оборони та підтримання економіки на період введення воєнного стану, зокрема, припинено проведення планових/позапланових заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду (*постанова Кабінету Міністрів від 13 березня 2022 року № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану»*) [1]. На перевірки у сфері захисту прав споживачів під час воєнних дій також діє мораторій.

Враховуючи обмеження щодо перевірок особливої важливості набуває підхід **«свідомого споживання»**.

Міністерство економіки України розуміючи, що питання охорони та захисту прав споживачів є досить актуальною і дуже необхідною для споживача, особливо під час воєнного стану. Але замість того, щоб реально щось зробити задля забезпечення охорони та захисту прав споживачів вони розміщують інформацію на офіційному ресурсі, а саме правила, які носять рекомендований характер [3].

В яких зазначено наступне:

– перед замовленням товару онлайн, обов'язково знайдіть повну інформацію про виробника, продавця та продукцію, умов повернення товару та коштів. Якщо даних недостатньо на сайті, запитайте у продавця. А саме перед тим, як замовити товар необхідно ознайомитись з виробником(продавцем, виконавцем), так придбаваючи товар, споживач його вибрав, ознайомився з виробником та місцем його знаходженням і т. і. так наприклад, як нам захистити і забезпечити схоронність коштів та часу споживача коли він придбаває товар через мережу Інтернет, а саме Instagram, Facebook. Споживач спілкується з продавцем(виробником, виконавцем) відносно його місцезнаходження,

походження товару його якості, асортименту, кількості, споживачу надають відповідну інформацію саме ту, яку він повинен почути;

– в жодному разі не здійснюйте передплату за товар у повному обсязі. Сплачайте по факту отримання товару, після його огляду та перевірки;

Після отримання відповідної інформації споживач переходить до наступного етапу щодо придбання товару. Продавець (виробник, виконавець) запевняє його, що потрібно оплатити товар повністю, щоб скоріше отримати тому, що сьогодні ми будемо його відправляти, споживач сплачує кошти за товар і ніколи не отримає цього придбання. Щодо того, що сплачайте гроші за товар, після його огляду та перевірки, це можливо і безпечно тільки через сервіс об'яв ОЛХ у всіх інших випадках це небезпечно.

В нашій державі немає відповідної освіти у споживачів, більшість не розуміють ні значення цих слів, ні того, що існують відповідні рекомендаційні правила поведінки споживача щодо придбання товару під час воєнного стану, особливо незахищені люди похилого віку, яких дуже легко ввести в оману, а деякі цим користуються.

Задля забезпечення охорони і освіти споживача, необхідно ті правила, які рекомендовані споживачам Міністерством економіки довести до відома споживача за допомогою соціальної реклами в усіх засобах масової інформації, біг-бордах та інтернет ресурсах You tube, Instagram, Facebook, Twitter, Viber, Telegram.

Література:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану» від 13 березня 2022 р. № 303 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text>

2. УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ № 64/2022 Про введення воєнного стану в Україні URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

3. Як споживачу захистити свої права в умовах воєнного стану? URL: <https://me.gov.ua/documents/detail?lang=uk-ua&id=c4a1849f-4558-4410-9dce-1455f55feae8&title=yakspozhivachuzakhistitisvoipravavumovakhvonnogostanu>

ПРАВНИЧА ДОПОМОГА ТА ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ: У ПОШУКУ БАЛАНСУ ІНТЕРЕСІВ

Простибоженко О. С.

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник відділу приватноправових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

У правовій площині подекуди виникають дискусії щодо поширення законодавства про захист прав споживачів на відносини, які виникають під час надання адвокатами правової допомоги. Особливо підживлює градус дискусії ситуації, за яких вона виникає, – передусім це судові спори громадян зі своїми колишніми представниками. Невиправдані очікування або ж дійсні порушення адвокатом умов укладеного договору – так чи інакше колишні клієнти звертаються до суду за захистом своїх прав як споживачі. Адвокати, у свою чергу, апелюють до неможливості застосування законодавства про захист прав споживачів щодо своїх послуг. Але чи дійсно це так та чи можливі інші підходи до тлумачення таких правовідносин?

Передусім, звернімося до законодавчого регулювання. У преамбулі до Закону України «Про захист прав споживачів» та в його статті 1-1 зазначено, що законом регулюються відносини між споживачами товарів, робіт і послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг різних форм власності (...).

У статті 1 цього Закону визначено, що послугою є діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб, а виконавець – це суб'єкт господарювання, який виконує роботи або надає послуги.

Зі змісту зазначених норм можна зробити висновок, що сферою застосування Закону є не усі види послуг, а лише ті, що надаються суб'єктами господарювання.

Статтю 55 Господарського кодексу України передбачається, що суб'єктами господарювання визнаються 1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку; 2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які

здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Ще 21 березня 2008 року рішенням Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури № V/3-71 було затверджено роз'яснення «Про суміщення адвокатської та підприємницької діяльності», відповідно до яких адвокатська діяльність не є господарською і зокрема підприємницькою у розумінні статті 3 Господарського кодексу України, а адвокат не є суб'єктом господарювання, який здійснює підприємницьку діяльність [1].

Хоча серед науковців досі не досягнуто консенсусу щодо співвідношення підприємницької та адвокатської діяльності, загальноусталеним залишається сприйняття адвокатської діяльності як непередприемницької. Така позиція, зокрема, відображена у способі оподаткування діяльності адвокатів – фізична особа – підприємець не може здійснювати адвокатську діяльність та до доходів, отриманих від провадження адвокатської діяльності, не може бути застосовано спрощену систему оподаткування, обліку та звітності [2].

Вочевидь положення Закону України «Про захист прав споживачів» не можуть поширюватись на адвокатську діяльність принаймні за критерієм суб'єкта надання послуг. Але чи застосовується такий підхід до усіх правовідносин, які виникають при наданні адвокатами послуг? І чи можна в цілому вважати, що адвокатська діяльність, тобто правова допомога, яка надається адвокатами, є послугами?

У відповідності до статті 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат – це фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом, а адвокатська діяльність визначається як незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги клієнту.

При цьому в контексті адвокатської діяльності зазвичай оперують такими поняттями як «професійна правничка», «правова» або «юридична» допомога. Питання розмежування таких понять було предметом досліджень різних науковців. Так, Заборовський В.В. вказує, що в юридичній науці на сьогодні найбільш поширеними є два підходи: одні науковці вважають, що поняття «правова допомога» є ширшим та включає у себе поняття «юридична допомога», а інші – наполягають на тотожності понять. Використання поняття «професійна правничка допомога», у свою чергу, пов'язується із внесеними у 2016 році змінами до Конституції України та акцентуванням уваги на суб'єкті надання правничої допомоги – адвокатах [3].

Частина 1 статті 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає, що адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правничої допомоги. При цьому

зауважується, що до такого договору застосовуються загальні вимоги договірних прав.

Статтею 901 Цивільного кодексу України визначається, що за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором.

Зі змісту зазначеної норми можна зробити висновок, що предметом договору про надання послуг може бути надання послуг і шляхом здійснення певної діяльності, адвокатської у тому числі, а тому договір про надання правничої допомоги слід розцінювати як підвид договору про надання послуг.

Зазначене підтверджується і судовою практикою: Верховний Суд, зокрема у постанові від 18.12.2019 у справі № 522/17845/15-ц, наголошував, що договір про надання правової допомоги за своєю правовою природою є договором про надання послуг [4].

Відповідно до статті 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу (в попередній редакції – правову допомогу). У своєму рішенні № 13-рп/2000 від 16 листопада 2000 року Конституційний Суд України зазначав, що право на правову допомогу – це гарантована Конституцією України можливість фізичної особи одержати юридичні (правові) послуги [5]. У Законі України «Про безоплатну правничу допомогу» надається визначення правничої допомоги як надання правничих послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення.

Таким чином, правничу допомогу є реалізацією гарантованого права особи на захист, проте здійснюється саме шляхом надання правничих послуг спеціальними суб'єктами – адвокатами.

Адвокатська діяльність хоч і передбачає надання послуг, але на такі послуги не поширюється дія Закону України «Про захист прав споживачів», на чому неодноразово наголошував і Верховний Суд, зокрема у постанові від 19.09.2019 у справі № 137/2152/16-ц та у постанові 24.11.2021 у справі № 191/2617/19. Верховний Суд зазначав, що «відхиляє доводи касаційної скарги про те, що спірні правовідносини регулюються Законом України «Про захист прав споживачів», оскільки відповідач є адвокатом та не є виконавцем робіт і надавачем послуг у розумінні статті 1 Закону України «Про захист прав споживачів» [6], «зміст договору про надання правової допомоги не може суперечити Конституції України та законам України, інтересам держави і суспільства, його моральним засадам, присязі

адвоката України та правилам адвокатської етики, що виключає застосування до відносин, що виникли між адвокатом та клієнтом положень Закону України «Про захист прав споживачів» [7].

Як вбачається з висновків Верховного Суду, незастосування законодавства про захист прав споживачів до правовідносин, які виникають при наданні правничої (правової) допомоги, обґрунтовується суб'єктивним складом таких правовідносин – а саме відсутністю у адвоката як надавача послуг статусу суб'єкта господарювання. Таке тлумачення чинного законодавства є цілком логічним і послідовним, адже застосування іншого підходу зумовило б поширення законодавства про захист прав споживачів на такий вид діяльності як, припустимо, нотаріальна.

При цьому, здійснення адвокатської діяльності на підставі договору про надання правничої допомоги можливе лише у формах, які є визначені чинним законодавством.

Як зазначено у статті 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» договір про надання правничої допомоги – домовленість, за якою одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується здійснити захист, представництво або надати інші види правничої допомоги другій стороні (клієнту) на умовах і в порядку, що визначені договором, а клієнт зобов'язується оплатити надання правничої допомоги та фактичні витрати, необхідні для виконання договору.

Статтею 4 цього Закону встановлено, що адвокат здійснює адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання.

Водночас, непоодинокими є випадки, коли договір про надання правничих (правових) послуг укладається не з адвокатом, адвокатським бюро чи об'єднанням, а з організацією іншої організаційно-правової форми – переважно товариство з обмеженою відповідальністю, яке за своєю суттю є суб'єктом господарювання. За таких обставин договір про надання правових послуг є безумовно укладений із суб'єктом господарювання, а тому жодних обмежень у застосуванні положень законодавства про захист споживачів немає.

Отже, поширення дії законодавства про захист прав споживачів на правовідносини, які виникають під час надання правничої (правової) допомоги, залишається дискусійним. Ключовим у розмежуванні можливості застосування норм Закону України «Про захист прав споживачів» до договору про надання правничої (правової) допомоги є врахування суб'єктного складу такого договору. У випадку, якщо адвокатська діяльність здійснюється у передбачених організаційно-правових формах, вважається, що послуги надаються не суб'єктом

господарювання. Тож до моменту, коли загальноприйнятою залишається позиція, що адвокат не здійснює підприємницьку діяльність, на укладений з ним договір про надання правничої (правової) допомоги дія законодавства про захист прав споживачів не поширюється.

Література:

1. Про суміщення адвокатської та підприємницької діяльності: роз'яснення, затверджене рішенням Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури від 21.03.2008 р. № V/3-71. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003369-08#Text> (дата доступу 02.10.2024).

2. Чи може перебувати на спрощеній системі оподаткування ФОП, яка отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською, нотаріальною діяльністю? URL: <https://poltava.tax.gov.ua/media-ark/local-news/649431.html> (дата доступу 02.10.2024).

3. Заборовський В.В. Професійна діяльність адвоката – це правова, юридична чи професійна правнича допомога? *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 38. Т. 2. С. 140–145.

4. Постанова Верховного Суду від 18 грудня 2019 року у справі № 522/17845/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86903542> (дата доступу 02.10.2024).

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16 листопада 2000 року № 13-рп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00#Text> (дата доступу 02.10.2024).

6. Постанова Верховного Суду від 19 вересня 2019 року у справі № 137/2152/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84449435> (дата доступу 02.10.2024).

7. Постанова Верховного Суду від 24 листопада 2021 року у справі № 191/2617/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101712133> (дата доступу 02.10.2024).

ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «СПОЖИВЧИЙ КРЕДИТ» В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ СУБ'ЄКТАМИ ІПОТЕЧНИХ ПРАВОВІДНОСИН НА ОСНОВІ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Крижовий Д. В.
аспірант

*Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Споживчий кредит займає важливе місце в системі банківських кредитів та відіграє вагомий роль в забезпеченні соціальних потреб населення, а також виступає ефективним інструментом економічного розвитку держави в цілому. Станом на сьогодні, саме споживчий кредит є одним із найпоширеніших видів банківських кредитів, оскільки дає змогу фізичній особі реалізувати свої потреби споживчого характеру. Дослідження змістовного наповнення поняття «споживчий кредит» має науково-практичне значення для реалізації механізму права на захист в контексті запровадження мораторію на стягнення на майно, яке перебуває в іпотеці за споживчими кредитами. В цьому випадку, необхідно забезпечувати баланс інтересів суб'єктів іпотечних правовідносин з метою як захисту прав споживачів, так і захисту прав іпотекодержателів.

Так, Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» визначено, що у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування щодо нерухомого майна (нерухомості), що належить фізичним особам та перебуває в іпотеці за споживчими кредитами, зупиняється дія статті 37 (у частині реалізації права іпотекодержателя на набуття права власності на предмет іпотеки), статті 38 (у частині реалізації права іпотекодержателя на продаж предмета іпотеки), статті 40 (у частині виселення мешканців із житлових будинків та приміщень, переданих в іпотеку, щодо яких є судові рішення про звернення стягнення на такі об'єкти), статей 41, 47 (у частині реалізації предмета іпотеки на електронних торгах) цього Закону [1].

Враховуючи вищевказане, з метою ефективної та належної реалізації положень про мораторій і захисту прав споживачів, а також іпотекодержателів, важливе значення має чітке визначення змістовного наповнення поняття «споживчий кредит». Відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про споживче кредитування» споживчий кредит

(кредит) – грошові кошти, що надаються споживачу (позичальникові) на придбання товарів (робіт, послуг) для задоволення потреб, не пов'язаних з підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника [2].

З аналізу судової практики можна зробити висновок, що в ході ідентифікації конкретного кредиту як споживчого має значення використання кредитних коштів саме для споживчих цілей. Однак, у законодавстві відсутнє поняття «споживчі цілі» та в цілому визначення поняття «споживчий кредит» є оціночним, що призводить до ряду труднощів в процесі правозастосування.

Так, наприклад, на практиці виникають питання щодо заборони стягнення на предмет іпотеки за споживчим кредитом. Однак, в ході дослідження матеріалів справи суд доходить висновку про те, що конкретний кредит, відносно якого виник матеріально-правовий спір, не відповідає ознакам споживчого, що призводить до необґрунтованості вимог щодо заборони стягнення на предмет іпотеки. У Постанові Верховного Суду від 28 вересня 2022 року у справі № 343/131/17 зазначено, що згідно з умовами укладеного між сторонами договору про відкриття відновлювальної кредитної лінії № 609 рv6-08 від 14 квітня 2008 року та додаткових угод до нього від 30 вересня 2008 року, від 31 липня 2009 року, кредитний договір не є споживчим. Споживчий кредит – це кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) споживачеві на придбання продукції (пункт 23 частини першої статті 1 Закону України «Про захист прав споживачів»). На підставі належних та допустимих доказів ОСОБА_1 не довела, що кредит їй надано на споживчі цілі [3].

У зв'язку з цим, при реалізації споживачем механізму захисту у випадку стягнення на предмет іпотеки, важливим фактом, який підлягає встановленню є те, що конкретний кредит видавався саме для задоволення цілей споживчого характеру. Із встановленням мораторію перед судами постала задача у чіткому визначенні споживчого характеру конкретного кредиту, оскільки у випадку отримання кредиту для інших цілей, відмінних від споживчих, постає питання щодо особливостей порядку стягнення на предмет іпотеки та розповсюдження положень про мораторій на такі спірні правовідношення.

У Постанові Верховного Суду від 28 червня 2022 року у справі № 638/20682/15 зазначено, що колегія суддів відхиляє доводи касаційної скарги, що апеляційним судом помилково вказано, що пунктом 1.4. спірного кредитного договору передбачено цільове призначення кредиту, яким є споживчі потреби, оскільки це спростовується і доданим до

позовної заяви самим ОСОБА_1 примірником кредитного договору. Тому апеляційний суд зробив правильний висновок, що оспорюваний кредитний договір не є споживчим, у зв'язку з чим обґрунтовано відхилив доводи позивача про порушення положень Закону України «Про захист прав споживачів» [4].

Так, у випадку, коли кредит наданий особі не для забезпечення споживчих цілей, на такі відносини не розповсюджуються положення Закону України «Про захист прав споживачів» та, відповідно, мораторій на стягнення майна, що перебуває в іпотечі за споживчими кредитами. З метою забезпечення прав не тільки споживача, а й іпотекодержателя за договором іпотеки необхідно в кожному випадку чітко визначати правову природу кредиту.

А. Мороз зазначає, що споживчим є кредит, який спрямовується на задоволення особистих потреб людей, тобто обслуговує сферу особистого споживання [5, с. 113].

В свою чергу, О. Вовчак вказує, що споживчий кредит – це отримані фізичними особами від банків та небанківських фінансових установ грошові кошти у національній валюті для задоволення особистих потреб, що не пов'язані із їх підприємницькою діяльністю, на умовах поверненості, платності, забезпеченості та строковості» [6, с. 149].

Суть споживчого кредиту тісно пов'язана з потребами саме особистого характеру, а тому споживчі цілі стосуються сфер сімейного, побутового характеру, що забезпечують життєдіяльність індивідуума на повсякденному рівні. У зв'язку з цим, споживчий кредит – це вид банківського кредиту, який надається виключно фізичній особі для цілей споживчого характеру, що полягають у забезпеченні особистих, сімейних, побутових та інших повсякденних потреб споживача. Однак, не кожен кредит, який надається фізичній особі, можна вважати споживчим, оскільки в такому випадку визначальне значення має не тільки суб'єкт, а й мета отримання такого кредиту. Положення про захист прав споживачів можуть поширюватися на матеріальні правовідносини включно за умов, якщо відповідний кредит, наданий особі, є споживчим.

У зв'язку з цим, потребує ґрунтовного науково-теоретичного дослідження проблематика застосування положень про мораторій, оскільки з системного аналізу законодавства та судової практики можна зробити висновок, що якщо предмет іпотеки не придбаний за кошти, отримані іпотекодавцем на підставі договору про споживчий кредит, і такий кредит не є споживчим за своєю правовою природою, на такі правовідносини не розповсюджуються положення про мораторій на стягнення на предмет іпотеки.

Література:

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022. *Офіційний вісник України*. № 33. 2022. Стор. 29. Ст. 1722.
2. Про споживче кредитування: Закон України від 15.11.2016. ВВР. 2017. № 1. Ст. 2.
3. Постанова Верховного Суду від 28 вересня 2022 року. Справа № 343/131/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106788006> (дата звернення: 30.09.2024).
4. Постанова Верховного Суду від 28 червня 2022 року. Справа № 638/20682/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105036587> (дата звернення: 30.09.2024).
5. А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна. Банківські операції. Київ: КНЕУ, 2000. 384 с.
6. Вовчак О. Д., Антонюк О. І. Споживче кредитування в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку в умовах фінансово-економічної нестабільності. *Європейські перспективи*. 2016. Вип. 2. С. 148–157.

МІСЦЕ ПРИНЦИПУ КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ В СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Самара В. С.

*аспірант кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права*

*Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна*

Актуальність принципу касаційного оскарження зумовлена кількома факторами:

1. Захист прав та законних інтересів сторін. Можливість касаційного оскарження дає змогу сторонам виявляти та виправляти правові помилки або неправильне застосування закону на різних стадіях судового процесу.
2. Забезпечення єдності судової практики. Суди вищої інстанції, розглядаючи касаційні скарги, можуть узгоджувати й уточнювати

тлумачення законодавства, що сприяє стабільності й послідовності судової практики.

3. Запобігання допущеним помилкам. Касаційне оскарження є механізмом перевірки рішень нижчих судів на предмет їхньої законності й обґрунтованості, що допомагає уникати помилок і підвищує якість правосуддя.

Таким чином, принцип касаційного оскарження в адміністративному судочинстві залишається актуальним для забезпечення справедливості та відповідальності в сучасному судовому процесі.

Цей принцип є важливим елементом системи адміністративного судочинства, оскільки надає можливість перегляду та виправлення рішень на різних етапах судового процесу. Він сприяє захисту прав і інтересів сторін, що є ключовим чинником забезпечення справедливості в судовому розгляді.

Принцип касаційного оскарження допомагає уникнути можливих помилок і недоліків, що можуть виникати на різних стадіях справи. Він стимулює суддів до ґрунтовного аналізу юридичних аспектів та сприяє формуванню єдиного підходу в судовій практиці.

Принципи адміністративного судочинства є нормами прямої дії, які можуть застосовуватися самостійно, без обов'язкової прив'язки до конкретної норми, оскільки такої може й не бути. Їх нормативність передбачає, що принципи слід застосовувати так само, як будь-яке положення Кодексу адміністративного судочинства України. Практичне значення цих принципів полягає в тому, що їх реалізація в судовому процесі забезпечує його відповідність критеріям правосуддя. Вони виступають ціннісним орієнтиром для інтерпретації правил адміністративного судочинства та допомагають усунути прогалини в разі їхньої наявності.

У законодавстві принцип забезпечення касаційного оскарження рішення адміністративного суду реалізований у главі 2 «Касаційне провадження» розділу III Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС). Касаційне оскарження в адміністративному судочинстві передбачає право сторони спору, яка не згодна із рішенням апеляційного суду, звернутися до вищого судового органу (суду касаційної інстанції) із проханням переглянути дане судове рішення. Далі касаційна інстанція має перевірити правильність застосування адміністративним судом норм права та може або підтвердити, або змінити, або скасувати прийняте рішення апеляційного суду. Згідно зі ст. 237 КАС України по адміністративних справах судом касаційної інстанції є Верховний Суд [1].

В адміністративному судочинстві касаційне провадження – це процесуальна факультативна стадія, яка є сукупністю адміністративних та процесуальних норм, які регулюють процесуальні відносини, пов'язані із проведенням перевірки законності та правомірності судових рішень суду першої інстанції після їхнього перегляду в апеляційному порядку та рішень суду апеляційної інстанції частково чи повністю [2, с. 169].

Факультативність касаційного провадження в адміністративній юрисдикції обумовлюється тим, що воно не є обов'язковим, тому особа не зобов'язана оскаржувати судові рішення в касаційному порядку. Однак важливо відзначити, що це не є абсолютним правом сторони, оскільки його обмеження встановлене чинним законодавством. Наступною важливою ознакою касаційного провадження є те, що впливає з його визначення: протягом здійснення касаційного перегляду відбувається перегляд законності судових рішень судів першої й апеляційної інстанцій, оскільки Верховний Суд перевіряє судові рішення на його відповідність нормам процесуального і матеріального права. При цьому фактичні обставини справи Верховний Суд не досліджує, хоча він може провести оцінку їхньої повноти й необхідності з'ясування додаткових обставин у справі.

У разі виявлення неправильного застосування норм процесуального або матеріального права, яке унеможлиблює встановлення фактичних обставин справи, за якою подано касаційну скаргу, Верховний Суд може направити справу на подальший розгляд або на новий розгляд. Це дозволяє виправити помилки та суттєві недоліки рішень суду першої чи апеляційної інстанції, підкреслюючи важливу роль касаційної інстанції в процесуальному нагляді за адміністративними судами нижчих інстанцій.

Єдині правові позиції Верховного Суду, сформульовані в його висновках, сприяють формуванню спільного підходу до вирішення справ в усіх адміністративних судах різних інстанцій, забезпечуючи єдність судової практики. Однак на практиці це не завжди досягається, оскільки суди не завжди повністю враховують правові висновки Верховного Суду. В цьому контексті касаційне оскарження судового рішення є важливою гарантією того, що порушені права учасника спору можуть бути відновлені касаційною інстанцією.

Водночас касаційне оскарження можливе лише в межах, визначених законодавством, що обмежує можливість всіх учасників процесу подавати касаційну скаргу, але також дозволяє розвантажити Верховний Суд і підвищити якість судового процесу. Через це важливим є дотримання судами нижчих інстанцій правових позицій

Верховного Суду та його зразкових рішень для забезпечення єдиного підходу до вирішення справ.

Право на касаційний перегляд не є абсолютним і може бути обмеженим законодавством з кількох причин, таких як:

– Обмеження в часі: Закон може встановлювати строки для подання касаційних скарг.

– Обмеження в питаннях права: Закон може визначати конкретні питання чи категорії справ, які підлягають касаційному перегляду.

– Обмеження в компетенції: Закон може обмежувати касаційний перегляд для певних типів справ або категорій осіб.

– Обмеження за розміром позову: Законодавство може встановлювати граничний розмір позову, для якого можливий касаційний перегляд.

Такі обмеження допомагають запобігати зловживанням та підвищують ефективність функціонування судової системи. Водночас вони можуть порушувати питання щодо обмеження доступу до справедливого судового захисту, тому важливо забезпечити баланс цих обмежень відповідно до принципів правосуддя та прав людини.

Принцип касаційного оскарження в адміністративному судочинстві сприяє юридичній відповідності й однорідності судової практики та дає можливість виправити помилки, допущені на попередніх етапах судового процесу. Сутність цього принципу полягає в тому, що учасники справи або особи, чії права, обов'язки, свободи або інтереси були порушені судовим рішенням, мають право на касаційне оскарження після апеляційного перегляду справи.

Кодекс адміністративного судочинства встановлює право учасників процесу на касаційне оскарження судових рішень, як одну з основних засад адміністративного судочинства, визначаючи підстави, порядок та умови для його здійснення.

Право на касаційне оскарження є однією з гарантій ухвалення судом справедливого рішення. Однак це право є обмеженим і визначеним законом. Касаційне оскарження дає можливість вищому суду перевірити обґрунтованість і законність рішень суду першої та апеляційної інстанцій і скасувати неправомірні судові рішення.

Література:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

2. Ульмер М. М. Касаційне провадження в адміністративному судочинстві України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2014. 236 с.

РОЗДІЛ 3. ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД У ЗАХИСТІ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Федорченко Н. В.

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України,
завідувач кафедри загальноюридичних дисциплін, цивільного права
та правового забезпечення туризму
Київського університету туризму, економіки і права
м. Київ, Україна*

Правове забезпечення захисту прав споживачів є надзвичайно актуальною і важливою проблемою. Права споживача є елементом та своєрідною похідною від прав людини в цілому і ця проблематика набуває особливої важливості в контексті євроінтеграційних прагнень України.

Глобалізація робить світовий ринок товарів і послуг єдиним, руйнує традиційні способи життя, модернізує традиції управління, поступово витискає тоталітаризм та диктату з політичного життя [7, с. 4].

Уникнення допуску на споживчий ринок неякісних, шкідливих, отруйних продуктів – це справа та відповідальність держави.

У 1868 році в Англії було прийнято Закон про фармакологію, який визначив, що лише кваліфіковані фармацевти та аптекарі могли продавати отрути та небезпечні ліки. На жаль, до 1875 року контроль над їжею та напоями, що продаються населенню, залишався дуже слабким. Хоча перший Закон про запобігання фальсифікації продуктів харчування та напоїв був прийнятий у 1860 році, він не надто покращив ситуацію. У 1872 році набув чинності змінений Закон про фальсифікацію їжі, напоїв і ліків, який передбачав обов'язкове призначення інспекторів для аналізу якості продуктів харчування, що пропонувалися споживачам. Було створено парламентський комітет, який розробив Закон про продаж харчових продуктів і ліків (1875). Відповідно до цього законодавства інспектори мали повноваження отримувати зразки харчових продуктів і ліків, а також перевіряти чи не є вони фальсифікатом. У 1879 році до Закону було внесено ще одну

поправку, потім був прийнятий Закон про маргарин (1887) і, нарешті, Закон про фальсифікацію продуктів харчування (1899). З кінця 1880-х і початку 1890-х років зростала кількість судових переслідувань за фальсифікацію їжі, ці процеси висвітлювалися у пресі на місцевому і національному рівнях. Також важливу роль у дотриманні стандартів вироблення продуктів харчування і у такий спосіб захисту прав споживачів відіграло місцеве самоврядування Англії.

Якщо ми звернемося до інституційних практик правоохоронних органів у США, то побачимо, що така інституція як офіс генерального прокурору штату в США спрямована на захист споживачів. Яскравим прикладом може слугувати справа так званого університету Дональда Трампа. Ці короткотермінові курси пропонували слухачам купувати відеозаписи, на яких Дональд Трамп ділиться «секретами», які мають гарантувати успіх у сфері операцій з нерухомістю. Практики цього закладу фактично були спрямовані на ошуканство малозахисених верств населення (матері-одиначки, особи похилого віку), які перебували у скрутному фінансовому становищі і потребували швидкого покращення своїх доходів. Паралельно з агресивними тактиками продажу «університет Трампа» вдавався до нечесної реклами, стверджуючи, наприклад, про свою кооперацію з такими провідними закладами вищої освіти як Стенфордський та Колумбійський університети [1]. У 2013 році генеральний прокурор штату Нью-Йорк Ерік Шнейдерман розпочав розслідування і ініціював судовий позов проти цієї організації, яка навіть термін «університет» використовувала незаконно. За словами генерального прокурора штату «Ми почали придивлятися до університету Трампа і виявили, що це була класична схема наживки та перемикання. Це було шахрайство, починаючи з того, що це не був університет» [5].

Сучасна економіка у поєднанні з технологіями пропонують споживачам неймовірний вибір товарів та послуг. Одночасно багатство вибору робить завдання захисту прав споживачів як ніколи гострим та актуальним. В жодному випадку не буде перебільшенням твердження, що права споживачів та їхній захист перебуває в епіцентрі юридичної думки.

Щодо міжнародних нормативних актів у сфері захисту прав споживачів як прав людини, то до таких можемо віднести «Загальну декларацію прав людини 1948 року», «Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року» та «Рекомендації ООН із захисту прав споживачів 1985 року».

В Ізраїлі захист прав споживачів здійснюється організацією, яка функціонує у рамках загальнонаціональної федерації профспілок.

Продовжуючи аналіз засад положення про права споживача як права людини, варто вказати на частину 2 статті 11 Міжнародного пакту економічних соціальних та культурних прав – одного з засадничих документів у сфері захисту прав людини, який наголошує на необхідності дотримання стандартів якості в виготовленні та дистрибуції продуктів харчування, фактично тут ідеться про забезпечення прав споживача. Своєю чергою стаття 12 де-факто наголошує на потребі захисту прав споживача у сфері охорони здоров'я [3].

Важливою віхою у впровадженні міжнародних механізмів захисту прав споживача стало прийняття у 1985 р. Керівних принципів з захисту споживача ООН (United Nations guidelines for consumer protection). І хоча статус цього документу нижчий, ніж статус міжнародного договору і сфера його дії – радше символічна політика та мораль, однак його прийняття стало результатом тривалої роботи глобального громадянського суспільства під егідою Міжнародної організації союзів споживачів (зараз назва цієї організації -Consumers International). Сильного імпульсу саме соціальним рухам та кампаніям на захист прав споживачів надала президентська кампанія Джона Кеннеді, а потім і його промова у Конгресі США, яка отримала неофіційну назву «Білль про права споживачів». У цій промові Кеннеді слушно зауважив: «Споживачі за визначенням включають нас усіх. Вони є найбільшою економічною групою, яка впливає та на яку впливають майже всі державні та приватні економічні рішення. І все ж вони єдина важлива група... погляди якої часто не чують» [4]. Загалом основними цілями Керівних принципів були такі: забезпечення адекватного рівня захисту мешканців кожної країни саме в їхній іпостасі споживачів; заохочення моделей виробництва та розподілу, які будуть брати до уваги потреби та бажання споживачів; заохочення високих етичних стандартів серед виробників товарів та послуг; допомагати країнам у боротьбі з шкідливими практиками бізнесу; сприяти розвитку незалежних товариств захисту споживачів. З часом до цих пунктів додався імператив забезпечувати потреби споживачів у спосіб, який сприяє сталому розвитку [6].

Права споживачів у «Керівних принципах...» набувають змістового та багатомірного наповнення, зокрема захист споживачів від шкідливої продукції у поєднанні зі справедливим, рівноправним та сталим соціально-економічним розвитком. Захист прав споживачів також передбачає доступ до достовірної інформації та просвіту споживачів, а також запровадження механізмів компенсації втрат. Фактично цей документ є конкретизацією Статуту ООН, який наголошує на таких завданнях ООН як підвищення якості життя та сприяння соціально-економічному прогресу. Конституція Португалії є

прикладом інкорпорації прав споживача до основного закону країни. Конституція містить статтю 60, яка присвячена захисту прав споживачів:

1. Споживачі мають право на належну якість споживаних товарів і послуг, на навчання та інформацію, на захист здоров'я, безпеки та своїх економічних інтересів, а також на відшкодування збитків.

2. Реклама підлягає дисциплінарній відповідальності згідно із законом, і всі форми прихованої, непрямой або шахрайської реклами заборонені.

3. Асоціації споживачів і споживчі кооперативи мають право, як це встановлено законом, отримувати підтримку від держави та консультації з питань захисту споживачів, а також надаються *legitimitio ad causam* на захист своїх членів або колективу або загальні інтереси» [2].

Подібний тренд було втілено і в Конституції Бразилії.

Отже, ми бачимо, що еволюція законодавства з захисту прав людини була тривалим, багатовимірним та конфліктним процесом. Розробляючи та реалізуючи законодавство, що захищає права споживачів, необхідно дотримуватися балансу між регулюванням бізнесу та свободою економічної активності.

Не менш важливим є і те, що захист прав споживачів повинен враховувати технологічний прогрес та інновації, які пропонують споживачам нові сервіси та можливості, що одночасно містять у собі загрозу розвитку залежностей та поширення ментальних проблем, як це має місце, наприклад, із соціальними мережами.

Саме тому настав час вироблення ефективної програми дій з розробки та втілення нормативної бази відповідного спрямування у контексті розуміння прав споживачів як прав людини, що є найвищою цінністю згідно з Конституцією України.

Література:

1. Boser U., Schwaber D., Johnson S. Trump University: A Look at an Enduring Education Scandal. Center for American Progress : URL: <https://www.americanprogress.org/article/trump-university-look-enduring-education-scandal/> (дата звернення: 24.06.2024)

2. Constitution of the Portuguese Republic : Seventh Revision [2005]. URL: <https://www.parlamento.pt/sites/EN/Parliament/Documents/Constitution7th.pdf> (дата звернення: 17.09.2024).

3. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights : прийнятий Резолюцією 2200A (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 р. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments->

mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights (дата звернення: 24.06.2024).

4. Kennedy J. F. Special Message to the Congress on Protecting the Consumer Interest: промова від 15 березня 1962 р. URL: <https://web.archive.org/web/20180914022813/http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=9108> (дата звернення: 17.09.2024).

5. Tuttle I. Yes, Trump University Was a Massive Scam. National Review: веб-сайт. 26.02.2016. URL: <https://www.nationalreview.com/corner/trump-university-scam/> (дата звернення: 24.06.2024).

6. United Nations Guidelines for Consumer Protection / United Nations Conference on Trade and Development. New York and Geneva : United Nations, 2016. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/ditccplpmisc2016d1_en.pdf (дата звернення: 17.09.2024).

7. Українська енциклопедія туризму / за заг. ред. В.К. Федорченка. Київ: Юрінком Інтер, 2023. с. 660.

ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ АВСТРІЇ ТА УКРАЇНИ

Гуцуляк В. К.

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник відділу приватноправових досліджень

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Починаючи з 2014 року, українське суспільство функціонує в надскладних економічних, соціальних та політичних умовах, зумовлених збройною агресією російської федерації проти України, з них більш, як два роки – в умовах широкомасштабного військового вторгнення. Крім колосальних втрат серед мирного населення, війна завдала безпрецедентних із часів Другої світової війни інфраструктурних збитків: станом на січень 2024 року, за оцінками Інституту Київської школи економіки, загальна сума прямих задокументованих збитків, заподіяних інфраструктурі України через повномасштабне вторгнення росії, зросла до \$155 млрд. У порівнянні з вереснем 2023 року сума прямих збитків зросла майже на \$2 млрд [1]. На жаль, ця сума не є кінцевою, адже в умовах триваючого збройного

протистояння, постійних ракетних ударів з боку країни-агресорки на мирні українські міста і села збитки від війни щодня стрімко зростають.

Разом із тим, попри труднощі та соціально-економічну нестабільність, Україна впродовж останнього десятиріччя доволі рішуче і завзято долає бар'єри на шляху до своєї основної мети – повноправного членства в Європейському Союзі. Мабуть, найбільш важливим в цьому контексті результатом реалізації євроінтеграційних прагнень нашої держави стало офіційне набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС, що відбулось у червні 2023 року. Зазначена подія остаточно підтвердила наміри України стати членом європейської сім'ї та надала новий потужний імпульс розвитку українсько-європейських відносин. У цьому контексті неабиякого значення набуває процес інтеграції вітчизняного та європейського законодавств та приведення вітчизняної законодавчої бази у відповідність до стандартів європейських країн, зокрема, гармонізація та адаптація законодавчих підходів, що активно здійснюється впродовж останніх декількох років. Важливим напрямком реформувань є модернізація законодавчих підходів до правового регулювання правовідносин, опосередковуваних договором про спільну діяльність, який, своєю чергою, є одним із найбільш ефективних сучасних юридичних інструментів відбудови повоєнної України.

Основою правового регулювання відносин зі здійснення спільної діяльності на договірних засадах є положення Глави 77 ЦК України «Спільна діяльність», системний аналіз яких дозволяє констатувати, що вітчизняне цивільне законодавство створило достатнє правове підґрунтя для можливості здійснення суб'єктами цивільних правовідносин (як фізичними, так і юридичними особами) спільної діяльності, спрямованої на досягнення певної не забороненої законом мети. Гнучкість механізму правового регулювання відносин зі здійснення спільної діяльності у межах української правової системи, можливість поєднання як приватних, так і публічних інтересів, закріплення широкого диспозитивного підходу до визначення умов партнерства, заснованого на договорі про спільну діяльність, а також можливість залучення його учасниками як майнових, так і немайнових благ, зокрема, досвіду, знань, ділової репутації тощо, вказують на високу ефективність та дієвість договору про спільну діяльність як інструменту оперативної післявоєнної відбудови об'єктів інфраструктури, зруйнованих чи пошкоджених внаслідок військової агресії російської федерації проти України [2, с. 42].

З іншого боку, варто погодитися з дослідниками, які актуалізують один із проблемних аспектів вітчизняного правового регулювання відносин щодо спільної діяльності, зазначаючи, що на законодавчому

рівні недостатньо врегульовані питання здійснення спільної діяльності без об'єднання внесків учасників, адже особливий порядок регулювання цивільних відносин ЦК України визначено тільки для спільної діяльності, яка передбачає об'єднання внесків учасників [3, с. 28]. Отже, з метою удосконалення вітчизняного цивільного законодавства у частині його гармонізації зі стандартами країн ЄС, доцільним, на наш погляд, є проведення аналізу європейських законодавчих підходів до правового регулювання відносин зі здійснення спільної діяльності на договірних засадах, зокрема, австрійського.

В цілому правове регулювання відносин зі спільної діяльності на договірній основі врегульоване нормами §§ 1175–1216 Цивільного кодексу Австрії (далі – ЦК Австрії) [4]. Згідно § 1175 ЦК Австрії, якщо двоє або більше осіб об'єднуються шляхом укладення договору для досягнення спільної мети через конкретну діяльність, вони утворюють цивільно-правове товариство. Цивільне товариство не має дієздатності, може переслідувати будь-яку дозволена мету та мати предметом будь-яку дозволена діяльність. Отже, за аналогією з українським австрійське законодавство також передбачає можливість здійснення спільної діяльності на основі договору, наслідком укладення якого є створення цивільно-правового товариства, що не наділене самостійністю в контексті участі в цивільному обігу та не обмежене сферою функціонування. Як зазначається в літературі, мета спільної діяльності може варіюватися від спільного будівництва доріг до реалізації різноманітних громадських ініціатив. Часто банки використовують такі товариства для спільного випуску цінних паперів або створення кредитних синдикатів. Те ж саме стосується музичних гуртів, які прагнуть об'єднання, або бізнесменів, які шукають правову базу для реалізації спільних проєктів [5]. Водночас, на відміну від українського, австрійський законодавець у § 1176 диференціює цивільно-правові товариства на зовнішні та внутрішні в залежності від наміру учасників товариства діяти у зовнішніх відносинах консолідовано або самостійно від власного імені. Проте знову наголосимо, що в цілому це не впливає на особливості провадження спільної діяльності.

На підставі аналізу цивільно-правового регулювання відносин зі здійснення спільної діяльності в Австрії виокремимо декілька основних особливостей, що відображають законодавчий підхід: 1) товариство не наділене ані частковою, ані повною правосуб'єктністю, що унеможливує здійснення нею правочинів від власного імені, самостійну участь у судовому процесі чи реєстрацію в реєстрах компаній; 2) основою створення та функціонування товариства є договір, який може бути укладений у будь-якій формі, у тому числі за

мовчазною згодою; 3) обов'язковою є здійснення учасниками вкладів, у тому числі, у вигляді надання послуг, які в сукупності є їх спільною власністю; 4) закріплюється принцип рівності усіх учасників, а також їх обов'язок діяти спільно і з належною обачністю з метою досягнення мети товариства, а також утримуватися від усього, що шкодить інтересам останнього; 5) усі учасники мають право та зобов'язані брати участь у спільному управлінні товариством за винятком, якщо управління товариством передане одному з учасників, який зобов'язаний звітувати за свою діяльність перед іншими; б) відповідальність учасників за діяльність товариства є солідарною, якщо інше не передбачено договором; 7) товариство припиняє свою діяльність у випадку закінчення строку, на який його було створено, за спільним рішенням учасників, банкрутства, за рішенням суду або у зв'язку зі смертю одного з учасників, якщо інше не передбачено договором. Отже, вбачається, що австрійський законодавчий підхід до правового регулювання відносин щодо здійснення спільної діяльності загалом є доволі схожим з українським, за винятком деяких нюансів, які не мають принципового значення. Водночас з метою вдосконалення вітчизняного законодавчого підходу доречним, на наш погляд, є закріплення норм щодо: 1) заборони учасникам займатися будь-якою діяльністю, яка може завдати шкоди товариству, у тому числі заборони конкуренції; 2) можливості позбавлення учасника повноважень щодо управління товариством за рішенням суду за наявності поважної причини, зокрема, внаслідок грубого порушення обов'язків. Натомість вважаємо, що одним із недоліків законодавчого підходу Австрії є незакріплення вимоги щодо письмової форми договору про створення товариства, що суттєво ускладнює формування належної доказової бази у випадку судових спорів.

Література:

1. Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, зросла до майже \$155 млрд – оцінка KSE Institute станом на січень 2024 року. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturii-ukrayini-zrosla-do-mayzhe-155-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-sichen-2024-roku/> (дата звернення: 30.09.2024).
2. Гуцуляк В. К. Договір про спільну діяльність як дієвий інструмент післявоєнної відбудови та відновлення об'єктів інфраструктури України. *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 36–43.
3. Дутова Н. Новікова Н. Проблеми законодавчого регулювання організації та обліку спільної діяльності. *Економіка*. 2011. № 3(110). С. 26–30.

4. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch vom 1. Juni 1811. URL: <https://www.jusline.at/gesetz/abgb> (дата звернення: 30.09.2024).

5. Barta, Heinz: Zivilrecht: Grundriss und Einführung in das Rechtsdenken / Heinz Barta. – Wien: WUV-Univ.-Verl., 2004. URL: https://www.uibk.ac.at/zivilrecht/buch/kap12_0.xml?section-view=true;section=7 (дата звернення: 30.09.2024).

**«ОБМАН», «ЛИМОН», «ШОК» ТА «СУБСИДЮВАННЯ»:
ДО ПИТАННЯ ПРО НЕОБХІДНІСТЬ РОЗРОБЛЕННЯ
АРХЕТИПІЧНИХ ТЕОРІЙ ШКОДИ
У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ**

Трубаков Є. О.

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу приватноправових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

З метою підвищення ефективності Європейського законодавства у 2012 році Європейською комісією (далі – ЄК) було запроваджено Програму регуляторної придатності та продуктивності (далі – REFIT), метою якої є «виявлення обтяжень, невідповідностей, прогалин та неефективних заходів», а також пошуку і реалізації ініціатив, які призведуть до значного скорочення або спрощення регуляторних витрат [1]. У 2016-2017 роках був проведений REFIT-тест Європейського законодавства у сфері захисту прав споживачів, який оцінював його, виходячи з таких критеріїв як ефективність, результативність, узгодженість, актуальність та додана вартість для Європейського союзу. Незважаючи на те, що ЄК дійшла висновку, що європейське законодавство у сфері захисту прав споживачів досі є придатним для своїх цілей за всіма зазначеними критеріями, проведений REFIT-тест викликав дискусії у науковій спільності, зокрема і щодо необхідності створення архетипічних теорій шкоди у сфері захисту прав споживачів [2]. Зміст такої теорії має надати відповіді на такі основоположні питання як що вважати незаконною шкодою споживачам та коли і як можна очікувати, що така шкода настане [3, с. 253].

Особливістю законодавства у будь-якій сфері, яка стосується прав споживачів, є те, що воно одночасно виконує 2 функції: по-перше,

власне захищає права споживачів, а, по-друге, формує правила взаємодії контрагентів на відповідному ринку. Зазначені дві категорії потребують уточнення: в наразі діючому Законі України «Про захист прав споживачів» (далі – Закон про захист прав споживачів) [4] безпосереднього тлумачення терміну «захист прав споживачів» не дається, однак із змісту положень ч. 1 ст. 5 зрозуміло, що окрім захисту прав споживачів, законодавство у цій сфері ставить собі за мету побудову ринку товарів, робіт та послуг, заснованому на вільному виборі продукції, гарантуванні придбання або одержання продукції іншими законними способами. В новому Законі про захист прав споживачів, ухваленому у 2023 році [5], подібне визначення відсутнє.

В юридичній літературі зазначалося, що метою споживчого законодавства ЄС стала розбудова споживчого ринку, з акцентом на активних компетентних споживачах та надання їм можливості здійснювати покупки в різних місцях, стимулюючи конкуренцію та інтеграцію ринку, а не їх захист [3, с. 256]. З цього приводу доречно було зауважено, що «захист – це не право на більший вибір чи більшу доступність дешевих товарів. Це радше визнання того, що деякі споживачі не в змозі отримати вигоду від ринку, якщо закон не надає їм спеціального захисту» [3, с. 256–257]. Модель ринку, який має бути побудований, залежить від національного законодавства: наприклад, це може бути т.зв. модель «Walmart», яка передбачає надання споживачам можливості отримати максимально низькі ціни, навіть за умови порушення добросовісної конкуренції, або, навпаки, законодавство може передавати розширену гарантію чи спрощену процедуру реалізації права на розірвання договору (т.зв. модель обов'язкового страхування).

Ідея про створення архетипічних теорій шкоди, в цілому, не є новою та була запозичена із конкурентного законодавства ЄС. Теорія шкоди передбачає, що вона повинна діяти на 3 рівнях: 1) загальна доктрина шкоди (відповідає на питання «коли споживачеві завдається шкода?»); 2) пояснення того, як завдається шкода («що спричиняє шкоду?»), розкриває причинно-наслідкові зв'язки); 3) конкретні сценарії шкоди у конкретних справах (операціоналізація шаблонного пояснення шкоди) [3, с. 258–259]. Ідея такого підходу полягає у тому, щоб уточнити роль судів щодо застосування різних компонентів теорії шкоди: питання тлумачення закону, що кореспондує першому рівню теорії шкоди, має залишитися у дискреції судів; другий компонент – у дискреції компетентного органу у сфері захисту прав споживачів, адже «це не робота судів – перетворювати економічну теорію на набір інструментів для правозастосування» [3, с. 259–260]. При цьому в конкурентному праві застосовується доктрина «обмеженого перегляду складних

економічних оцінок», яка передбачає, що суд не має права втручатися у вибір антимонопольним органом конкретного сценарію, однак суд повинен провести аналіз «внутрішньої узгодженості заподіяння шкоди та доказів у конкретній справі». За такого підходу роль суду зміщується з правозастосовної до здійснення судового нагляду за адміністративною процедурою [3, с. 260]. Наразі законодавство ЄС у сфері захисту прав споживачів не досягло такої деталізації теорії шкоди, як конкурентне законодавство ЄС, і ледь не єдиним доктринальним джерелом залишається робота Паоло Сіціліані, Хритисни Ріфа та Гаррієта Гампера «Споживчі теорії шкоди: економічний підхід до застосування споживчого права та формування політики» [6].

Зазначені автори здійснюють вимір фінансової шкоди через категорію «споживчий надлишок», який є різницею між тим, що споживачі готові заплатити за певний товар (попит), та його ринковою ціною [6, с. 80] (а шкода споживачам заподіюється через поєднання вищих цін, меншої кількості товару та погіршення якості [6, с. 4]), а учасники ринку поділяються на: зі сторони попиту (покупців) – на наївних (довірливі та стикаються з непереборними витратами на пошук інформації щодо таких атрибутів товару як пошукові атрибути, атрибути на основі досвіду, атрибути на основі довіри. Такі непереборні витрати можуть бути пов'язані із неухважністю, недосвідченістю, недоречною або надмірною довірою. Всі ці ознаки відповідають моделі вразливого споживача) та досвідчених споживачів (відповідають моделі середньостатистичного споживача. Характеризуються тим, що можуть помітити або запідозрити, що фірми можуть мати стимул на свою користь використовувати споживачів, які є недостатньо поінформованими), а зі сторони пропозиції (продавців) – на недобросовісні та добросовісні фірми (всі фірми змодельовані однаково: вони балансують між опортуністичним бажанням експлуатувати наївних споживачів та ризиком не продати товар досвідченим споживачам) [6, с. 109-111]. Автори концепції пропонують такі 4 моделі [6, с. 111]:

«обман»: коли наївні споживачі залишаються один на один із нечесними фірмами, а досвідчені споживачі та чесні фірми не хочуть торгувати на таких фальшивих «ринках». В моделі обману попит є абсолютно необґрунтованим, а недобросовісні фірми конкурують між собою, щоб обдурити. Такі ринки характеризуються тим, що споживач платить за те, що приносить йому зовсім мало (якщо хоч якусь) користі, а також тим, що встановлені дуже низькі бар'єри входу та виходу з ринку, а інститут репутації є неефективним. Традиційними прикладами є фінансові піраміди, фальшиві лотереї, фальшиві

розіграші призів, продаж товарів під тиском, застосування інших агресивних комерційних практик, щоб змістити покупця зробити покупку [6, с. 116–117];

«лимон»: коли і досвідчені споживачі, і чесні фірми хотіли б активно торгувати на ринку, проте присутність наївних споживачів і нечесних фірм може призвести до того, що і ті, і інші підуть з ринку. Такий ринок характеризується тим, що навіть у досвідчених споживачів є надмірно високі витрати на перевірку деяких важливих характеристик товару. Вихід досвідчених споживачів з ринку буде на шкоду наївним споживачам. Існує ризик розкручування спіралі «несприятливого відбору» (зниження рівня готовності платити у досвідчених споживачів на стільки, що жодна добросовісна фірма не погодиться працювати на ринку з такими низкими цінами). Модель «лимон» в основному стосується товарів, які дають досвід або викликають довіру. Традиційними прикладами є програмно заблоковані автомобілі; послуги з ремонту; послуги модельних агентств, які гарантують своїм клієнтам моделям найкращі контракти [6, с. 123];

«шок»: коли і наївні, і досвідчені споживачі можуть зіткнутися з однаково широко розповсюдженими практиками введення в оману, але перші можуть запропонувати певний захист для другої категорії споживачів. Присутність наївних споживачів спонукає до застосування практики введення в оману. Такий ринок, перш за все, характеризується тим, що недобросовісні фірми формують умови ціноутворення оманливим чином: включення несправедливих умов дрібним шрифтом, великі знижки від «нормальної» ціни, яка діяла протягом не тривалого строку, використання інших неправдивих рекламних акцій, «крапельне ціноутворення», коли загальна ціна стає відомою тільки в кінці процесу покупки товару (наприклад, процесу замовлення авіабілетів), використання оманливого ціноутворення (завищення ціни) як показника якості (наприклад, завищення вартості пляшки вина, яка нібито має свідчити про високу якість товару). У таких ситуаціях повинні існувати стимули для усунення упередженості на ринку (самокорекція). Типовими прикладами є ціноутворення на основі базових цін, обмежена відповідальність за неякісні товари [6, с. 129–130];

«субсидювання»: коли існує ризик, що наївні споживачі будуть дискриміновані більшістю торговців, а досвідчені споживачі отримують вигоду від експлуатації наївних. Ринок може застрягти в поганій рівновазі. Це стосується, наприклад, прихованих надбавок або штрафних санкцій.

Вказаний вище розподіл сценаріїв заподіяння шкоди є умовним: в дійсності одна модель може доповнювати іншу. Як приклад можна навести ситуацію з т.зв. товарами «подвійної якості»: в 2017 році тогочасний Президент Європейської комісії Жан-Клод Юнкер писав, що «в Союзі рівних не може бути споживачів другого сорту», проте «в деяких частинах Європи людям продають продукти харчування нижчої якості, ніж в інших країнах, незважаючи на те, що упаковка і брендинг ідентичні» [3, с. 263]. Продукція подвійного призначення містить в собі риси поєднання сценаріїв обману, адже через свою довіру до відомого бренду недобросовісні фірми експлуатують споживачів, продаючи їм товари нижчої якості за територіальним принципом, а також сценарій субсидіювання, адже за рахунок продажу товару з нижчою якістю в інших країнах, відповідні фірми посилюють конкуренцію (наприклад, шляхом зниження вартості чи збільшення кількості товару) на профільних для себе ринках, на яких споживачі отримують переваги за рахунок експлуатації інших.

Отже, архетипізація теорій шкоди у сфері захисту прав споживачів спрямована не стільки на реалізацію окремих повноважень споживача щодо захисту його прав, скільки на формуванні цілісного уявлення у яких випадках, а якщо бути точнішим, то на яких ринках споживачу завдається шкода. Вважаємо, що такий підхід є більш пріоритетним, адже не тільки зменшує транзакційні витрати (кількість часу та ресурсів, необхідних для захисту споживачів) для суду та компетентного органу у сфері захисту прав споживачів, а й дозволяє проводити превентивну роботу, упереджуючи формування ринків та ринкових умов, що завдають шкоду споживачу.

Література:

1. EU Regulatory Fitness: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions dd. 12.12.2012. URL: https://commission.europa.eu/document/download/f6f140a1-f3d6-48b7-9984-cb54dcca261_en?filename=eu-regulatory-fitness_dec2012_en.pdf.

2. European Commission Executive Summary of the Fitness Check on Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council ('Unfair Commercial Practices Directive'); Council Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 on unfair terms in consumer contracts; Directive 98/6/EC of the European Parliament and of the Council of 16 February 1998

on consumer protection in the indication of the prices of products offered to consumers; Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council of 25 May 1999 on certain aspects of the sale of consumer goods and associated guarantees; Directive 2009/22/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on injunctions for the protection of consumers' interests; Directive 2006/114/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 concerning misleading and comparative advertising dd. 23.05.2017. URL: https://ec.europa.eu/newsroom/just/document.cfm?doc_id=44838.

3. Fabrizio Esposito, Anne-Lise Sibony. In Search of the Theory of Harm in EU Consumer Law: Lessons from the Consumer Fitness Check. *Tor, Avshalom and Mathis, Klaus, «Consumer Law and Economics»*. Springer (2021). С. 251-281.

4. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 23.09.2024).

5. Про захист прав споживачів: Закон України від 10.06.2023 № 3153-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20#Text> (дата звернення: 23.09.2024).

6. Siciliani P., Riefa C., Gamper H. Consumer theories of harm: an economic approach to consumer law enforcement and policy making. Bloomsbury Publishing, London. 2019. 224 с.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ІНШИХ КРАЇН

Селих О. І.

аспірантка

*Інституту правотворчості
та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Необхідність проведення державою споживчої політики впливає з висновку, що принципи вільного ринку не можуть гарантувати забезпечення рівноправного становища діючих суб'єктів у світовій економіці. Першою країною, яка запровадила законодавство про захист прав споживачів, були Сполучені Штати Америки. Президент Дж.Ф. Кеннеді, виступаючи перед Конгресом, наголосив на

необхідності підтримки та інституційному зміцненні позицій цієї групи на ринку, де він зазначив: – «Ми всі споживачі. Споживачі найбільшої і найважливішої економічної групи в економіці, яка впливає і зазнає впливу кожного державного та приватного економічного рішення. Але в той же час вони часто є єдиною важливою групою, думка якої не висловлюється. Ця заява була анонсована 15 березня 1962 року та вважається датою створення споживчого права.

У 1973 році 25 сесія Консультативної асамблеї Євросоюзу схвалила «Хартію захисту споживачів» [1]. В документі визначені основні права споживачів, які викладені в п'яти розділах:

1. Право споживачів на право та допомогу;
2. Право на компенсацію у разі збитків;
3. Право на консьюмерську інформацію;
4. Право на консьюмерську освіту;
5. Право на представництво та консультацію.

Прийнята хартія зобов'язує держави врахувати основні її положення в національному законодавстві та рекомендує обов'язково запроваджувати вимоги щодо безпеки якості товарів, робіт та послуг. У хартії зазначено, що будь-які обмеження, що виникають у результаті взаємодії між підприємствами або монопольними постачальниками повинні контролюватись законом в інтересах споживачів. Хартія не ратифікована Україною, але її положення враховуються не тільки в нормотворчій діяльності, але й у судовій практиці.

Звернення до всіх держав світу щодо захисту прав споживачів відображено в керівних принципах ООН. 09 квітня 1985 року Генеральна асамблея ООН затвердила резолюцію №39/248 – Керівні принципи захисту споживачів [2].

Цей документ переслідує наступні цілі:

- сприяти країнам у встановленні або подальшому забезпеченні належного захисту свого населення як споживачів;
- сприяти створенню структур виробництва і розподілу, здатних задовольнити потреби і запити споживачів;
- заохочувати високий рівень етичних норм поведінки тих, хто пов'язаний з виробництвом і розподілом товарів та послуг для споживачів;
- сприяти країнам у боротьбі зі шкідливою діловою репутацією всіх підприємств на національному та міжнародному рівнях, яка негативно позначається на споживачах;
- сприяти створенню незалежних груп споживачів;
- розширювати міжнародну співпрацю в галузі захисту інтересів споживачів;

– заохочувати створення ринкових умов, що надають споживачам більший вибір за нижчими цінами.

Європейський Союз офіційно визнав захист прав споживачів як частину своєї політики, яка передбачена в Маастрихтському договорі [3], що був підписаний 7 лютого 1992 року. Практично в цей же період, 1999 році, в рамках Європейської Комісії було створено окремий Генеральний Директорат, який відповідав за політику в сфері захисту прав споживачів. Підписання в 1997 році, а потім вступ в силу Амстердамського договору привнесло, на відміну від інших сфер політики ЄС нові незначні зміни в сферу захисту прав споживачів. Окрім того, що згідно з новою нумерацією статей стаття 129а щодо захисту прав споживачів тепер стала статтею 153, в неї були внесені доповнення. Згідно зі зміненою ст. 153 Договору, загальною метою ЄС повинні стати напрями захисту здоров'я, безпеки та економічні інтереси споживачів, реалізація їх через інформування та навчання, самоорганізацію з метою захисту їх прав [4]. Ці документи надали споживчій політиці автономний характер та створили основу для створення інституційних рішень.

На даний час програма дій ЄС в сфері політики захисту прав споживачів ґрунтується на двох основних актах: Європейська Програма захисту прав споживачів 2012 року, яка передбачає стратегічне бачення політики ЄС щодо захисту прав споживачів та Програма захисту прав споживачів на 2014-2020 роки. Відповідно до цих документів у сфері захисту прав споживачів є такі ключові цілі: підвищення безпеки споживачів; підвищення знань та забезпечення відшкодування шкоди.

Дуже часто, невпевнена позиція споживача на ринку, є наслідком виникнення таких факторів як, наприклад: відсутність доступу до надійної інформації або несанкціоноване використання ринкових і маркетингових практик. Вирівнювання позицій суб'єктів на ринку, потребує державного втручання не лише забезпечуючи чесні правила конкуренції, але, перш за все, надання споживачам інституційного захисту (як у колективних, так і індивідуальних спорах) та боротьбі з недобросовісною конкуренцією, що використовують підприємці. Основна умова ефективності такої політики полягає у створенні правових актів, що містять рішення щодо:

- формулювання визначень понять;
- створення відповідного інституційного середовища, визначення органів, відповідальних за проведення політики, визначення їх завдань і компетенції;
- виявлення недобросовісної комерційної та маркетингової конкуренції та боротьба з нею;

- безпечність продукції та послуг на ринку, встановлення стандартів та перевірка відповідності цьому;
- функціонування товариств та інших організацій споживачів шляхом визначення їх правового статусу та сфери діяльності;
- визначення принципів взаємодії державних установ з організаціями споживачів та зміцнення позицій останніх (наприклад, за рахунок субсидій з державного бюджету);
- створення механізмів підтримки споживачів через: інформаційно-правову підтримку, медіація та сприяння захисту своїх прав у судах, визначення процедур та санкцій;
- проведення широкої інформаційної кампанії з усіх аспектів, таких як: обсяг їхніх прав, способи вирішення спорів, ідентифікація суб'єктів, надання підтримки тощо.

Таким чином, обсяг нормативних актів, що містяться в законодавстві про захист прав споживачів, повинен включати положення цивільного, адміністративного, фінансового та кримінального права.

У деяких країнах принцип захисту прав споживачів піднесений до конституційного статусу. У Польщі споживче право – це реалізація ст. 76 Конституції, яка говорить, що органи державної влади захищають споживачів, користувачів та орендарів проти діяльності, яка загрожує їхньому здоров'ю, конфіденційності та безпеці тощо. Конституція вказує на державні органи як суб'єктів, відповідальних за реалізацію цього принципу. Цей принцип включено до конституції таких країн, як Боснія та Герцеговина, Іспанія, Сербія чи Туреччина.

Право захисту прав споживачів у країнах Європейського Союзу є доповненням до норм ЄС. На європейському рівні створено єдину законодавчу базу щодо захисту прав споживачів всіх країн-членів. Як зазначалося вище, захист споживачів був офіційно визнаний у Маастрихтському договорі та являється одним із напрямків політики Європейського співтовариства. На даний час законодавчою підставою повного обсягу діяльності у сфері захисту прав споживачів становить ст.169 Договору про функціонування Європейського Союзу, де зазначено, що ЄС прагне просувати інтереси споживачів і забезпечувати високий рівень захисту споживачів, сприяти захисту здоров'я, безпека та захисту економічних інтересів споживачів, підтримці їх права на інформацію, освіту [5]. Цей захист є частиною стратегічного плану Союзу, що передбачає покращення якості життя всіх його громадян. Стратегія ЄС у цій сфері передбачає врахування інтересів споживачів у законодавстві ЄС, а також у його визначенні та реалізації політики та діяльності Союзу. Необхідність забезпечення

високого стандарту захисту споживачів у політиці ЄС також було підкреслено в Хартії основних прав Європейського Союзу.

У більшості країн ЄС споживче право регулюється окремими актами про захист прав споживачів або актами про права споживачів, які становлять впровадження нормативних актів ЄС, що доповнені регламентами, застосовними до окремих економічних і фінансових секторів, які можуть існувати також у формі кодексу. Наприклад у Франції застосовується Кодекс споживачів, тоді як у Люксембурзі – Кодекс для споживання.

Прикладом комплексного регулювання проблеми в одному нормативно-правовому акті є Британський закон про споживче право, що прийнятий в рамках реформи проведеної у 2015 році. Закон включає наступне:

- створення основи, яка консолідує в одному місці ключові права споживачів щодо укладання договорів на придбання товарів та надання послуг, цифровий контент і правила щодо несправедливих умов у споживчих контрактах;

- впровадження простих і швидких рішень для споживачів, а також малих і середніх підприємств у разі виявлення недобросовісної конкуренції;

- консолідація та спрощення повноважень правоохоронних органів для боротьби з можливими порушеннями споживчого права.

Положення про права споживачів, які зібрані в одному акті та регулюють споживче право мають також місце в таких країнах, як: Андорра, Албанія, Боснія та Герцеговина, Хорватія, Чорногорія, Ізраїль, Македонія, Сербія і Туреччина.

Є невелика група країн, де ця проблема існує та регулюється багатьма правовими актами, такими як цивільні кодекси, галузеві нормативні акти або закони, що регулюють окремі аспекти споживчого права. До цієї групи входять:

Грузія – Закон про захист прав споживачів скасовано у 2012 р. Врегульовано питання захисту прав споживачів Цивільним кодексом і Законом про безпеку продукції і вільної торгівлі, Законом про безпеку та захист харчових продуктів, ветеринарія та захист рослин;

Бельгія – галузеві нормативні акти;

Нідерланди – переважно Цивільний кодекс;

Німеччина – окремі аспекти споживчого права врегульовані багатьма правовими актами;

Канада – положення розділені на законодавчому рівні – федеральні, територіальні та провінційні;

Швеція – окремі аспекти споживчого права регулюються багатьма правовими актами.

Рішення та вибір споживачів щодня при купівлі товарів і послуг мають значний вплив на їх здоров'я та життя. Безпека торгівлі на ринку та гарантії рівноправного становища суб'єктів є необхідними умовами його нормального функціонування та розвитку. Цю тезу підтверджує дослідження, проведене для Європарламенту, яке вказує на те, що для ефективної роботи необхідна ефективна політика захисту прав споживачів. Тому це стало одним із найважливіших напрямків діяльності ЄС і основними цілями європейської політики, знаходить відображення у змісті прийнятих документів і директив Європейського парламенту, які є основою та керівними принципами внутрішнього законодавства держав-членів. В результаті, хоч і є відмінності в інституційній структурі та розподілі повноважень між окремими органами (державними та суспільними), обсяг захисту та підтримки споживачів є однаковим у більшості країн.

Література:

1. Хартия защиты потребителей: Резолюция Ген. Асс. ЕС № 543 от 1973 г. Защита прав потребителей. М., 1996. 54 с.
2. Керівні принципи для захисту інтересів споживачів: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 39/248 від 09.04.1985 р. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. Законодавство України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_903.
3. Єдиний Європейський Акт URL: http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/index_en.htm;
4. Амстердамський договір URL: http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/index_en.htm.
5. Факти про Європейський союз URL: http://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/46/polityka-ochrony-konsumentow-zasady-i-instrumenty#_ftn1

ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРУ ТАЙМШЕРУ У АСПЕКТІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Фатхутдінова І. В.

аспірантка

*Інституту правотворчості
та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Договір таймшеру все активніше займає провідні позиції серед різних видів договорів на ринку туристичних послуг, що обумовлює потребу з'ясування поняття та природи такого договору, у тому числі у аспекті аналізу належного захисту прав споживачів, а в умовах євроінтеграційних процесів особливо актуальними є дослідження досвіду Європейського Союзу.

На ранніх етапах таймшер являв собою «договір про розміщення», предметом якого було право бронювання об'єкту нерухомого майна, що належали на праві власності оференту чи третім особам. Згодом з'явилися інтерпретації вказаного договору, що дозволили започаткувати «клуби відпочинку» [1].

Таймшер також розглядають і як споживчий продукт, який не має узгодженого визначення, і як термін, що означає «практику поділу одиниць розміщення на (зазвичай) щотижневі інтервали та продаж такого права на розміщення споживачам», і як «оригінальне спільне використання» [2].

Досліджуючи поняття таймшеру Томмі Дж. Кауфман, Конрад Лашлі, Ліза Ен. Шраєр зауважують на тому, що таймшер може використовуватися у середині країни та за її межами. Також вчені зауважують, що із різних видів найпростішим є той, коли власник таймшеру купує право на проживання в певному будинку чи квартирі на тому самому курорті протягом фіксованого тижня кожен рік. Таким чином, придбання самого майна у власність не відбувається, а тільки набуваються права користування. Можна погодитися із вченими, що мотивацією придбання таймшеру є страхи та невизначеність у споживачів, які пов'язані із подорожами, особливо коли вони здійснюються за кордон. А таймшер дозволяє мандрівникам регулярно повертатися до місць, які вони знають і люблять, а також до нерухомості, яка є «їхнім домом далеко від дому». Для багатьох туристів це найкращий формат відпочинку, який гарантує їм стабільність, а розширення видів таймшеру і поява більш гнучких варіантів обумовила популярність таймшеру і сьогодні [3, с. 1].

В Україні на сучасному періоді розвитку таймшеру необхідним є покращення засад регулювання договору таймшеру, у тому числі у процесі рекодифікації ЦК України. Часткові реформи відбулися аспекті захисту прав споживачів із прийняттям 10 червня 2023 р. нового закону [4], який частково впроваджує реформи щодо імплементації європейських стандартів у регулюванні договору таймшеру.

М. В. Музика пропонує внести зміни та доповнити Закон України «Про захист прав споживачів» статтею 17¹ такого змісту: «Стаття 17¹ Права споживача у сфері договорів таймшеру. 1. Договір таймшеру є договором строком дії не менше одного року, за яким споживач за плату набуває право цілодобового користування одним або декількома житловими приміщеннями протягом декількох періодів бронювання...». Водночас не зрозумілою є така пропозиція науковця, оскільки захист дисертації відбувся восени 2023 р., а новий закон у сфері захисту прав споживачів був прийнятий ще 10 червня 2023 р. і він містить майже ідентичне визначення поняття договору таймшеру [5, с. 191–192].

На нашу думку, враховуючи процеси європеїзації різних сфер права слід імплементувати у національне законодавства положення нині діючої Директиви 2008/122/ЄС «Про захист споживачів щодо певних аспектів таймшеру, контрактів на довгострокові відпустки, перепродаж та обмін» [6], яка була прийнята під впливом розвитку на ринку туристичних послуг цілого спектру різновидів таймшеру і потребою захисту при цьому прав споживачів.

Директива 2008/122/ЄС мала на меті також унормувати різні європейські підходи до маркетингу, системи продажів, перепродажів таймшеру, врегулювати захист споживачів при різних пропозиціях довгострокових продуктів відпочинкового типу. Директива передбачила таке визначення договору таймшеру: «договір таймшеру передбачає багаторазове бронювання житла, включаючи готельні номери».

Водночас вказане визначення слід доповнити різними ознаками, які визначають особливості договору таймшеру. Саме тому, на нашу думку під договором таймшеру слід розуміти «правочин, який укладається на тривалий строк, згідно якого установник таймшеру надає послуги по бронюванню, утриманню та користуванню житлом для туристичної мети споживачу для більш як одного періоду проживання, а споживач зобов'язується сплачувати установнику таймшеру періодичні платежі за надані послуги».

Література:

1. Arthur O. Spaulding Jr., Karen D. Dennison, Robert S. Freedman. Timeshares: History, Project Structuring, and Types of Plans. *Probate & Property Magazine*. May 01, 2022. URL: https://www.americanbar.org/groups/real_property_trust_estate/publications/probate-property-magazine/2022/may-june/timeshares-history-project-structuring-and-types-plans/#:~:text=Timesharing%2C%20as%20a%20concept%2C%20was,or%20even%20by%20third%20parties
2. Daniela Penela, Ana Isabel Morais, Amy Gregory. An analytical inquiry on timeshare research: A continuously growing segment in the hospitality industry. *International Journal of Hospitality Management*. Volume 76, Part A, January 2019, P. 132-151.
3. Tammie J. Kaufmann, Conrad Lashley, Lisa Ann Schreier. *Timeshare Management: The Key Issues of Hospitality Managers*. London: Routledge, 2009, 216 p.
4. Про захист прав споживачів: Закон України від 10.06.2023 № 3153-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20#Text>
5. Музика М.В. Договір таймшеру в цивільному праві: дисертація на здобуття наук. ступ. доктора філософії. Хмельницький, 2023. 224 с.
6. Directive 2008/122/EC of the European Parliament and of the Council of 14 January 2009 on the protection of consumers in respect of certain aspects of timeshare, long-term holiday product, resale and exchange contracts. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:033:0010:0030:EN:PDF>

РОЗДІЛ 4. АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Атаманчук Н. І.

*доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Стаття 42 Конституції України [1] визначає, що держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів.

В той же час, за результатами аналізу Звіту щодо підсумків роботи Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів із опрацювання звернень громадян за 2023 рік видно, що до Держпродспоживслужби протягом 2023 року надійшло 4601 звернень громадян, найбільша кількість з яких стосувалася саме проблем захисту прав споживачів – 3187 (69 %) [2]. Аналіз інших статистичних даних [3] вказує на те, що така тенденція зберігалася протягом останніх років (таблиця 1).

Таблиця 1

**Кількість звернень громадян до Держпродспоживслужби
щодо питань про захист прав споживачів протягом 2016–2023 років**

Рік	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Загальна кількість звернень	5819	5292	6564	6272	6646	8385	4148	4601
Звернення з питань захисту прав споживачів	3535 60,6%	3538 66,9%	4028 61,5%	3771 60,1%	4373 65,8%	4622 55%	2827 67%	3187 69 %

Зауважимо, що з метою урегулювання відносин між споживачами товарів, робіт і послуг та суб'єктами господарювання незалежно від форми власності, які виробляють, продають товари чи харчові продукти, виконують роботи чи надають послуги, встановлення прав споживачів, а також визначення механізмів їх захисту та основ реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів 10 червня 2023 року прийнятий новий Закон України «Про захист прав споживачів» [4], який набирає чинності через один рік з дня його опублікування, але не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану.

Варто зазначити, що вказаний Закон було розроблено з метою наближення національного законодавства про захист прав споживачів до законодавства Європейського Союзу (далі – ЄС) та гармонізації системи захисту прав споживачів в Україні з принципами, підходами та практиками ЄС.

Як зазначає І. Утехін «У ЄС захист прав споживачів посідає першочергове місце. Головне, що акцент робиться на фактичних відносинах зі споживачами. Такий метод регулювання є сучасним, прагматичним та вартим для запозичення в Україні» [5, с. 224].

Зокрема, захист прав споживачів у країнах ЄС урегульовується правом Європейського Союзу (acquis ЄС), а саме:

– Регламентом Європейського Парламенту та Ради № 2017/2394 від 12 грудня 2017 року про співробітництво між національними органами, відповідальними за виконання законів про захист прав споживачів та який скасовує Регламент (ЄС) № 2006/2004 [6];

– Директивою Європейського Парламенту та Ради № 98/6/ЄС від 16 лютого 1998 року про захист споживачів при зазначенні цін на товари, що пропонуються споживачам [7];

– Директивою Європейського Парламенту та Ради № 2005/29/ЄС від 11 травня 2005 року про недобросовісні торгівельні методи підприємств до споживачів на внутрішньому ринку, що вносить зміни до Директиви Ради № 84/450/ЄЕС, Директив № 97/7/ЄС, № 98/27/ЄС та № 2002/65/ЄС Європейського Парламенту та Ради, а також до Регламенту (ЄС) № 2006/2004 Європейського Парламенту та Ради [8];

– Директивою Європейського Парламенту та Ради № 2019/771 від 20 травня 2019 року про деякі аспекти, що стосуються договорів на продаж товарів, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 2017/2394 та Директиви № 2009/22/ЄС та скасовує Директиву № 1999/44/ЄС [9];

– Директивою Європейського Парламенту та Ради № 93/13/ЄС від 05 квітня 1993 року про недобросовісні умови у споживчих контрактах [10];

– Директивою Європейського Парламенту та Ради № 2011/83/ЄС від 25 жовтня 2011 року про права споживачів, що вносить зміни до

Директиви Ради № 93/13/ЄС та Директиви № 1999/44/ЄС Європейського Парламенту та Ради та скасовує Директиву Ради № 85/577/ЄС та Директиву № 97/7/ЄС Європейського Парламенту та Ради [11];

– Директивою Європейського Парламенту та Ради № 2013/11/ЄС від 21 травня 2013 року про альтернативне вирішення споживчих спорів та про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 2006/2004 та Директиви № 2009/22/ЄС [12];

– Директивою Європейського Парламенту та Ради № 2009/22/ЄС від 23 квітня 2009 року про заборони, що встановлюються уповноваженими органами з метою припинення порушень у сфері захисту інтересів споживачів [13];

– Директивою Європейського Парламенту та Ради № 2000/31/ЄС від 08 червня 2000 року про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку [14];

– Директивою Європейського Парламенту та Ради № 2016/2102 від 26 жовтня 2016 року про доступність веб-сайтів та мобільних додатків органів публічного сектору [15].

Аналізуючи міжнародний досвід у сфері захисту прав споживачів та його застосування в Україні, О. Твердохліб дійшов висновку, що «забезпечення захисту прав споживачів є складним та багатограним процесом, який потребує комплексного підходу та спільних зусиль різних сторін, включаючи державні органи, громадські організації, та самих споживачів. Застосування міжнародного досвіду в цій сфері дозволяє Україні вдосконалювати свою систему захисту прав споживачів та підвищувати якість життя громадян» [16, с. 64–65].

Перед Україною як державою, що уклала з ЄС Угоду про асоціацію [17], а також отримала статус кандидата на членство в ЄС, стоїть завдання якнайшвидшої гармонізації національного законодавства з правом ЄС. Особливого значення у цьому контексті набувають норми щодо захисту прав споживачів та приведення їх у відповідність до Директив Ради ЄС з метою встановлення єдиного підходу до системи захисту споживчих прав.

Слушною є думка М. Великанової, Н. Атаманчук, О.Томкіної [18, с. 205] про те, що шляхами наближення законодавства України до законодавства ЄС в сфері захисту прав споживачів є удосконалення законодавства про захист прав споживачів та гармонізації його з європейським законодавством, враховуючи виклики сучасності.

Забезпечення дієвих механізмів захисту прав споживачів в країнах ЄС здійснюється різними способами та методами. Їх урахування під час нормотворчої діяльності, приведення законодавства України у відповідність до права ЄС стане можливим на основі здійснення

грунтового аналізу директив ЄС у цій сфері та закріплення відповідних нормативних та інституційних гарантій у законодавство України.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4387>.

2. Звіт щодо підсумків роботи Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів із опрацювання звернень громадян за 2023 рік. Офіційний веб-сайт Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. URL: <https://dpss.gov.ua/zvyazkizgromadskistyuzvernennya-gromadyan/zviti>.

3. Звіти. Звернення громадян. Зв'язки з громадськістю. Офіційний веб-сайт Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. URL: <https://dpss.gov.ua/zvyazkizgromadskistyuzvernennya-gromadyan/zviti>.

4. Про захист прав споживачів: Закон України від 10 червня 2023 року № 3153-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20/conv#n766>.

5. Утехін І.Б. Захист прав споживачів в Україні та Європейському Союзі: сучасний стан та перспективи. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2023. Вип.2 (102). С. 216-228.

6. Регламент Європейського Парламенту та Ради № 2017/2394 від 12 грудня 2017 р. про співробітництво між національними органами, відповідальними за виконання законів про захист прав споживачів та який скасовує Регламент (ЄС) № 2006/2004. Official Journal L 345, 27.12.2017, р. 1–26.

7. Директива Європейського Парламенту та Ради № 98/6/ЄС від 16 лютого 1998 р. про захист споживачів при зазначенні цін на товари, що пропонуються споживачам. Official Journal L 80, 18.3.1998, р. 27–31.

8. Директива Європейського Парламенту та Ради № 2005/29/ЄС від 11 травня 2005 р. про недобросовісні торгівельні методи підприємств до споживачів на внутрішньому ринку, що вносить зміни до Директиви Ради № 84/450/ЄЕС, Директив № 97/7/ЄС, № 98/27/ЄС та № 2002/65/ЄС Європейського Парламенту та Ради, а також до Регламенту (ЄС) № 2006/2004 Європейського Парламенту та Ради. Official Journal L 149, 11.6.2005, р. 22–39.

9. Директива Європейського Парламенту та Ради № 2019/771 від 20 травня 2019 р. про деякі аспекти, що стосуються договорів на продаж товарів, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 2017/2394 та

Директиви № 2009/22/ЄС та скасовує Директиву № 1999/44/ЄС. Official Journal L 136, 22.5.2019, р. 28–50.

10. Директива Європейського Парламенту та Ради № 93/13/ЄС від 05 квітня 1993 р. про недобросовісні умови у споживчих контрактах. Official Journal L 95, 21.4.1993, р. 29–34.

11. Директива Європейського Парламенту та Ради № 2011/83/ЄС від 25 жовтня 2011 р. про права споживачів, що вносить зміни до Директиви Ради № 93/13/ЄС та Директиви № 1999/44/ЄС Європейського Парламенту та Ради та скасовує Директиву Ради № 85/577/ЄС та Директиву № 97/7/ЄС Європейського Парламенту та Ради. Official Journal L 304, 22.11.2011, р. 64–88.

12. Директива Європейського Парламенту та Ради № 2013/11/ЄС від 21 травня 2013 р. про альтернативне вирішення споживчих спорів та про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 2006/2004 та Директиви № 2009/22/ЄС. Official Journal L 165, 18.6.2013, р. 63–79.

13. Директива Європейського Парламенту та Ради № 2009/22/ЄС від 23 квітня 2009 р. про заборони, що встановлюються уповноваженими органами з метою припинення порушень у сфері захисту інтересів споживачів. Official Journal L 110, 1.5.2009, р. 30–36.

14. Директива Європейського Парламенту та Ради № 2000/31/ЄС від 08 червня 2000 р. про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку. Official Journal L 178, 17.7.2000, р. 1–16.

15. Директива Європейського Парламенту та Ради № 2016/2102 від 26 жовтня 2016 р. про доступність веб-сайтів та мобільних додатків органів публічного сектору. Official Journal L 327, 2.12.2016, р. 1–15.

16. Твердохліб О. С. Міжнародний досвід у сфері захисту прав споживачів та його застосування в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2024. № 1 (40). С. 61–65.

17. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 30 листопада 2015 року № 984_011. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

18. Великанова М. М., Атаманчук Н. І., Томкіна О. О. Гармонізація законодавства України про захист прав споживачів з правом Європейського Союзу: аналіз законодавчих ініціатив. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. № 1. С. 190–212.

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ» – КРОК ДО ГАРМОНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В УКРАЇНІ З ПРИНЦИПАМИ, ПІДХОДАМИ ТА ПРАКТИКАМИ ЄС

Великанова М. М.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач відділу приватноправових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

23 червня 2022 року Європейською радою було ухвалено рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. Перед Україною відкрились широкі можливості та постали додаткові зобов'язання щодо виконання вимог з адаптації законодавства України до права Європейського Союзу та здійснення докорінних політичних, соціально-економічних, правових та інституційних реформ, спрямованих на розбудову розвинутої і сталої демократії та ринкової економіки.

Відповідно до постанови Верховної Ради України «Про деякі заходи щодо виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції» від 29 липня 2022 р. № 2483-IX адаптація законодавства України до положень права Європейського Союзу (acquis ЄС), забезпечення відповідності актів Верховної Ради України зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції, праву Європейського Союзу (acquis ЄС) є одним з головних завдань Верховної Ради України, що реалізується спільно з Кабінетом Міністрів України.

На виконання взятих зобов'язань Верховною Радою України 10 червня 2023 року було прийнято Закон України «Про захист прав споживачів» [1], який набере чинність через один рік з дня його опублікування, але не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України від 24 лютого 2022 року.

Цей Закон за предметом правового регулювання належить до сфер, правовідносини в яких регулюються правом Європейського Союзу (acquis ЄС), а саме:

– Регламентом Європейського Парламенту та Ради № 2017/2394 від 12 грудня 2017 р. про співробітництво між національними органами, відповідальними за виконання законів про захист прав споживачів та

який скасовує Регламент (ЄС) № 2006/2004 (Official Journal L 345, 27.12.2017, р. 1–26);

– Директивою Європейського Парламенту та Ради № 98/6/ЄС від 16 лютого 1998 р. про захист споживачів при зазначенні цін на товари, що пропонуються споживачам (Official Journal L 80, 18.3.1998, р. 27–31);

– Директивою Європейського Парламенту та Ради № 2005/29/ЄС від 11 травня 2005 р. про недобросовісні торгівельні методи підприємств до споживачів на внутрішньому ринку, що вносить зміни до Директиви Ради № 84/450/ЄЕС, Директив № 97/7/ЄС, № 98/27/ЄС та № 2002/65/ЄС Європейського Парламенту та Ради, а також до Регламенту (ЄС) № 2006/2004 Європейського Парламенту та Ради (Official Journal L 149, 11.6.2005, р. 22–39);

– Директивою Європейського Парламенту та Ради № 2019/771 від 20 травня 2019 р. про деякі аспекти, що стосуються договорів на продаж товарів, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 2017/2394 та Директиви № 2009/22/ЄС та скасовує Директиву № 1999/44/ЄС (Official Journal L 136, 22.5.2019, р. 28–50);

– Директивою Європейського Парламенту та Ради № 93/13/ЄС від 05 квітня 1993 р. про недобросовісні умови у споживчих контрактах (Official Journal L 95, 21.4.1993, р. 29–34);

– Директивою Європейського Парламенту та Ради № 2011/83/ЄС від 25 жовтня 2011 р. про права споживачів, що вносить зміни до Директиви Ради № 93/13/ЄЕС та Директиви № 1999/44/ЄС Європейського Парламенту та Ради та скасовує Директиву Ради № 85/577/ЄЕС та Директиву № 97/7/ЄС Європейського Парламенту та Ради (Official Journal L 304, 22.11.2011, р. 64–88);

– Директивою Європейського Парламенту та Ради № 2013/11/ЄС від 21 травня 2013 р. про альтернативне вирішення споживчих спорів та про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 2006/2004 та Директиви № 2009/22/ЄС (Official Journal L 165, 18.6.2013, р. 63–79);

– Директивою Європейського Парламенту та Ради № 2009/22/ЄС від 23 квітня 2009 р. про заборони, що встановлюються уповноваженими органами з метою припинення порушень у сфері захисту інтересів споживачів (Official Journal L 110, 1.5.2009, р. 30–36);

– Директивою Європейського Парламенту та Ради № 2000/31/ЄС від 08 червня 2000 р. про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку (Official Journal L 178, 17.7.2000, р. 1–16);

– Директивою Європейського Парламенту та Ради № 2016/2102 від 26 жовтня 2016 р. про доступність веб-сайтів та мобільних додатків органів публічного сектору (Official Journal L 327, 2.12.2016 р., с. 1–15).

Законом України «Про захист прав споживачів» від 2023 р. регулюються відносини між споживачами товарів робіт і послуг та суб'єктами господарювання незалежно від форми власності, які виробляють, продають товари чи харчові продукти, виконують роботи чи надають послуги; встановлюються права споживачів; визначаються механізми захисту прав споживачів та основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів. Важливо, що Законом визначаються принципи здійснення захисту прав споживачів; особливості захисту прав споживачів у разі укладання договорів поза торговельним чи офісним приміщенням або дистанційних договорів, у тому числі в електронній торгівлі; система захисту прав споживачів; встановлюються правила врегулювання споживчих спорів та відповідальність за порушення законодавства про захист прав споживачів. Такий підхід узгоджується з взятими Україною зобов'язаннями щодо наближення свого законодавства до *acquis* ЄС, зокрема в контексті забезпечення високого рівня захисту прав споживачів та досягнення сумісності між українською та європейською системами захисту прав споживачів [2, с. 198].

Загалом Закон відповідає міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу, зокрема Регламенту (ЄС) № 2006/2004 Європейського Парламенту та Ради від 27 жовтня 2004 р. про співробітництво між національними органами, відповідальними за виконання законів щодо захисту споживачів (Регламент про співробітництво щодо захисту споживачів). Власне, Регламент про співробітництво щодо захисту споживачів передбачає гармонізовані правила та процедури для полегшення співпраці між національними органами, які відповідають за дотримання транскордонних законів щодо захисту прав споживачів. У цьому документі визначені умови, за яких компетентні органи, призначені державами-членами, відповідають за дотримання законів Союзу, що захищають інтереси споживачів, співпрацюють та координують дії між собою та Комісією, щоб забезпечити дотримання цих законів та безперерйне функціонування внутрішнього ринку, а також для зміцнення захисту економічних інтересів споживачів.

На забезпечення ефективної співпраці якраз і спрямовані приписи Розділу V «Система захисту прав споживачів» (стаття 31), які узгоджуються зі статтею 9 Регламенту про співробітництво щодо захисту споживачів з приводу закріплення у чинному законодавстві мінімальних повноважень компетентного органу (центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного нагляду (контролю) за додержанням законодавства про захист прав споживачів) [2, с. 199].

Отже, можна констатувати, що прийнятий 10 червня 2023 року Закон України «Про захист прав споживачів» загалом відповідає загальновизнаним міжнародним нормам, принципам та правилам і спрямований на наближення національного законодавства про захист прав споживачів до законодавства Європейського Союзу та гармонізації системи захисту прав споживачів в Україні з принципами, підходами та практиками ЄС.

Література:

1. Про захист прав споживачів. Закон України від 10 червня 2023 року № 3153-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20/conv#n776> (дата звернення: 01.10.2024 р.).

2. Великанова М. М., Атаманчук Н. І., Томкіна О. О. Гармонізація законодавства України про захист прав споживачів з правом Європейського Союзу: аналіз законодавчих ініціатив. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. № 1. С. 190–212.

АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Кот О. О.

*доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент
Національної академії правових наук України,
директор Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

23 червня 2022 року Європейською радою було ухвалено рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. Шлях до цього був, м'яко кажучи, непростим – через Євромайдан, окупацію росією частини східних та південних регіонів, повномасштабне російське вторгнення в Україну. Свій стратегічний європейський вектор розвитку Україна продовжує виборювати й дотепер.

Безумовно, інтеграція України в європейський простір відповідає цінностям та принципам українського народу та відкриває широкі можливості для розвитку. Разом з тим, ми взяли на себе додаткові зобов'язання щодо виконання вимог з адаптації законодавства України до права Європейського Союзу та здійснення докорінних політичних, соціально-економічних, правових та інституційних реформ,

спрямованих на розбудову розвинутої і сталої демократії та ринкової економіки.

Зараз ми знаходимось на етапі переговорів щодо вступу України до Європейського Союзу, які розпочались з ухвалення ЄС 14 грудня 2023 року історичного рішення про відкриття переговорів. Метою переговорів для України є передусім досягнення критеріїв членства, зокрема приведення національного законодавства у відповідність до актуального права ЄС і забезпечення його ефективного виконання та застосування. Тому, попереду нас чекає ще величезна робота.

Копенгагенські критерії, відповідність яким свідчить про готовність країни до вступу в ЄС, у тому числі включають:

- економічні – функціонуюча ринкова економіка та здатність впоратись із конкуренцією в ЄС;
- нормативні, інституційні та адміністративні – приведення національного законодавства у відповідність до права ЄС, інституційна та адміністративна спроможність забезпечувати ефективне виконання та застосування права ЄС, здатність брати на себе зобов'язання членства та ефективно їх реалізувати, у тому числі дотримання цілей політичного, економічного та грошового союзу [1].

У зв'язку з цим, будь-яка робота, спрямована на удосконалення нашого національного законодавства та приведення його у відповідність до положень права Європейського Союзу (acquis ЄС), є кроком до інтеграції в ЄС.

Особливо актуальним це є для сфери захисту прав споживачів. Законодавство України має бути гармонізовано з актами Європейського Союзу, де врегульовуються питання, пов'язані з гарантіями для споживачів, досудовим захистом прав споживачів, заборонаю несправедливих торговельних практик, договорами із споживачами, електронною комерцією, позначенням цін тощо.

Певні кроки в цьому напрямі вже було зроблено. Так, 10 червня 2023 року було прийнято Закон України «Про захист прав споживачів» [2], який набере чинність через один рік з дня його опублікування, але не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України від 24 лютого 2022 року.

Безумовно, це є прогресом. Втім, регулювання відносин із захисту прав споживачів потребує подальшого удосконалення у напрямі гармонізації з європейським законодавством, враховуючи виклики, що стоять перед Україною. Це потребує наукового та професійного аналізу, застосування системного підходу з використанням вільного та конструктивного обміну думками, фахового обговорення.

Література:

1. Переговори про вступ України до ЄС: повний гід у 12 питаннях. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/peregovory-pro-vstup-ukrayiny-do-yes-povnuj-gid-u-12-pytannya-i-10-mifah-2/> (дата звернення: 01.10.2024 р.).
2. Закон України «Про захист прав споживачів» від 10 червня 2023 року № 3153-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20#Text> (дата звернення: 01.10.2024 р.).

ТЕНДЕНЦІ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРАВОВОГО МОНІТОРИНГУ ПРИ НАДАННІ АДВОКАТСЬКИХ ПОСЛУГ У КРАЇНАХ ЄС ТА УКРАЇНІ

Мельник Я. Я.

*доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України,
адвокат, керуючий партнер
Адвокатського об'єднання «Спарта Лекс»,
член комітету трудового права
Національного агентства акредитації України
м. Київ, Україна*

Тенденції розвитку інституту правового моніторингу адвокатської діяльності лежить у ключі потреб забезпечення ефективного правового контролю, задля адаптації та гармонізації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

На сьогодні, новоприйнятий Закон України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-IX (надалі – Закон № 3354-IX від 24 серпня 2023 року р [3] визначає, що правотворчою діяльністю є така діяльність, яка здійснюється суб'єктом, визначеним ст.4 цього Закону, де однією із метою такої діяльності є.... здійснення правового моніторингу [3]. У ч.4 ст.4 Закону № 3354-IX від 24 серпня 2023 року зазначається про наявність допоміжних органів суб'єктів правотворчої діяльності та осіб, які повинні виконувати завдання наукового, юридичного, експертного, консультативного, технічного та інших видів забезпечення правотворчого процесу...» [3]. Закон не диференціює таких органів та осіб. Тому, насамперед, постає питання для аналізу чинного законодавства на предмет віднесення

адвокатської діяльності, а саме – адвокатів та органів адвокатського самоврядування, до суб'єктів правового моніторингу як складової правотворчого процесу.

Так, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI (*надалі – Закон № 5076-VI від 5 липня 2012 р.*) визначено, що Рада адвокатів України «... адвокатське самоврядування – гарантоване державою право адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури ...» [4].

Законом № 5076-VI від 5 липня 2012 р., закріплено положення про те, що до одних із принципів адвокатського самоврядування віднесено «принцип підзвітності» (ч. 1 ст. 43), а до одних із повноважень конференції адвокатів регіону належать згідно із п. 7 ч. 5 ст. 47 належить і «... розгляд та затвердження звіту ради адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, висновків ревізійної комісії адвокатів регіону, представників адвокатів регіону у складі Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури і Ради адвокатів України...» [4]. А вже відповідно до п. 4 ч. 4 ст. 55 Закону № 5076-VI від 5 липня 2012 р., у цьому *нна* визначено, що Рада адвокатів України «... здійснює організаційне, методичне, інформаційне забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України, здійснює контроль за діяльністю рад адвокатів регіонів щодо внесення відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України та надання витягів з нього...» [4]. Отже, функція правового контролю та правового моніторингу впливає із діяльності органів адвокатського самоврядування.

Не було б зайвим звернути увагу на поняття «правовий моніторинг».

У правовій доктрині правовий моніторинг розуміється як «... вид правового контролю, який становить собою реалізацію сукупності засад, підходів, принципів та методів з метою отримання знань про якість та ефективність нормативно-правових актів, норм права, що у них викладені, реалізацію їх у правових відносинах, удосконалення нормативно-правових актів, норм права, що у них викладені, підвищення якості та ефективності правотворчості, правореалізації, особливо правозастосування, правоохорони та правозахисту, правової системи у цілому. ...» [2, с. 24]. Із такого підходу, можемо виокремити основні елементи – потребу отримання знань про дію *нна*, контроль над процесом їх отримання, певними суб'єктами, здатними забезпечувати правозастосування, правоохорону, правовий захист.

На трибуні молодих вчених, В.С. Іванчук, відстоюється слушна думка стосовно того, що «.. запровадження інституту правового

моніторингу на теперішній час є дуже актуальним абсолютно для більшості ... органів та організацій, діяльність яких засновано на конституційному партнерстві, а також спрямовано на створення несуперечливого та взаємоузгодженого українського законодавства...» [1, с. 715]. Такий підхід очевидно вказує на взаємозв'язок інституту правового моніторингу із умовами вдосконалення і розвитку вітчизняного законодавства, яке перебуває у стадії адаптації до ЄС стандартів. Ба, більше, наведене дає підстави припуститись питання стосовно того процесу удосконалення, яке регулює адвокатську діяльність, власне, яким чином може бути вдосконалення впровадження інституту правового моніторингу у цій сфері за ЄС стандартами. Розглянемо деякі тенденції.

Так, у ст. 421 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (*надалі* – Угода) зазначається співробітництво у сферах, визначених у статті 419 Угоди, передбачає досягнення певні цілей. Посеред таких, доцільно виокремити: «... збільшення кількості та покращення якості робочих місць з гідними умовами праці; ... сприяння розвитку соціальної та юридичної справедливості у контексті реформуванні ринку праці; ... сприяння створенню на ринку праці таких умов, які б поєднували гнучкість та захищеність; ... стимулювання розвитку ринків праці, що сприяють залученню малозабезпечених осіб; ... посилення рівня соціального захисту та модернізації систем соціального захисту...; ... скорочення бідності та посилення соціальної єдності; забезпечення гендерної рівності та рівних можливостей для чоловіків та жінок у сфері зайнятості, освіти та навчання, економічної та суспільної діяльності, а також у процесі прийняття рішень; ... подолання дискримінації в усіх її формах та проявах; ... посилення можливостей ... сприяння соціальному діалогу...» (курсив власний – Я.М.) [6]. Як випливає із цього положення, співробітництво за Угодою фокусується на таких важливих цілях які за соєю природою є соціальними. Це означає, що питання правового моніторингу адвокатської діяльності повинен бути наданий вектор соціального контролю, задля утримання соціальних балансів стійкості адвокатської діяльності у сучасних умовах.

Попри це, доречно звернути увагу на зміст ст.443 Угоди, якою закріплюється договірне положення про те, що «... сторони заохочують співробітництво з питань громадянського суспільства з метою досягнення таких цілей: ... зміцнення контактів та взаємного обміну досвідом між усіма секторами громадянського суспільства в Україні та державах-членах ЄС; ... залучення організацій громадянського суспільства до реалізації цієї Угоди, зокрема моніторингу її виконання,

а також до розвитку двосторонніх відносин Україна – ЄС; с) забезпечення кращої обізнаності та розуміння щодо України в державах-членах ЄС, зокрема її історії та культури; ... забезпечення кращої обізнаності та розуміння щодо Європейського Союзу в Україні, зокрема його базових цінностей, функціонування та політ.... (курсив власний – Я.М.)» [6]. Отже, як бачимо, знову відстежуються акценти на соціальну складову вдосконалення чинного законодавства.

Зрештою, Угода визначає заходи, які пов'язані з суттєвими інтересами безпеки, які сформовані так: «... ніщо в цій Угоді не перешкоджає Стороні вживати будь-яких заходів: ... які вона вважає необхідними для забезпечення власної безпеки, у випадку серйозних внутрішніх безпорядків, які порушують закон і громадський порядок, під час війни або серйозного міжнародного напруження, яке становить загрозу війни, або для виконання взятих на себе зобов'язань з підтримання миру та міжнародної безпеки;...» (ст. 472) [6]. Тобто, як можна забезпечити безпеку діяльності певної інституції, довіру до неї, її ефективність, якщо не мати і не проводити правовий моніторинг, не здійснювати правовий контроль?

Очевидно, відповідь на це питання криється відчасти у Законі № 3354-ІХ від 24 серпня 2023 року, який скерований для врегулювання відносин по забезпеченню правового моніторингу.

Попри це, коли ми торкаємось питань правового моніторингу та діяльності органів адвокатського самоврядування стає очевидним наявність питання звітування у певний спосіб та формі, забезпечення правового моніторингу. Тут слід взяти до уваги і те, що такі звіти повинні бути засновані на моніторингу кількості та якості надання адвокатом своїх послуг (правничої допомоги), включати питання, які визначають гарантії адвокатської діяльності, підстави для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, тощо (ст. 23, ст. 34 Закону № 5076-VI від 5 липня 2012 р.).

Отже, питання правового контролю для органів адвокатського самоврядування є важливим інструментом їх діяльності, оскільки створюються умови про ефективну реалізацію Закон № 5076-VI від 5 липня 2012 р., виявлення прогалин та колізій тощо.

Натомість в межах адаптації національного законодавства України до законодавства ЄС, питання правового моніторингу також є актуальними, оскільки націлені на зближення та гармонізацію законодавства України до ЄС. Разом з тим, ЄС рухається також у бік забезпечення належного правового контролю та правового моніторингу адвокатської діяльності з огляду на наступне.

Так, у Комітеті експертів із захисту адвокатів (CJ-AV), зазначається, що у 2020 році Європейський комітет з правового співробітництва

(CDCJ) Ради Європи розглянув можливі дії для забезпечення належного рівня захисту адвокатів під час виконання ними професійної діяльності. Він розглянув доцільність створення нового європейського правового інструменту, беручи до уваги можливі альтернативи, за допомогою яких можна було б посилити захист адвокатів, беручи до уваги існуючі міжнародні документи, зокрема Рекомендацію Комітету Міністрів R(2000)21 щодо свободи здійснення права професія юриста та Європейська конвенція з прав людини, а також практика Європейського суду з прав людини [9].

За повідомленням Національної асоціації адвокатів України, у *«...Раді Європи підготували фінальний текст проекту Конвенції про захист адвокатської професії – першого у світі документу, що закладає міжнародні стандарти захисту адвокатів, гарантує їхню незалежність і захищає від ризиків, пов'язаних з виконанням професійних обов'язків...»* [5].

З позиції ССВЕ (Голос європейських адвокатів*) щодо проекту Конвенції про захист професії адвоката зазначається, що механізм реалізації повинен передбачати створення Комітету Конвенції, який буде відповідальний за регулярний моніторинг та інформування про національне виконання Конвенції. На їх думку, цей комітет повинен мати повноваження давати рекомендації Комітету міністрів. Водночас, зазначається, що ці рекомендації не повинні бути одноставними, щоб уникнути не ефективності моніторингу Конвенції. Ба, більше, у відповідних випадках слід звернути увагу на можливість виїзду на місце, можливе заслуховування експертів. Має й бути забезпечена можливість з проханням подавати національні, європейські та інші регіональні чи міжнародні організації юристів звіти та/або рекомендації Конвенційному комітету, а також, можливість розгляду таких звітів. Наголошується й на тому, що може бути включений механізм державного звітування; механізм перевірки скарги на невиконання цих зобов'язань тощо [10].

На національному рівні, доречно звернути увагу на певні тенденції, які також потребують правового моніторингу за соціальною сферою підтримки та забезпечення адвокатів та їх діяльності. Так, у НААУ вивчають додаткові можливості підтримки адвокатів, але стосовно

*Для довідки: організація опублікувала на своєму веб-сайті «Заклик до збору пожертв на підтримку українських адвокатів». Зокрема, у повідомленні зазначається, що Національна асоціація адвокатів України закликала збирати пожертви на підтримку українських адвокатів та їхніх родин. А діюча опікунська рада зобов'язалась підготувати та опублікувати звіт про використання цих коштів. Див.: [8]. Отже, дані питання також вказують на потребу забезпечення правового моніторингу адвокатської діяльності у сфері соціальної підтримки українських адвокатів та членів їх родин.

лише певних груп: (1) адвокатів у зонах активних бойових дій, які зіткнувшись з прямими наслідками війни, намагаються відстоювати правовладдя, балансує між особистою безпекою та виконанням професійних обов'язків; (2) жінок-адвокатів, у яких чимало чоловіків стали на захист країни і були мобілізовані, а самі жінки-адвокати змушені поєднувати із юридичною практикою додаткові обов'язки по догляду за дітьми, влаштуванні побуту, забезпеченню сім'ї; (3) молоді адвокати, які й за звичайних умов не впевнені у своєму майбутньому, сьогодні не знають, як будувати кар'єру [7].

Отже, як бачимо, ці питання є виключно соціальними, оскільки вказують на забезпечення права на професійну підготовку, на забезпечення права на професію, права на соціальну підтримку пов'язану із соціальним життям та побутом тощо. І хоча, за повідомленням НААУ статистики щодо кількості таких осіб не наводиться, стає очевидним, що певний правовий моніторинг цієї проблеми у НААУ обговорювався, натомість, питання щодо якості такого моніторингу, ефективності, повноти та транспарентності, відповідності його до норм Закону № 3354-IX від 24 серпня 2023 року залишається відкритим через прогалини законодавства.

Зрештою, слід відмітити, що адвокатську діяльність, можливо розглядати дещо вужче, тобто, як надання правової допомоги (адвокатських послуг – Я.М.).

Проблема полягає у тому, що у Законі № 5076-VI від 5 липня 2012 р. не акцентується увага саме на «послужі», як виду адвокатської діяльності, а застосовується термін «допомога». Натомість за своєю юридичною природою, надання правової допомоги, якраз і є «послугою» у розумінні регулювання договірними відносинами за ч. 1 ст. 901 ЦК України. Ця стаття визначає, що «...договір про надання послуг – це домовленість двох сторін, за якою одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором...» [7-а].

Враховуючи, що питання піднімалося нами вище в межах адвокатської діяльності та правового моніторингу за соціальною ознакою, то доречно звернути увагу на те, що у п. 17 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року № 2671-VIII, терміне «соціальні послуги» визначається як «... дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають...» [4-6]; а вже у п.17 ч.1 ст.1 Закону України «Про захист

прав споживачів» від 12 травня 1991 року № 1023-ХІІ, термін «послуга», визначається як «... діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб ...» [4-а]. З доктринальної точки зору, зазначене вказує на юридичний зв'язок норм цивільного законодавства та норм спеціальних законів, які вказують на предмет регулювання моніторингу соціальних прав при наданні адвокатських послуг та заняття адвокатською діяльністю. Натомість з позитивістської точки зору, наведене вказує і на проблему прогалин та колізій законодавчого регулювання сфери адвокатських послуг та їх моніторингу, адже за відсутності такої диференціації, виникають ускладнення й в здійсненні та забезпеченні правового контролю, як стосовно послуг в наданих в Україні, так і українськими адвокатами в ЄС.

Висновки. Таким чином, у рамках тенденцій розвитку законодавства України та ЄС, слід вказати на те, що такі стосуються впровадження та удосконалення інституту правового моніторингу адвокатської діяльності в Україні та гармонізації його із ЄС законодавством та стандартами.

Для подолання назрілих проблем, необхідне довершення законодавчої ідеї правового моніторингу в інституті адвокатури України через: впровадження єдиних стандартів надання у звітах Національної асоціації адвокатів України статистичних даних стосовно забезпечення соціальних прав адвокатів (приміром, стосовно соціального моніторингового напрямку: кількості адвокатів, які перебувають у складних життєвих обставинах; кількості адвокатів яким призначена пенсія за віком, вислугу років, по інвалідності; а також, розмір та періодичність таких допомог; тощо); впровадження ефективної статистичної інформації щодо моніторингу послуг адвокатської діяльності, яка б була б доступна іншим суб'єктам правового моніторингу за національним та правопорядком ЄС спільноти. Ця інформація стосувалася б і питань про результати та періодичність, зміст та сутність співпраці вітчизняних органів адвокатського самоврядування із діяльністю органів адвокатського самоврядування ЄС; впровадження систематизованих щорічних пропозицій по зближенню із ЄС на рівні адвокатської діяльності адвокатів у ЄС та навпаки; інформацію про адвокатів, гарантії діяльності яких порушені, чи то відновлені в Україні та в ЄС тощо.

Література:

1. Іванчук В.Є. Правовий моніторинг: стан та шляхи вдосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 9. 2022. С. 712–716. URL: http://lsej.org.ua/9_2022/176.pdf (дата звернення: 17.09.2024).

2. Правовий моніторинг як складова правотворчої та правозастосовчої діяльності: монографія / за заг. ред. О.О. Кота, А.Б. Гриняка, Н.В. Міловської. Київ : Алерта, 2023. 268с.

3. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серп. 2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення: 16.09.2024).

4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 16.09.2024).

4-а. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травн. 1991 р. № 1023-XII. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 16.09.2024).

4-б. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січн. 2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 16.09.2024).

5. Роботу над Конвенцією про захист адвокатської професії завершено. Гарантії діяльності. Національна асоціація адвокатів України. 10:33 Пт 13.09.24. URL: <https://unba.org.ua/news/9489-robotu-nad-konvencieyu-pro-zahist-advokats-koi-profesii-zaversheno.html> (дата звернення: 16.09.2024).

6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Ратифікована *Законом* № 1678-VII від 16.09.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 16.09.2024).

7. У НААУ вивчають додаткові можливості підтримки адвокатів. Підтримка. Національна асоціація адвокатів України. 17:03 Вт 10.09.24. URL: <https://unba.org.ua/news/9484-u-naau-vivchayut-dodatkovimozhливosti-pidtrimki-advokativ.html> (дата звернення: 16.09.2024).

7-а. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січн. 2003 р. № 435-IV. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 16.09.2024).

8. Call for donations to support the Ukrainian lawyers. The voice of European Lawyers. URL.: <https://www.ccbe.eu/actions/ukraine/>.

9. Committee of Experts on the Protection of Lawyers (CJ-AV). European Committee on Legal Co-operation. URL: <https://www.coe.int/en/web/cdcj/cj-av> (дата звернення: 16.09.2024).

10. CCBE position on the draft Convention on the protection of the profession of lawyer. 16/02/2023. URL.: https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/EUROPEAN_CONVENTION/CONV_Position_papers/EN_CONV_20230216_CCBE-position-on-the-draft-Convention-on-the-protection-of-the-profession-of-lawyer.pdf (дата звернення: 16.09.2024).

ПОСИЛЕННЯ ГАРАНТІЙ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У КОНТЕКСТІ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄС

Міловська Н. В.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач відділу дослідження проблем правотворчості
та адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу та його адаптація до ключових вимог побудови спільного європейського правового простору охоплює різні сфери правового регулювання, однією із яких є сфера споживчих правовідносин. З метою наближення національного законодавства про захист прав споживачів до законодавства Європейського Союзу та гармонізації системи захисту прав споживачів в Україні з принципами, підходами та практиками ЄС 10 червня 2023 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про захист прав споживачів» № 3153-IX [1], який набирає чинності не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану в Україні.

Даним законодавчим актом регулюються відносини між споживачами товарів робіт і послуг та суб'єктами господарювання незалежно від форми власності, які виробляють, продають товари чи харчові продукти, виконують роботи чи надають послуги; встановлюються права споживачів; визначаються принципи здійснення захисту прав споживачів та система захисту прав споживачів; врегульовуються споживчі спори та відповідальність за порушення законодавства про захист прав споживачів, що узгоджується із взятими Україною зобов'язаннями щодо наближення свого законодавства до *acquis* ЄС.

Слід зазначити, що питання захисту прав споживачів є предметом регулювання низки міжнародно-правових документів та актів права ЄС, зокрема, Хартії захисту споживачів, прийнятої 25-ю сесією Консультативною Асамблеєю Євросоюзу 17 травня 1973 р. (резолюція 543), «Керівних принципів для захисту інтересів споживачів», схвалених Генеральною Асамблеєю ООН 9 квітня 1985 р. (резолюція 39/248), Директиви Ради 93/13/ЄЕС від 5 квітня 1993 р. про несправедливі умови споживчих договорів, Регламенту Європейського Парламенту та Ради № 2017/2394 від 12 грудня 2017 р. про співробітництво між національними органами, відповідальними за виконання законів про захист прав споживачів, Директиви Європейського Парламенту та Ради № 98/6/ЄС від 16 лютого 1998 р. про захист споживачів при зазначенні цін на товари, що пропонуються споживачам, Директиви Європейського Парламенту та Ради № 2011/83/ЄС від 25 жовтня 2011 р. про права споживачів, Директиви Європейського Парламенту та Ради № 2013/11/ЄС від 21 травня 2013 р. про альтернативне вирішення споживчих спорів та інших. Міжнародні акти та Директиви ЄС в сфері захисту прав споживачів мають як загальний характер, так і конкретизовані щодо окремих правовідносин, наприклад: купівлі-продажу, виконання робіт чи надання послуг.

Так, завданням Директиви № 93/13/ЄС від 05 квітня 1993 р. про несправедливі умови споживчих договорів [2] є наближення законодавства держав-членів ЄС, що регулює несправедливі умови договорів між споживачами та продавцями, виробниками товарів і послуг (споживчих контрактів), шляхом прийняття більш-менш уніфікованих правил щодо таких умов. Директива містить мінімальний характер регулювання і надає державам-членам ЄС гнучкість у виборі методів реалізації своїх внутрішніх відповідних положень або, навпаки, у запровадженні більш суворих норм юридичного захисту прав споживачів. Водночас, Директива 93/13/ЄС містить положення про те, які умови доцільно вважати «несправедливими умовами» (стаття 3). Несправедливою умовою визнається умова договору, що не обговорювалась індивідуально, якщо за порушення вимоги сумлінності вона викликає значні невідповідності в правах та обов'язках сторін, що впливають з договору, на шкоду споживачу. Для цілей Директиви 93/13/ЄС до неї доданий список попередніх несправедливих умов, які можуть підлягати розширенню або обмеженню в національних законодавствах держав-членів ЄС.

Директива 93/13/ЄС передбачає положення, що договори мають бути викладені простою та зрозумілою мовою, з тим щоб споживач мав реальну можливість ознайомитися зі всіма його умовами. У разі сумніву, ці умови мають інтерпретуватися найбільш сприятливо для

споживача, а враховуючи незбалансованість у відносинах постачальника та споживача. Директива запроваджує вимогу про те, що несправедливі умови контрактів не зобов'язують споживача, що є умовою дійсності договору. Крім того, звернена увага на встановлення гарантії недопущення систематичного застосування нечесних умов у контрактах із споживачами та рекомендовано визначити засоби захисту прав та інтересів споживача (звернення до судових та адміністративних органів). При цьому такі засоби можуть бути звернені окремо чи разом проти цілого ряду продавців чи їх асоціацій.

У свою чергу, Директивою 2013/11/ЄС від 21 травня 2013 року щодо альтернативного вирішення споживчих спорів [3] забезпечується правове регулювання організації та функціонування системи альтернативного вирішення спорів у ЄС з метою досягнення високого рівня захищеності споживачів, належного функціонування внутрішнього ринку, забезпечення споживачам можливості добровільно направляти скарги на продавців до установ, які забезпечують незалежні, об'єктивні, прозорі, ефективні, швидкі та справедливі альтернативні процедури вирішення спорів. Альтернативне вирішення спорів, відповідно до Директиви 2013/11/ЄС, – це просте, швидке та малозатратне позасудове вирішення спорів між споживачем і продавцем. Статті 6–11 Директиви 2013/11/ЄС визначають основні принципи процедури альтернативного вирішення споживчих спорів, докладно розписуючи їх зміст: професіоналізм, незалежність та неупередженість, прозорість, ефективність, свобода, законність.

Одним із останніх прийнятих ЄС документів щодо захисту прав споживачів є Регламент Європейського Парламенту та Ради № 2017/2394 від 12 грудня 2017 р. про співробітництво між національними органами, відповідальними за виконання законів про захист прав споживачів [4]. Цей Регламент встановлює умови, згідно з якими компетентні органи, що захищають інтереси споживачів, співпрацюють та координують дії між собою, щоб забезпечити виконання вимог цих законів та безперебійне функціонування внутрішнього ринку, а також для посилення захисту економічних інтересів споживачів.

Слід зазначити, що загалом положення Закону України «Про захист прав споживачів» від 10 червня 2023 року № 3153-ІХ узгоджуються з положеннями Директиви 93/13/ЄС від 05 квітня 1993 р., Директиви 2013/11/ЄС від 21 травня 2013 р. та Регламенту Європейського Парламенту та Ради № 2017/2394 від 12 грудня 2017 р., однак сьогодні в контексті адаптації законодавства України до права Європейського

Союзу у сфері захисту прав споживачів, важливими залишаються питання:

- посилення гарантій захисту прав споживачів;
- встановлення пропорційних та розумних строків виконання гарантійних зобов'язань;
- імплементації стандартів Європейського Союзу в частині забезпечення для споживачів доступності онлайн-процедури з альтернативного, позасудового розв'язання спорів;
- створення державного бюро комунікацій, яке координуватиме діяльність із захисту прав споживачів.

Література:

1. Закон України «Про захист прав споживачів» від 10 червня 2023 року № 3153-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20#Text>.

2. Директива Ради 93/13/ЄЕС від 05 квітня 1993 р. про несправедливі умови споживчих договорів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_001-93#Text.

3. Директива Європейського Парламенту та Ради № 2013/11/ЄС від 21 травня 2013 р. про альтернативне вирішення споживчих спорів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_041-13#Text.

4. Регламент Європейського Парламенту та Ради № 2017/2394 від 12 грудня 2017 р. про співробітництво між національними органами, відповідальними за виконання законів про захист прав споживачів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_035-17#Text.

ВІДМОВА СПОЖИВАЧА ВІД ДИСТАНЦІЙНОГО ДОГОВОРУ: УКРАЇНСЬКИЙ ПІДХІД ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СТАНДАРТ

Шимон С. І.

*доктор юридичних наук, професор,
професорка кафедри цивільного права і процесу
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна*

Дистанційний договір (договір, укладений зі споживачем на відстані) – це феномен не тільки інформаційного суспільства; його існування практично можливе завдяки традиційному поштовому зв'язку, телебаченню тощо, проте стрімке поширення дистанційних договорів, через яке вони практично превалюють в цивільному обороті,

безперечно є наслідком розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та суцільної цифровізації усіх сфер життя.

Закон України «Про захист прав споживачів» (п. 8 ч. 1 ст. 1) іменує цей договір як «договір, укладений на відстані», й трактує його як такий, що укладений продавцем (виконавцем) зі споживачем за допомогою засобів дистанційного зв'язку. Аналогічне трактування договору, укладеного на відстані, містять Правила продажу товарів на замовлення та поза торговельними або офісними приміщеннями [1].

У нормативно-правових актах Європейського Союзу аналогічний за формою і способом укладення договір іменується дистанційним договором, що дозволяє застосовувати саме цей термін і в рамках української національної правової системи як зручніший у лінгвістичному сенсі. На регулювання питань укладення дистанційних контрактів спрямована Директива Європарламенту та Ради 2011/83/ЄС від 25 жовтня 2011 р. [2] (далі – Директива 2011/83/ЄС).

Згідно з цією Директивою дистанційний контракт – це будь-який договір, предметом якого є продукція (товари, послуги), що укладений між постачальником і споживачем у рамках організованої дистанційної торгівлі або схеми надання послуг, у цілях якого постачальник вдається до виняткового використання одного чи кількох засобів дистанційного зв'язку. А засоби дистанційного зв'язку відповідно до Директиви 2011/83/ЄС – це будь-які засоби, які можливо використати задля укладення контракту між постачальником і споживачем в умовах їх одночасної фізичної відсутності. Перелік таких конкретних засобів наведений у Додатку до Директиви 2011/83/ЄС; він включає рекламу в пресі, каталоги, телевізор (теле-шопінг), радіо, електронну пошту, факсимільні машини (факс) та ін. Отже зазначена Директива не містить обмежень, а відносить до засобів дистанційного зв'язку «будь-які засоби», придатні для цілей дистанційного укладення контракту.

Тоді як у п. 11 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» наведено закритий перелік засобів дистанційного зв'язку, які можуть бути використані для укладення договорів на відстані: електронні комунікаційні мережі, Інтернет, інші інформаційні мережі, телебачення, поштовий зв'язок; тож за появи нових засобів комунікації необхідні будуть доповнення до закону. Однак, оцінювати це як суперечність положенням Директиви 2011/83/ЄС неможливо, адже вона передбачає виключно мінімальні умови та надає право державам запроваджувати суворіші норми для забезпечення вищого рівня захисту прав споживачів.

Директива 2011/83/ЄС не застосовується щодо контрактів: на надання фінансових послуг, які: вчиняються за допомогою торговельних автоматів або автоматизованих торгових приміщень; з

операторами телекомунікацій з використанням платних громадських телефонів; на будівництво та продаж нерухомості, щодо інших прав на нерухомість, за винятком орендних договорів, укладені на аукціоні.

Відповідно до національного законодавства норми Закону України «Про захист прав споживачів» щодо дистанційних договорів не застосовуються до укладених на відстані контрактів, які стосуються: платіжних послуг; фінансових послуг; електронних комунікаційних послуг; правочинів з цінними паперами; правочинів з нерухомим майном, за винятком оренди нерухомого майна; продажу товарів через торговельні автомати; здійснених на аукціоні правочинів, якщо участь у них можлива і без використання засобів дистанційного зв'язку. У цьому випадку національний закон зводить сфери, щодо яких не застосовуються правила вчинення дистанційних договорів. Так, щодо правочинів, вчинених на аукціоні, обмеження діє тільки за умови, якщо взяти участь у такому правочині можливо і без засобів дистанційного зв'язку; в інших випадках – правила про дистанційні договори стосуватимуться і правочинів, вчинених на аукціоні.

За Директивою 2011/83/ЄС до моменту укладення дистанційного контракту споживачеві повинна бути надана інформація про: істотні умови договору; особу (найменування) виробника; основні характеристики продукції; ціну, включаючи податки; спосіб оплати, доставки чи виконання; витрати на доставку; право на відмову від договору; витрати на використання дистанційного зв'язку, якщо вони відрізняються від початкової ціни; строк, протягом якого пропозиція є дійсною; мінімальний строк дії договору, якщо такі контракти вчиняються постійно або періодично.

Положення ч.2 ст. 13 Закону України «Про захист прав споживачів» зобов'язує продавця (виконавця) надати споживачеві перед укладенням договорів на відстані інформацію про: найменування й місцезнаходження продавця (виконавця), порядок прийняття претензій; основні якісні характеристики продукції; ціну, включаючи оплату доставки, умови оплати; гарантії та інші послуги щодо утримання та ремонту продукції; строки прийняття пропозицій; мінімальний строк дії договору, якщо він передбачає періодичні поставки; вартість комунікаційних електронних послуг, якщо вона не співпадає з граничним тарифом; правила розірвання договору; інші умови поставки чи виконання договору.

Стосовно зазначених вимог очевидними є відмінності українського законодавства від Директиви 2011/83/ЄС. У Директиві передбачено обов'язкове повідомлення умов оплати та ціни з урахуванням податків, тоді як в Законі України «Про захист прав споживачів» повідомляється ціна та умови оплати; Директива передбачає попереднє декларування

права на *відмову* від договору, тоді як український законодавець зобов'язав постачальника (виконавця) до укладення дистанційного договору повідомляти порядок *розірвання* договору.

З практичної точки зору розірвання договору та відмова від нього не мають критичних відмінностей, адже відповідно до ч. 3 ст. 651 Цивільного кодексу України внаслідок правомірної односторонньої відмови від договору у повному обсязі (частково) він є розірваним (зміненим). Проте слід мати на увазі, насамперед, те, що український законодавець розрізняє «розірвання договору» та «односторонню відмову від договору». Взаємна відмова від двостороннього правочину передбачена ч. 2 ст. 214 Цивільного кодексу України; проте, як правило, відмова від договору ототожнюється з односторонніми діями сторони договору (ст. 651, 724, 935, 1008, 1056 Цивільного кодексу України). Тому, визначаючи серед обов'язкової інформації, яка має бути надана споживачеві до моменту укладення дистанційного договору, інформацію про порядок *розірвання* договору, законодавець акцентує увагу саме на процедурі, а не на праві споживача як слабкої сторони договірної зобов'язання.

Такий підхід у Законі України «Про захист прав споживачів» видається не зовсім правильним, він не відповідає концепції Закону та самій ідеї захисту прав саме споживачів, адже вони перебувають в економічно нерівних у порівнянні з продавцем (постачальником, виконавцем) відносинах. Загалом у ч. 4 ст. 13 цього Закону декларується право споживача *розірвати* дистанційний договір шляхом повідомлення продавця (виконавця) протягом 14 днів з дня підтвердження інформації або з моменту одержання (першої поставки) товару. Якщо ж підтвердження інформації не вимагається, то споживач у змозі розірвати договір протягом 14 днів з часу його укладення. Розірванням договору є і повернення споживачем товару у разі продажу матеріальних речей.

Тоді як за Директивою 2011/83/ЄС споживач має безумовне право на припинення договірних відносин з його ініціативи шляхом *відмови*; він має у своєму розпорядженні щонайменше 7 робочих днів з моменту одержання товару (якщо йдеться про послуги, то з моменту укладення контракту чи дня виконання) для того, щоб відмовитись від договору; у цьому випадку він компенсуватиме витрати на повернення продукції. Отже український законодавець встановив сприятливіші строки для реалізації права споживача, проте це право декларується як право на розірвання договору, але не як більш гарантоване право на односторонню відмову.

Право споживача саме на *відмову* від договору «заховане» в канві положень цього Закону щодо нечесної підприємницької практики і

лише з системного тлумачення його норм можливо з'ясувати, що таке право український споживач має. Так, відповідно до п. 10 ч. 2 ст. 19 Закону України «Про захист прав споживачів» підприємницька практика є такою, що вводить в оману, якщо спонукає (може спонукати) споживача дати згоду на договір шляхом надання йому неправдивої або неповної інформації, або ненадання інформації, зокрема, про право відмовитися від продукції (для відповідних видів товарів, робіт і послуг); при цьому важливо, що за інших умов споживач не погодився б укласти правочин. Тож у цьому випадку законодавець обмежив право споживача на відмову від будь-якого договору та звужив його до права на *відмову від продукції* і саме для певних її видів.

Література:

1. Про затвердження Правил продажу товарів на замовлення та поза торговельними або офісними приміщеннями: наказ міністерства економіки України № 103 від 19 квітня 2007 р. Законодавство України. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1181-07#Text>

2. On consumer rights: Council Directive 2011/83/EU of 25 October 2011 (amending Council Directive 93/13/EEC and Directive 1999/44/EC and repealing Council Directive 85/577/EEC and Directive 97/7/EC) Official Journal 423 of the European Union. Available from: <http://eur-lex.europa.eu>

СПОЖИВЧІ ДОГОВОРИ В ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Якубівський І. Є.

*доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Категорія споживчого договору, попри її доволі широке використання на доктринальному рівні, не отримала закріплення в Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) як основному акті цивільного законодавства. Однак у ЗУ «Про міжнародне приватне право» вжито термін «договір споживання» (ст. 45).

Натомість у ЦК України передбачено конструкцію публічного договору (ст. 633). Поняття публічного договору було однією із новел договірної права за ЦК України 2003 р. і його запровадження, власне, пояснювалося необхідністю забезпечення потреб широкого кола споживачів у сферах роздрібної торгівлі, перевезення транспортом загального користування, надання послуг зв'язку тощо, і необхідністю захисту їхніх прав у відносинах із підприємцями [1, с. 225].

Сторонами публічного договору, відповідно до ст. 633 ЦК України, виступають, з одного боку, «підприємець», а з другого – «споживач». Проте ЦК України, на відміну від кодифікованих актів багатьох європейських країн, не містить визначення поняття «споживач», що допускає можливість достатньо широкого його трактування, включаючи в нього як фізичних, так і юридичних осіб. Це підтверджується нормами ЦК України про окремі види публічних договорів. Наприклад, у договорі роздрібної купівлі-продажу покупцем може бути як фізична особа, так і юридична особа (ст. 698 ЦК України). Те ж саме стосується інших видів публічних договорів, таких, як договір прокату (ст. 787 ЦК України), договір перевезення транспортом загального користування (ст. 915 ЦК України), договір зберігання на складах (у камерах, приміщеннях) загального користування (ст. 936 ЦК України).

Проте в ЦК України присутній також інший підхід, який передбачає, що контрагентом суб'єкта підприємницької діяльності у публічному договорі може бути лише фізична особа. Йдеться про договір побутового підяду, замовником в якому є лише фізична особа (ст. 865 ЦК України). Так само договір банківського вкладу саме за участю вкладника – фізичної особи є публічним (ст. 1058 ЦК України).

На рівні спеціального законодавства, переважно, спостерігається вузьке трактування поняття «споживач», яке передбачає віднесення до цієї категорії лише фізичних осіб. Насамперед, тут варто згадати визначення, закріплене у ст. 1 ЗУ «Про захист прав споживачів» – як в чинному станом на сьогодні, так і в новому, який набере чинності після припинення чи скасування на території України воєнного стану. Такий самий підхід має місце і в законах, що регулюють окремі види відносин, учасниками яких виступають або ж можуть виступати споживачі (див. ст. 1 ЗУ «Про фінансові послуги та фінансові компанії», ст. 1 ЗУ «Про споживче кредитування», ст. 1 ЗУ «Про страхування», ст. 1 ЗУ «Про платіжні послуги», ст. 1 ЗУ «Про електронні комунікації» тощо).

Цивільні кодекси багатьох європейських країн, по-перше, закріплюють термін «споживач», яким охоплюються лише фізичні особи, по-друге, оперують терміном «споживчий договір» і містять

доволі розгорнуте правове регулювання відносин за споживчими договорами (див. напр. ст.ст. 13, 312-314 Німецького цивільного уложення; ст.ст. 419, 1810-1867 ЦК Чеської Республіки; ст.ст. 22¹, 383¹, 385¹-385³, 385⁵, 354¹, 546¹, 556¹, 556² ЦК Республіки Польща та ін.).

Подібний підхід відображено також у Модельних правилах і принципах європейського приватного права (DCFR), які містять визначення поняття «споживач» (*consumer*) як фізичної особи та передбачають низку як загальних положень для договорів за участю споживачів (див. ст.ст. II. – 3:102, II. – 3:103, II. – 3:104 тощо), так і щодо окремих їх видів (договору споживчої купівлі-продажу (*consumer contract for sale*) – ст. IV.A. – 1:204; договору споживчої оренди речей (*consumer contract for the lease of goods*) – ст. ст. IV.B. – 1:102).

З огляду на вищесказане, в умовах рекодифікації цивільного законодавства України потрібно розглянути питання про доцільність закріплення на рівні ЦК України категорії «споживчий договір». При цьому варто виходити з того, що його ознаками є: 1) суб'єктний склад, який включає суб'єкта підприємницької діяльності, з одної сторони, та споживача, яким може виступати лише фізична особа, з другої сторони; 2) мета, яка для суб'єкта підприємницької діяльності полягає в реалізації товарів, наданні майна в користування, виконанні робіт, наданні послуг тощо для отримання прибутку, а щодо споживача – в придбанні товарів, отриманні майна в користування, отриманні результату робіт чи послуг для задоволення своїх особистих, побутових чи інших подібних потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності.

Щодо доцільності збереження в ЦК України поняття «публічний договір» в оновленому ЦК України, то це питання, як мінімум потребує окремої уваги і подальшого вивчення. Наразі у наукових дослідженнях здебільшого наводиться порівняльний аналіз понять «споживчий договір» і «публічний договір», на основі чого робиться висновок, що споживчі договори переважно є публічними договорами [2, с. 8; 3, с. 167-168]. Хоча трапляються і роботи, в яких обґрунтовується доцільність відмови від поняття «публічний договір» і його заміни на «споживчий договір» [4, с. 79].

У цьому відношенні варто звернути увагу на те, що така категорія, як «публічний договір», у тому розумінні, в якому її вжито в ЦК України, загалом, не є властивою ні для національного законодавства більшості європейських країн, ні для актів уніфікації європейського договірного права, таких як Принципи європейського договірного права (*PECL*), Модельні правила і принципи європейського приватного права (*DCFR*) тощо. Свого часу поняття публічного договору було передбачене Модельним цивільним кодексом для країн СНД і в

подальшому було сприйняте у цивільних кодексах окремих країн пострадянського простору. Проте в західних країнах, зокрема європейських, термін «публічний договір» (англ. – *public contract*) більшою мірою асоціюється із договорами, які опосередковують публічні закупівлі (див. напр. визначення публічного договору у Директиві Європейського Парламенту і Ради 2014/24/ЄС від 26 лютого 2014 р. про публічні закупівлі та скасування Директиви 2004/18/ЄС).

Думається, що і змістовно поняття «споживчий договір» є більш прийнятним для сфери цивільних відносин, оскільки вказує на наявність в якості однієї зі сторін споживача, на задоволення особистих (споживчих) потреб якого, власне, і спрямований такий договір. Саме участь споживача як більш слабкої сторони у договірних відносинах із суб'єктом підприємницької діяльності обумовлює необхідність «вирівнювання» цієї нерівності юридичними засобами шляхом надання споживачеві ширшого кола гарантій здійснення і захисту його прав. Тому і сам термін «споживач» повинен стосуватися лише фізичних осіб.

З огляду на вищенаведене неправильним є вживання у ст. 633 ЦК України поняття «споживач» у широкому значенні, що охоплює як фізичних, так і юридичних осіб. Далі це отримало розвиток у нормах про роздрібну купівлю-продаж, прокат, перевезення транспортом загального користування, про що йшла мова вище. Такий підхід законодавця на практиці ускладнює вирішення питань про кваліфікацію відповідних договірних відносин саме як роздрібною купівлі-продажу, прокату тощо.

Іноді це приводить до явних перекосів, наприклад, у питанні про правові наслідки продажу товару неналежної якості. Як відомо, ЦК України у цьому відношенні займає достатньо послідовну позицію, відповідно до якої правові наслідки продажу товару неналежної якості у звичайному договорі купівлі-продажу залежать від характеру недоліку – чи є він істотним, чи ні (ст. 678 ЦК України), тоді як у договорі роздрібною купівлі-продажу покупець має право пред'явити продавцеві передбачені ч. 1 ст. 708 ЦК України вимоги незалежно від характеру недоліку. Проте чинний ЗУ «Про захист прав споживачів» регулює це питання знову-таки із прив'язкою до характеру недоліку (ст. 8). Незважаючи на приписи ч. 2 ст. 4, ч. 3 ст. 698 ЦК України, Верховний Суд у питанні про правові наслідки продажу споживачу товарів неналежної якості здебільшого віддає перевагу застосуванню положень ст. 8 ЗУ «Про захист прав споживачів». Тобто складається парадоксальна ситуація, що покупець-юридична особа у договорі роздрібною купівлі-продажу у разі продажу йому товару неналежної якості буде у більш кращому становищі, ніж покупець-фізична особа. Адаже останньому, аби вимагати заміни товару чи розірвання договору і

повернення сплаченої за товар грошової суми, доведеться доводити істотність недоліку придбаного товару, що підтверджується непоодинокими прикладами із практики Верховного Суду.

У свою чергу, новий ЗУ «Про захист прав споживачів» закріплює абсолютно інше регулювання цього питання (ст. 7). При цьому даним законом, з одного не передбачається внесення змін до ст. 708 ЦК України, але серед іншого передбачається виключення положення ч. 3 ст. 698 ЦК України. Це призведе до того, що з набранням чинності новим ЗУ «Про захист прав споживачів» у регулюванні відносин роздрібної купівлі-продажу за участю споживача норми ЦК України будуть відсунуті «на другий план», що є несумісним із розумінням ЦК України як основного акта цивільного законодавства.

Література:

1. Кодифікація приватного (цивільного) права України / за ред. А. С. Довгерта. Київ: Український центр правничих студій, 2000. 336 с.
2. Осетинська Г. А. Цивільно-правовий захист прав споживачів за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2006. 20 с.
3. Яновицька Г. Б. Цивільно-правовий захист прав споживачів в Україні: монографія. Львів: Видавництво «Растр-7», 2018. 400 с.
4. Банасевич І. І. Споживчий договір: поняття та ознаки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 5. Т. I. С. 76–80.

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ЗА ДИСТАНЦІЙНИМ ДОГОВОРІМ У КОНТЕКСТІ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄС

Банасевич І. І.

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права
Навчально-наукового юридичного інституту
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

Ратифікувавши Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами – членами, з іншої сторони, ратифіковану Верховною Радою України у вересні 2014 року (далі –

Угода про асоціацію), Україна взяла на себе зобов'язання забезпечувати поступову адаптацію законодавства України до законодавства ЄС відповідно до напрямів, які визначені в Угоді. Одним із таких напрямів є напрям забезпечення високого рівня захисту прав споживачів та досягнення сумісності між системами захисту прав споживачів України та ЄС, а також гармонізація правового регулювання відносин у сфері електронної комерції [1].

Вищезгадана Угода про асоціацію [1] в Додатку XXXIX до Глави 20 «Захист прав споживачів» Розділу V «Економічне та галузеве співробітництво» передбачає, що впродовж 3 років з дати набрання нею чинності в українське законодавство повинні бути впроваджені положення Директиви Ради №85/577/ЄС від 20 грудня 1985 року про захист споживачів щодо контрактів, які укладені поза діловими приміщеннями та Директиви №97/7/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 20 травня 1997 року про захист споживачів стосовно дистанційних контрактів. Однак обидва документи були змінені Директивою 2011/83/ЄС про права споживачів від 25 жовтня 2011 року [2]. Як зазначено у п.2 Преамбули Директиви 2011/83/ЄС положення Директиви 85/577/ЄС та Директиви 97/7/ЄС були переглянуті у зв'язку із здобутим досвідом з метою спрощення і актуалізації норм, які підлягають застосуванню, усунення суперечностей і ліквідації небажаних прогалів у законодавстві. В результаті такого перегляду виникла необхідність у заміні двох Директив 85/577/ЄС та 97/7/ЄС єдиною Директивою 2011/83/ЄС про права споживачів. Директива 2011/83/ЄС містить стандартні норми щодо основних аспектів контрактів, які укладаються поза службовими приміщеннями, і дистанційних контрактів відходячи від принципу мінімальної гармонізації, який втілений у двох попередніх Директивах, але в той же час дає можливість державам-членам ЄС залишати в силі або приймати національні норми щодо визначених аспектів. Даючи загальну характеристику зазначеній Директиві 2011/83/ЄС, доцільно відзначити, що зміни, які закріплюються у ній, полегшують укладення договорів на відстані між підприємцями і споживачами на аналогічних принципах по всій території ЄС.

З метою гармонізації національного законодавства про захист прав споживачів до європейського 10 червня 2023 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про захист прав споживачів» [3]. Закон України «Про захист прав споживачів» від 1991 р. [4], який є чинним на цей час, оскільки прийнятий 10 червня 2023 року законопроект вступає в силу через один рік з дня його опублікування, але не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 року, незважаючи на

численні зміни та доповнення, не відповідає європейській системі захисту і є застарілим. Його норми не пристосовані до сучасних реалій і не працюють, зокрема значні прогалини є у сфері регулювання електронної торгівлі, захисту прав при гарантійному обслуговуванні та обігу харчової продукції тощо.

Основу правового регулювання відносин у сфері захисту прав споживачів за дистанційними договорами в Україні утворюють два нормативно-правових акти: Закон України «Про захист прав споживачів» [3] та Закон України «Про електронну комерцію» [5].

Передусім звернемо увагу на новели Закону України «Про захист прав споживачів», який прийнято 10.06.2023 р., оскільки найбільш значних змін зазнало правове регулювання сфери електронної торгівлі.

У цій частині Закон надає визначення актуальним термінам, зокрема «маркетплейс» (електронний торговельний майданчик) та «прайс-агрегатор» (електронний сервіс порівняння продукції). Також законом запроваджується Єдиний державний веб-портал для споживачів у сфері електронної комерції (Портал е-покупець), що становить автоматизовану систему перевірених продавців. Суб'єкт електронної комерції, що реалізує продукцію з використанням інформаційно-комунікаційних систем, зобов'язаний протягом 10 днів з дня початку провадження такої діяльності зареєструватися на Порталі е-покупець та надати наступну інформацію: найменування юридичної особи (або ПІБ фізичної особи); місцезнаходження (або місце проживання); адреса електронної пошти та/або адреса інтернет-магазину; ідентифікаційний код (або паспорт); відомості про ліцензію (якщо доречно), назву інтернет-магазину (за наявності), веб адресу інтернет-магазину та/або посилання на вебсторінку; контактний номер телефону. За відсутності надання інформації Держспоживслужба накладає штраф у розмірі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (8500 грн). Також різноманітні штрафи передбачені за несвоєчасне оновлення відповідної інформації на Порталі е-покупець.

Для посилення контролю за суб'єктами господарювання в сфері електронної комерції також вводиться поняття *перевіреного продавця*. Такий статус можна отримати після електронної ідентифікації, перевірки відомостей про суб'єкта та здійснення реєстрації на Порталі.

Закон також містить положення щодо протидії спаму, надаючи споживачі можливість відмовитися від отримання небажаних повідомлень. Так, інформація може надаватися споживачу на його електронну адресу або за номером його телефону лише за умови, що споживач надав згоду на отримання такої інформації. Закон також передбачає право відмовитися від подальшого отримання електронних комерційних повідомлень, незважаючи на раніше надану згоду. Якщо ж

повідомлення продовжують надходити, споживач може подати скаргу на суб'єкта господарювання через Портал е-покупець, а на останнього може бути накладений штраф у розмірі десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (170 грн).

Також нова редакція Закону прямо обмежує можливість збору персональних даних покупців. Зокрема, новели передбачають, що суб'єкт електронної комерції, який здійснює електронну торгівлю, має право вимагати лише ті персональні дані споживача, без яких він не зможе укласти договір та/або виконати свої зобов'язання, та не має права використовувати їх з іншою метою без згоди споживача. Даними, потрібними для укладення договору, є ПІБ, контактний номер телефону та/або адреса електронної пошти, а також поштова адреса, за якою очікується доставка, у разі оформлення доставки оператором поштового зв'язку або кур'єром – відмова їх надавати означає відмову в укладанні договору.

Прогресивною новелою Закону України «Про захист прав споживачів» є запровадження електронної форми гарантійних документів, а також скасування обов'язку суб'єктів господарювання утримувати обмінний фонд товарів.

Підсумовуючи можемо констатувати, що новий Закон «Про захист прав споживачів» містить низку правових норм, які значно підвищують рівень захисту прав споживачів у сфері електронної торгівлі, його прийняття дає можливість наблизити національне законодавство в сфері захисту прав споживачів до принципів та практик ЄС. Крім цього, оновлене регулювання зменшує ризики нечесних комерційних практик, зокрема у сфері електронної комерції, оскільки суб'єкти господарювання матимуть рівні умови для здійснення електронної торгівлі та чесної конкуренції.

Література:

1. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1678-18> (дата звернення: 25.09.2024 р.).

2. Директива Європейського парламенту і Ради ЄС про права споживачів № 2011/83/ЄС від 25.10.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_023-11#Text (дата звернення: 25.09.2024).

3. Про захист прав споживачів: Закон України від 10 червня 2023 року №3153-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20#Text> (дата звернення: 25.09.2024 р.)

4. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 року №1023-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> (дата звернення: 25.09.2024).

5. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 року №675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19> (дата звернення: 25.09.2024).

ВИРІШЕННЯ СПОЖИВЧИХ СПОРІВ ТА SMALL CASES В ЄС: ВИКЛИКИ ТА ПРИКЛАДИ ПРАКТИК ДЛЯ УКРАЇНИ

Бортнік О. Г.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного, господарського та трудового права
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Довбенко М. П.

*аспірант
Навчально-наукового інституту № 5
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Угода про асоціацію передбачає співробітництво у галузі зміцнення судової влади, підвищення її ефективності (ст. 14), судове співробітництво у цивільних справах на основі багатосторонніх правових документів, до яких, зокрема, віднесено конвенції Гагської конференції з міжнародного приватного права (ст.24), забезпечення високого рівня захисту прав споживачів та досягнення сумісності між захисту прав споживачів Сторін Угоди (ст. 415). Зокрема щодо захисту прав споживачів визначено цілі співробітництва, що включають сприяння обміну інформацією щодо систем захисту прав споживачів, експертизу правового та технічного потенціалу, заохочення розвитку незалежних асоціацій споживачів та контактів між представниками споживачів тощо (ст. 416). Україна зобов'язується поступово наближати своє законодавство до acquis ЄС відповідно до Додатка XXXIX до Угоди (ст. 417) [1]. Відповідно до Додатка XXXIX до Угоди співробітництво щодо захисту споживачів включає Регламент (ЄС) № 2006/2004 від 27.10.2004 про співробітництво між національними органами, відповідальними за виконання законів щодо захисту споживачів. Крім того, наближення національного законодавства про захист прав споживачів до законодавства ЄС зумовлює імплементацію

Директиви Європейського Парламенту і Ради 2013/11/ЄС від 21 травня 2013 року про альтернативне вирішення споживчих спорів і про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 2006/2004 та Директиви 2009/22/ЄС [2]. 10 червня 2023 року прийнято Закон України «Про захист прав споживачів» (№ 3153-IX) [3], яким закладено підґрунтя для створення системи позасудового врегулювання споживчих спорів відповідно до вимог Директиви 2013/11/ЄС. Крім того, представлено проект Закону «Про позасудове вирішення споживчих спорів» [4]. Відповідно до ст. 40 Закону № 3153-IX органи позасудового врегулювання спорів розглядають справи, які стосуються товарів на суму не більше ніж 50 тисяч гривень.

Позасудове вирішення спорів включає підходи, що зумовлені різним поєднанням способів, які у світовій практиці узагальнено відносять до системи альтернативних способів вирішення спорів чи альтернативного вирішення спорів (ADR). Відповідно до п. 45 Преамбули Директиви 2013/11/ЄС право на ефективний засіб правового захисту та право на справедливий судовий розгляд є основними правами, викладеними в статті 47 Хартії основоположних прав Європейського Союзу. Процедури ADR не мають заміни судові процедури і не повинні позбавляти споживачів або торговців прав на звернення до суду, хоча в окремих країнах Європи ADR може бути обов'язковим залежно розміру грошової вимоги, а також на виконання вимоги доступності здебільшого проводиться засовами масової комунікації, зокрема й через спеціальні платформи. Важливою вимогою ADR є обов'язок Держави-члена забезпечити оновлений веб-сайт, який надає сторонам легкий доступ до інформації, що стосується процедури ADR і який дозволяє споживачам подати скаргу та необхідні супровідні документи в Інтернеті (ст. 5 Директиви 2013/11/ЄС).

Досвід ЄС у функціонування онлайн платформ з вирішення споживчих спорів можна представити та узагальнити наступним чином. Разом із Директивою було ухвалено Регламент (ЄС) № 524/2013 Європейського парламенту та Ради від 21 травня 2013 р. про вирішення споживчих спорів онлайн. Реалізація Регламенту зумовила створення спеціальної платформи [5], процедура подачі скарг на якій включає декілька простих етапів, зокрема, подання електронної скарги, повідомлення продавця через електронну пошту про скаргу, який переходить на платформу та обирає орган ADR для вирішення спору та відправляє пропозицію покупцю. Споживач погоджує відповідний орган або обирає інший із запропонованих на платформі. Якщо сторони дійдуть згоди щодо органу ADR, скарга передається до нього на розгляд, що здійснюється із використанням ODR платформи. Строк

розгляду скарги становить 90 календарних днів (за необхідності може бути подовжений).

Цифрова трансформація споживчих ринків ЄС відкрила нові можливості, але також і нові виклики, які можуть негативно вплинути на економічні інтереси споживачів і поставити під сумнів придатність Директиви ADR для епохи цифрових технологій. У зв'язку із цим в ЄС було проведено оцінку впливу Директиви про ABC та виокремлено основні проблеми, серед яких: Директива ADR не підходить для цифрових ринків; низька залученість до ADR серед трейдерів і споживачів (близько 1,95 мільйонів споживачів ЄС готові щорічно подавати скарги до органу ADR; кількість прийнятних спорів, ініційованих ADR в Європі становить близько 300 000 на рік, 8% тих, хто подав скаргу, виграють від ADR, враховуючи високі ставки послуг посередників в окремих країнах). Високий рівень відсутності відповідей на вимоги споживачів підриває довіру споживачів до системи та призводить до непотрібних витрат для ADR.

Також зроблено висновки, що платформа ЄС з ODR, яка була створена як інструмент обміну повідомленнями для сприяння вирішенню спорів, що виникають із електронних транзакцій, неспроможна збільшити залучення споживачів та бізнесу до ADR. Метою платформи було підвищення довіри до транскордонних онлайн-покупок через систему зв'язку з трейдерами, яка не є інструментом розгляду скарг, але має сприяти комунікації та вибору органу ADR. Так, у 2021 році (дані оцінки обмежені 2021 роком) в ЄС було подано трохи більше 13 000 скарг, 80% запитів залишаються без уваги трейдерів, близько 20% трейдерів прямо відмовили. Тому 99 % запитів автоматично закривались через 30 днів. Кількість претензій споживачів, що були вирішені завдяки ODR, складала 1 % із 13 000 запитів (169 у 2021 році). Також однією з проблем платформи EU ODR було зазначено те, що 63% відмов трейдерів трапляються в транскордонних справах, хоча запити розподілені пропорційно між національними та транскордонними справами. Зазначені проблеми у сукупності призводять до збільшення шкоди споживачам. Згідно з даними, переданими компетентними органами ADR до Комісії у 2022 році, у наявних 120 000 прийнятних спорів у наслідок неприйняття їх трейдерами сума збитків для споживачів становить 22,2 мільйона євро на рік. Для 1,95 мільйонів споживачів потенційна додаткова шкода через те, що вони не можуть врегулювати свій спір за допомогою ADR, становить 361 мільйон євро на рік [6].

Вирішення споживчих спорів у судовому порядку в ЄС пов'язано з концептом малозначних справ (small cases). Якщо йде мова про транскордонні споживчі спори, то їх вирішення з метою доступності та ефективності є можливим через портал «E-justice» [7]. Відповідний порядок заснований на підставі Регламенту (ЄС) № 861/2007 [8].

Європейська процедура дрібних позовів має бути доступна сторонам як альтернатива процедурам, які існують згідно з законодавством держав-членів. Регламент застосовується у транскордонних справах цивільного та комерційного характеру, незалежно від характеру суду чи трибуналу, якщо ціна позову не перевищує 5000 євро на момент отримання судом або трибуналом форми позову за юрисдикцією, за винятком усіх відсотків, витрат і виплат. Між іншим, національні процедури вирішення дрібних позовів, до яких зазвичай віднесено й споживчі спори, які за граничною ціною позову є досить різноманітними, утім розглядаються у межах спеціальних судових процедур, для окремих з яких є необхідним звернення до альтернативного вирішення спорів.

Відповідний викладений досвід ЄС у реалізації різних способів захисту прав споживачів, способи оцінки їх ефективності та доступності є визначальними для адаптації законодавства України про захист прав споживачів до законодавства Європейського Союзу.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода, Міжнародний документ від 27 черв. 2014 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 28.09.2024).

2. Alternative dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) № 2006/2004 and Directive 2009/22/EC: Directive of the European Parliament, Council of EU of 21 May 2013 № 2013/11/EU. *EUR-Lex*: website. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013L0011&qid=1676288861614> (дата звернення: 30.09.2024).

3. Про захист прав споживачів: Закон України від 10 черв. 2023 р. № 3153-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/3153-20> (дата звернення: 28.09.2024).

4. Про позасудове вирішення споживчих спорів: проект Закону України / Міністерство економіки України. URL : <https://me.gov.ua/Documents/Download?id=96074c4d-4e76-475b-a1b2-7f3453faa45a> (дата звернення: 28.09.2024).

5. Online Dispute Resolution. *European Union*: website. URL : <https://ec.europa.eu/consumers/odr/main/?event=main.home2.show> (дата звернення: 28.09.2024).

6. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2013/11/EU on alternative dispute resolution for consumer disputes, as well as Directives (EU) 2015/2302, (EU) 2019/2161 and (EU) 2020/1828. *EUR-Lex*: website. URL : <https://eur->

lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52023SC0335
(дата звернення: 30.09.2024).

7. Small claims. *European e-Justice Portal*: website. URL : https://e-justice.europa.eu/42/EN/small_claims (дата звернення: 30.09.2024).

8. European Small Claims Procedure: Regulation (EC) of the European Parliament, Council of EU of 11 July 2007 № 861/2007. *EUR-Lex*: website. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02007R0861-20170714> (дата звернення: 29.09.2024).

ПРАВО СПОЖИВАЧА НА ВІДМОВУ ВІД ДОГОВОРУ У ПРАВІ ЕС ТА В КОНТЕКСТІ ЗМІН ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Гришко У. П.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права

Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

В межах політики Європейського Союзу одним із найважливіших і значущих питань залишається, забезпечення високого рівня захисту споживачів. Зокрема у статтях 114, 169 Договору про Функціонування Європейського Союзу [1] та статті 38 Хартії основоположних прав Європейського Союзу [2] закріплено, що «політика Союзу повинна забезпечувати високий рівень захисту споживачів».

Охорона та захист прав споживачів забезпечується через покладення обов'язків на суб'єкта господарювання, а саме надання повної, необхідної та достовірної інформації про товар до моменту укладення договору, заборона несправедливих умов договору, надання гарантійних термінів на товар, а також забезпечення захисту прав споживачів спеціальними способами у разі їх порушення. Одним із таких способів захисту прав споживачів відповідно до законодавства Європейського Союзу є право споживача на відмову від договору, яке розуміється як правомочність розірвати договір в односторонньому порядку безпідставно протягом встановленого законом строку. При реалізації права споживача на відмову від договору «принцип збереження контракту» або «обов'язковість виконання договору» втрачає свою значимість, навіть і за відсутності порушення права споживача. І хоча дане право споживача, не відповідає засадам загальної теорії контрактів (*раста sunt servanda* – «обов'язок виконати те, що обіцяно»), європейський законодавець надає споживачеві право на відмову від договору у таких випадках:

1) Складність договору, яка має місце, наприклад, у договорах споживчого кредитування.

2) Коли виконання договору неможливе за непередбачуваних обставин, щодо контрактів, укладених поза межами торговельних приміщень або договорах таймшеру в яких договір міг бути укладений під впливом, без належного обмірковування або відсутністю інформації.

3) Укладення дистанційних контрактів [3, с. 32].

Закріплення права споживача на відмову від договору на рівні закону щодо даних договірних конструкцій пов'язане з дефектним формуванням волі споживача, яке таким чином компенсується, оскільки формальна свобода укладення договору не збігається з реальною свободою споживача при укладенні договору.

Певний різносторонній підхід до права споживача на відмову від договору міститься у Директивах ЄС. По-перше, немає єдності в термінології визначення даного права, а саме зустрічаються такі формулювання «право на анулювання», «право на відмову», «право на скасування», тощо. По-друге, це термін для реалізації права споживача на відмову, який в європейському законодавстві становить: «не менше ніж через сім днів після отримання споживачем повідомлення», «протягом 10 календарних днів після підписання обома сторонами договору або підписання обов'язкового попереднього договору», «не менше семи робочих днів», «термін 14 календарних днів» та «період від 14 до 30 днів. Певною мірою врегулювання даних положень здійснює Директива про права споживачів 2011/83/ЄС, яка запровадила концепцію «повної гармонізації», відповідно до якої, «держави-члени не повинні підтримувати або запроваджувати у своєму національному законодавстві положення, що відрізняються від тих, що викладені в цій Директиві, у тому числі більшою чи меншою мірою положення для забезпечення іншого рівня захисту споживачів, якщо інше не передбачено цією Директивою» [4].

Для того, щоб споживач міг реалізувати своє право на відмову, йому має бути надана така інформація до укладення договору. Тому, ст. 6 Директиви 2011/83/ЄС та стаття II-3:101 і II-5:104 DCFR зобов'язують продавця інформувати споживача, попередньо до укладення договору (переддоговірний обов'язок) про наявність або відсутність права на відмову від договору. Зокрема, ст. 10 Директиви 2011/83/ЄС та ст. II 5:103 (4) DCFR встановлює, якщо продавець не надав споживачеві інформацію про право на відмову від договору, період здійснення даного права закінчується через 12 місяців з моменту завершення 14 днів після укладення договору [4;5,с.146,150].

Щодо правових наслідків реалізації права споживачем на відмову від договору, то відповідно така відмова припиняє зобов'язання сторін

щодо подальшого виконання договору. Таким чином, ні Директива 2011/83/ЄС, ні DCFR не є достатньо чіткими у встановленні з якого моменту виникають правові наслідки відмови від договору, проте можна зробити висновок, що наслідки відмови від договору повинні діяти на момент коли продавець отримує повідомлення, яким споживач повідомляє про здійснення даного права (теорія отримання). Повернення продавцем коштів споживачу має здійснюватися без затримки та до закінчення чотирнадцяти днів з моменту коли сторона дізналась про рішення споживача відмовитися від договору (ст. 13.1 Директиви 2011/83/ЄС) [4]. Зі сторони споживача, основний обов'язок – повернення (поштою, кур'єром або електронною поштою у випадку цифрового вмісту) товару продавцю або уповноваженій особі (ст. 14.1 Директиви 2011/83/ЄС). Повернення товару споживачем повинно бути здійснено не пізніше чотирнадцяти днів з моменту, коли він повідомив про своє рішення про відмову від договору продавцеві (ст. 14.1 Директиви 2011/83/ЄС) [4].

Доволі важливим питанням в аспекті здійснення споживачем права на відмову від договору це – хто несе витрати пов'язані з поверненням товару. Відповідно до класичного *acquis communautaire*, здійснення права на відмову від договору має бути безкоштовним. Однак стаття 14.2 Директиви 2011/83/ЄС визначає, що споживач несе прямі витрати на відновлення товару (зазвичай, транспортування, пакування тощо). Однак цей обов'язок припиняється у двох випадках: перший, коли продавець, здійснюючи автономію прийняття рішень, погодився взяти їх на себе; другий, коли він не повідомив споживача про те, що споживач повинен нести зазначені витрати. Аналогічне положення передбачено у ч. 8 ст. 21 Закону України «Про захист прав споживачів» від 10.06.2023року [6]. Крім того, даний Закон чітко визначає момент з якого можлива реалізація споживачем права на відмову, порядок відмови, форму заявки і інструкцію зобов'язаний розмістити на своєму веб сайті суб'єкт господарювання.

Дотичними до статті 16 Директиви 2011/83/ЄС є положення ч. 13 ст. 21 Закону України «Про захист прав споживачів» від 10.06.2023року, де передбачено випадки, коли споживач не може відмовитися від договору про виконання робіт (надання послуг), укладеного поза торговельним чи офісним приміщенням, або відповідного дистанційного договору. І це, зокрема, якщо: 1) умовами договору передбачено, що споживач втрачає таке право після виконання суб'єктом господарювання договору в повному обсязі; 2) споживач уклав договір щодо замовлення послуг з термінового ремонту товару або з технічного чи іншого обслуговування, що здійснюється у приміщенні споживача, крім випадку, якщо під час термінового ремонту чи обслуговування між споживачем і суб'єктом

господарювання укладено інший договір про виконання робіт (надання послуг) чи придбання товарів, які не стосуються такого термінового ремонту чи обслуговування; 3) договором передбачено надання послуг з розміщення у житловому приміщенні (крім послуг з проживання), транспортування товарів, прокату автомобілів, громадського харчування, показу (проведення) гастрольних заходів та/або послуг, пов'язаних із дозвіллям, у разі якщо зазначено конкретну дату або період його виконання [6].

Зважаючи на те що, Закон України «Про захист прав споживачів» від 10.06.2023 року деталізовано визначає особливості права споживача на відмову від договору у відповідності до права ЄС, проте з урахуванням того, що реалізація даного права споживача можлива у випадках укладення «складних» договорів (наприклад, договорів споживчого кредиту, та/або поза межами торговельних приміщень, дистанційних контрактів) доцільно було б у даному Законі визначити особливості права на відмову щодо договорів споживчого кредиту або передбачити можливість додаткового врегулювання даних відносин Законом України «Про споживче кредитування».

Література:

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text

2. Хартія основних прав Європейського Союзу. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>

3. Patricia Sanchez Abril Francisco, Oliva Blazquez, Joan Martinez Evora. The Right of Withdrawal in Consumer Contracts: a comparative analysis of American and European law. *InDret*. 2018.3. P. 1-56.

4. Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on consumer rights, amending Council Directive 93/13/EEC and Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 85/577/EEC and Directive 97/7/EC of the European Parliament and of the Council. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32011L0083>

5. Christian von Bar, Eric Clive and Hans Schulte-Nölke. PRINCIPLES, DEFINITIONS AND MODEL RULES OF EUROPEAN PRIVATE LAW. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Articles and Comments [Interim Edition, to be completed]. 1620p.

6. Закон України «Про захист прав споживачів» від 10.06.2023р. № 3153-IX (стан: набирає чинності). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20#Text>

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ З ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У ПРАВОВЕ ПОЛЕ УКРАЇНИ

Лига А. І.

провідний економіст

*Державної установи Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Макутова Національної академії наук України,
аспірант Міжрегіональної академії управління персоналом
м. Київ, Україна*

Україна була першою пострадянською країною, що прийняла Закон України «Про захист прав споживачів» ще у 1991 році [1].

Наприкінці 20 сторіччя Закон України «Про захист прав споживачів» в цілому відповідав подібним Законам в Європейському Союзі. Адже, процеси розвитку споживчого права в більшості країн розпочались лише після прийняття Резолюції Генеральної асамблеї ООН про «Керівні принципи для захисту інтересів споживачів» від 09.04.1985 № 39/248, в яких систематизовано вимоги, до нормативно-правових актів із захисту прав споживачів країн-членів ООН.

Втім саме у кінці 90-х особливо з початком 2000-х років відбувся істотний стрибок в розвитку та стандартизації норм права Європейського Союзу (далі ЄС) з захисту прав споживачів. Також, попри істотні національні відмінності в розбудові національних систем захисту прав споживачів ЄС. Було сформовано єдине бачення її основних елементів, яке використовуються в ЄС для оцінки відповідних систем країн-членів [2].

Відповідно до положень статті 4 договору про функціонування ЄС [3], Союз ділиться компетенцією з державами-членами. Захист прав споживачів визначено серед основних сфер ЄС, де застосовується, спільна компетенція між Союзом і державами-членами. Стаття 12 визначає, що вимоги щодо захисту прав споживачів повинні враховуватися при визначенні та реалізації інших політик та заходів Союзу, а стаття 169 прямо визначає пріоритетність просування інтересів споживачів і забезпечення високого рівня захисту споживачів в ЄС, для чого Союз сприяє захисту здоров'я, безпеки та економічних інтересів споживачів, просуванню їх права на інформацію, освіту та організацію себе, щоб захистити свої інтереси.

На сьогодні в ЄС прийнято 2418 нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини у сфері захисту прав споживачів [4]

Для України як кандидата в члени ЄС, базовими євроінтеграційними документами є Угода між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-

членами, з іншої сторони (далі Угода про асоціацію з ЄС), де у главі 20 Розділу 5 визначено, що «сторони співробітничать з метою забезпечення високого рівня захисту прав споживачів та досягнення сумісності між їхніми системами захисту прав споживачі» [5].

Також, в контексті імплементацій Законодавства ЄС в Україні, важливо згадати про включення питань захисту прав споживачів до окремого 28 розділу переговорів про вступ України до ЄС [6]. Під цей розділ прийнята Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2024 р. № 987 «Про деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу» в якій було затверджено додатком № 29 склад робочої (переговорної) групи щодо підготовки переговорних позицій України під час переговорів з ЄС щодо укладення Угоди про вступ України до ЄС з питань захисту прав споживачів та охорони здоров'я, а також затверджено Положення про Міжвідомчу робочу групу з питань забезпечення переговорного процесу про вступ України до ЄС та адаптації законодавства України до права ЄС [7].

Відповідно до цих документів в Угоді про асоціацію з ЄС зобов'язання передбачають імплементацію 18 конкретних нормативно-правових актів ЄС з питань захисту прав споживачів [5].

Відповідно до частини четвертої зазначеного Положення Міжвідомча робоча група розглядає, узагальнює та узгоджує пропозиції державних органів щодо оцінки виконання Україною рекомендацій, які містяться у рішеннях, прийнятих Європейською Комісією щодо України, та стосовно формування переліку нормативно-правових актів з питань наближення законодавства України до права ЄС (acquis ЄС) відповідно до переговорних розділів, а також бере участь у розробленні проєктів нормативно-правових актів з питань наближення законодавства України до права ЄС.

В Україні амбіційну задачу імплементації Законодавства з захисту прав споживачів ЄС було покладено на нову редакцію Закону України «Про захист прав споживачів» від 10.06.2023 № 3153-IX [8]. Згідно з частиною третьою пояснювальної записки до нього, ще на стадії проєкту Закону Про захист прав споживачів № 6134 від 05.10.2021, було передбачено імплементацію 8 нормативно-правових актів ЄС (7 Директив та 1 Регламент). Причому лише 7 з визначених Угодою (Директиву № 2009/22/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23.04.2009 імплементовано за власною ініціативою) [9].

Очевидно, що Законом безпідставно проігнорована імплементація частини положень нормативно-правових актів Союзу, а саме про загальну безпеку продукції; стосовно товарів, що не відповідають їх зовнішньому вигляду та які представляють загрозу для здоров'я та

безпеки споживачів; про організовані туристичні подорожі, відпочинок з повним комплексом послуг та комплексні турне; про захист прав споживачів за деякими положеннями контрактів щодо розподілу часу на використання нерухомості (таймшер), довгострокового відпочинку, контрактів з перепродажу та обміну; про захист споживачів щодо контрактів, що укладені поза діловими приміщеннями; про дистанційну торгівлю та фінансові послуги споживачам; про кредитні угоди для споживачів; про постанови суду для захисту інтересів споживачів. Попри відсутність пояснень у доповідній записці, щодо відсутності їх врегулювання в спеціальному Законі, можна зробити припущення, що законотворці вважали, що зазначені положення більш доречно імплементувати (чи вже імплементовано) іншими нормативно-правовими актами. Втім така позиція є невірною і служить безпідставному розпорощенню прав споживачів по іншим нормативно-правовим актам, що не мають основною метою захист прав споживачів (зазначена практика достатньо поширена продовж останнього десятиріччя), а враховуючі, що імплементовані положення часто не є калькою з норм Союзу вірогідність викривлення на шкоду правам споживачів істотно зростає.

Прикладом продовження тенденцій розпорощення нової редакції спеціального Закону може служити виведення зі сфери його дії прав споживачів в разі придбання продукції у кредит. Звичайно, що після внесення змін у 2016 році стаття 11 старої редакції не відповідала своєму функціональному призначенню та була по факту відсильною нормою, попри це така норма щонайменше демонструвала, що споживче кредитування знаходиться в орбіті Закону України «Про захист прав споживачів», та права споживачів в такому кредитуванні мають враховуватись.

Тобто замість того, щоб виправити недоліки старої статті, автори закону взагалі прибрали цю норму, по суті вивівши кредитування споживачів з-під сфери дії нової редакції Закону. Тому, якщо змінами Закону України «Про споживче кредитування» будуть вилучені положення щодо захисту прав споживачів чи з'являться норми, що будуть йти супереч базовим правам споживачів, проголошеним у спеціальному Законі, то формально цей Закон і не має відповідати вимогам спеціального Закону «Про захист прав споживачів».

Прикладом продовження тенденцій просування положень, що суперечать чи викривляють положення європейського права є стаття 4 нової редакції Закону, де з переліку споживчих прав зникло конституційне право на захист прав споживачів державою, що пов'язувало Закон зі статтею 42 Конституції України визначаючи основні напрями захисту прав споживачів державою [10].

Тобто в порушення статті 22 Конституції України, що забороняє у разі прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів звужувати зміст та обсяг існуючих прав і свобод, з нової редакції Закону фактично видалена конституційна норма, яка була в попередній редакції, про обов'язок держави захищати права споживачів, натомість її було замінено розпорошеними по закону роз'ясненнями окремих деталей державного захисту.

Це вилучення норми Закону суперечить нормам міжнародного [11] та європейського права [3] де захист прав споживачів визначено як обов'язок держави. Адже, в європейському праві споживач визнається найслабшою стороною на ринку, який потребує особливих умов захисту який і має забезпечити держава. У Новому порядку денному для споживачів від 13.11.2020 COM(2020) 696 final за пріоритетним напрямом споживчої політики ЄС 3.4 зазначається «передбачається, що споживачі, як правило, є слабшою стороною в угоді, і тому їх здоров'я, безпека та економічні інтереси потребують захисту» [12]. Подібний погляд викладено у рішенні Конституційного Суду України від 10.11.2011 року № 15-рп/2011, де зазначено, що споживачу держава забезпечує особливий захист як більш слабкому суб'єкту економічних відносин [13].

Крім того, споживачі були фактично позбавлені одного з головних прав споживачів, що є визначальним для захисту прав споживачів в ЄС, це право на безпечність продукції. В Європі право на безпеку продукції завжди привалювало над правом на якість де під якістю розуміється переважно відповідність договору, а ось питання безпеки жорстко регулюються цілою низкою нормативно-правових актів [14], [15], [16]. В Україні ніби у мимохідь врегулювали таке право в контексті якості. Так в статті 4 серед основних прав згадується право споживача на безпечну та належної якості продукцію, а стаття 5 «Право споживача на безпечність товару та його належну якість» ніби має врегулювати всі аспекти права споживача як на якість, так і на безпеку. Але єдина згадка про безпечність в цій статті передбачає лише прив'язку до відповідності загальним вимогам безпечності в інших нормативно-правових актах, але не передбачає особливостей саме захисту споживачів від небезпечної продукції.

Перелік положень, що викривлюють норми європейського права в зазначеному Законі можна було б продовжувати, втім і наведених прикладів достатньо для висновку, щодо неприпустимості для України розпорошення норм права, що захищають права споживачів поза межами спеціального Закону, адже таке розпорошеність порушує цілісність захисту прав споживачів, та не сприяє утворенню цілісної системи захисту прав споживачів сумісної з державами-членами ЄС та

високого рівня захисту таких прав як це визначено в Угоді про асоціацію з ЄС.

Також, не можна не відмітити, що Закон України «Про захист прав споживачів» від 10.06.2023 № 3153-IX розроблено до отримання Україною статусу кандидата в члени ЄС, а отже враховуючи зазначену вище кількість нормативно-правових актів, що регулюють захист прав споживачів в ЄС, можна стверджувати, що новий статус, сумісність систем і високий захист не може обмежуватися частковою імплементацією 18 нормативно-правових актів ЄС.

Аналіз Нової редакція Закону на предмет вдалості імплементації норм права ЄС, дозволяє зробити висновок, що попри імплементацію значної частини норм європейського права, він є «сирим» нормативно-правовим актом, що викривляє та розпорошує (по інших Законах) європейські норми, а отже потребує істотного доопрацювання та перереформування.

На базі проведеного аналізу, можна зробити висновок, що Новий Закон для належної імплементації норм права ЄС та досягнення сумісності систем захисту прав споживачів має:

- Бути самодостатнім та містити всі терміни, що в ньому вживаються. Тобто не мають використовуватись терміни, які або не роз'яснено у наданому в законі переліку термінів, або які не мають сталого та однозначного значення в українському законодавстві.

- Складатись з розділів, які забезпечать: комплексне бачення основ правопорядку та державної політики захисту прав споживачів; базові (загальні) і конкретні права споживачів, механізми їхньої реалізації, а також конкретну відповідальності за порушення кожного проголошеного права чи визначеного Законом механізму; особливості договорів зі споживачами; основні вимоги до такої превентивної організації господарської діяльності, яка унеможливить порушення прав споживачів, буде містити конкретні положення щодо стійкого споживання та розвитку, а також визначить умови державного стимулювання такої діяльності; заборону недобросовісної господарської діяльності та критеріїв її визначення; порядок врегулювання споживчих скарг та забезпечення гарантії відновлення порушених прав через системний та ієрархічний супровід справи споживача всіма суб'єктами національної системи захисту прав споживачів; визначення зазначеної системи та всіх її суб'єктів, зазначивши окрім прав, ще й основні принципи, завдання, обов'язки, механізми діяльності та їхньої взаємодії з іншими суб'єктами системи, відповідальність, критерії оцінки діяльності та контролю джерел фінансування, доступу до інформації, забезпечення прозорості діяльності суб'єктів та можливостей її державної та суспільної

верифікації; міжнародні зв'язки суб'єктів національної системи захисту прав споживачів.

Враховуючи зазначене пропонується таке бачення структури розділів нового Закону України «Про захист прав споживачів»: Преамбула; Розділ I. Загальні положення; Розділ II. Права споживачів та механізми їх реалізації; Розділ III. Договір зі споживачем, основні вимоги, обов'язки та особливості в окремих сферах; Розділ IV. Добросовісні підприємницькі практики саморегулювання: засоби, методи та форми державного стимулювання таких практик; Розділ V. Види та сфери регульованої господарської діяльності; Розділ VI. Заборона недобросовісних господарських практик; Розділ VII. Порядок та ієрархія врегулювання питань захисту прав та інтересів споживачів; Розділ VIII. Суб'єкти системи захисту прав споживачів та основа їхньої діяльності та взаємодії; Розділ IX. Відповідальність за порушення прав споживачів; Розділ X. Міжнародне співробітництво; Прикінцеві та перехідні положення.

Література:

1. Про захист прав споживачів. Закон Української радянської соціалістичної республіки перша редакція – прийняття від 12.05.1991 N 1023-XII. Відомості Верховної Ради УРСР (БВР), 1991, N 30, ст.379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12/ed19910512#Text>

2. National consumer bodies. Consumer bodies in EU countries. An official website of the European Union. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/consumers/consumer-protection-policy/our-partners-consumer-issues/national-consumer-bodies_en

3. Consolidated version of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union 2012/C 326/01. Official Journal C 326 , 26/10/2012 P. 0001 – 0390. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012E%2FTXT>

4. Consumers. Environment, consumers and health protection Search results EUR-Lex home. *An official website of the European Union.* URL: https://eur-lex.europa.eu/search.html?displayProfile=%20allRelAllConsDocProfile&qid=1501043046270&type=named&CC_1_CODED=15&name=browse-by:legislation-in-force&CC_2_CODED=1520

5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством: Закон України від № 1678-VII від 16.09.2014. Офіційний вісник України від 26.09.2014 р., № 75, том 1, с. 83. Дата оновлення: 30.11.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

6. Переговори про вступ України до ЄС: повний гід у 12 питаннях. Комунікаційна команда Офісу Віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/>

peregovory-pro-vstup-ukrayiny-do-yes-povnyj-gid-u-12-pytannyah-i-10-mifah-2/

7. Про деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2024 р. № 987. *Урядовий кур'єр від 03.09.2024 – № 178*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-2024-%D0%BF#Text>

8. Про захист прав споживачів: Закон України від 10.06.2023 № 3153-IX. Відомості Верховної Ради України від 11.12.2023 р., № 78, с. 11. Дата оновлення: 10.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20#Text>

9. Про захист прав споживачів: Проект Закону від 05.10.2021 № 6134. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27942>

10. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141*. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

11. Consumer protection. Resolution adopted by the General Assembly on 22 December 2015 70/186. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/449/10/PDF/N1544910.pdf?OpenElement>

12. New Consumer Agenda Strengthening consumer resilience for sustainable recovery: Communication from the commission to the European Parliament and the Council on 13 November 2020 COM(2020) 696 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0696#footnote72>

13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Степаненка Андрія Миколайовича щодо офіційного тлумачення положень пунктів 22, 23 статті 1, статті 11, частини восьмої статті 18, частини третьої статті 22 Закону України «Про захист прав споживачів» у взаємозв'язку з положеннями частини четвертої статті 42 Конституції України (справа про захист прав споживачів кредитних послуг) від 10.11.2011 року №15-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-11#Text>

14. Προστασία των καταναλωτών, Νόμος της Ελλάδας 16.11.1994 № 2251/1994 URL: <https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/217614/nomos-2251-1994>

15. la Defensa de los Consumidores y Usuarios, Ley General para 1/2007, de 16 de noviembre. URL: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2007-20555>

16. Code de la consommation LOI n° 93-949 du 26 juillet 1993 URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000529228#JORFTEXT000000529228>

ГАРМОНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В УКРАЇНІ З ПРИНЦИПАМИ, ПІДХОДАМИ ТА ПРАКТИКАМИ ЄС – ПРІОРИТЕТ НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Перевертун О. В.

*науковий співробітник відділу приватноправових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Інтеграція України до європейського співтовариства вже давно є нашим стратегічним вектором розвитку. Україна має досить тривалу історію двосторонніх відносин з Європейським Союзом у галузі міжнародної політики, економіки, освіти, науки та культури. А з 23 червня 2022 року Україна отримала статус кандидата на членство у Європейському Союзі, який офіційно запускає процес набуття Україною членства в ЄС.

Щоб приєднатися до Євросоюзу, держава-заявник має задовольняти політичним і економічним умовам, загальновідомим як Копенгагенські критерії (були ухвалені на саміті в Копенгагені в 1993 році), а саме мати демократичний уряд, що визнає верховенство закону і відповідних свобод та інститутів. Відповідно до Маастрихтського договору кожна поточна держава-член, а також Європарламент повинні прийти до згоди з приводу будь-якого розширення [1].

Зараз Україна знаходиться на етапі переговорів щодо вступу до Європейського Союзу. Важливість цього етапу зумовлена тим, що згідно з процедурою ЄС визначено 35 переговорних розділів. За цими розділами Єврокомісія спочатку проводить офіційний скринінг відповідності законодавства України праву ЄС. 33 із 35-ти переговорних розділів розподілені на 6 тематичних кластерів. До кластеру 2 «Внутрішній ринок» включено 28 переговорний розділ «Захист прав споживачів та охорона здоров'я». За результатами скринінгу Єврокомісія підготує звіт щодо відповідності законодавства України праву ЄС по кожному переговорному кластеру. З цього документу буде остаточно зрозуміло рівень відповідності і подальший обсяг роботи [2].

Гармонізація системи захисту прав споживачів в Україні з практиками Європейського Союзу якраз має стати пріоритетним напрямом. Так, додатком XXXIX до Глави 20 Угоди про асоціацію визначено законодавчі акти ЄС, які необхідно імплементувати в національне законодавство. Це акти ЄС, що спрямовані на врегулювання питань, пов'язаних з гарантіями для споживачів,

досудовим захистом прав споживачів, заборонаю несправедливих торговельних практик, договорами із споживачами, електронною комерцією, позначенням цін [3, с. 192].

Як слушно зазначають М. М. Великанова, Н. І. Атаманчук та О. О. Томкіна, «Законодавство України надає споживачам широке коло правових можливостей щодо захисту своїх законних прав та інтересів. ... Попри це, реалізація «споживчих прав» в Україні ускладнюється низкою проблем у цій сфері. ... Заявники скаржилися на неякісне надання послуг та обслуговування суб'єктами господарювання, відмову в обміні товарів або повернення сплачених за товар коштів, порушення прав споживачів при поверненні суб'єкту господарювання якісного непродовольчого товару, невиконання договірних зобов'язань, затримки у доставці поштових відправлень, продаж неякісних товарів, переважно побутової техніки та харчових продуктів тощо. Проте найбільша кількість звернень стосувалася саме проблем захисту прав споживачів. ... Станом на сьогодні недостатньо врегульованими залишаються також питання захисту споживчих прав у сфері електронної торгівлі. Відсутність дієвих механізмів захисту від нечесної торговельної діяльності, неефективність захисту прав споживачів при гарантійному обслуговуванні продукції зумовлюють необхідність подальшого врегулювання забезпечення прав споживачів у нашій державі. Доводиться констатувати, що купівля товарів через Інтернет пов'язана з багатьма ризиками через недосконалість законодавства, і, як наслідок, відсутність чіткого та прозорого механізму захисту прав споживачів.» [3, с. 192–193].

Тому, питання удосконалення нашого національного законодавства у сфері захисту прав споживачів є не тільки актуальним, а й прямо впливає на наші євроінтеграційні прагнення.

Безумовно, прийняття 10 червня 2023 року Закону України «Про захист прав споживачів» [4] певним чином покращило ситуацію. Втім, хоча цей Закон ще не набрав чинності, звучить досить справедлива критика щодо його окремих положень – визначення окремих понять, зокрема договір, послуга тощо; статті 31 «Повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері захисту прав споживачів», яка не зовсім узгоджується із Директивами Ради ЄС та ін. Відтак, гармонізація національного законодавства про захист прав споживачів з правом Європейського Союзу продовжує залишатись пріоритетом.

Література:

1. Відносини Україна – Європейський Союз. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%>

BE%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0_%E2%80%94%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%A1%D0%BE%D1%8E%D0%B7 (дата звернення: 29.09.2024 р.).

2. Переговори про вступ України до ЄС: повний гід у 12 питаннях. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/peregovory-pro-vstup-ukrayiny-do-yes-rovnuj-gid-u-12-pytanniah-i-10-mifah-2/> (дата звернення: 01.10.2024 р.).

3. Великанова М. М., Атаманчук Н. І., Томкіна О. О. Гармонізація законодавства України про захист прав споживачів з правом Європейського Союзу: аналіз законодавчих ініціатив. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. № 1. С. 190-212.

4. Про захист прав споживачів. Закон України від 10 червня 2023 року № 3153-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20/conv#n776> (дата звернення: 01.10.2024 р.).

РОЗДІЛ 5. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

ДЕЛІКТ ЯК ПІДСТАВА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Лупало О. А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри публічного адміністрування
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Адміністративні правопорушення, як відомо, наділені ознаками протиправності, суспільної шкідливості, вини правопорушника, без якої не настає адміністративної відповідальності, та караності. Шкідливість для суспільства таких правопорушень обумовлена тим, що вони заподіюють шкоду об'єктам адміністративно-правової охорони, які задекларовані в Кодексі України про адміністративні правопорушення, або створюють загрозу заподіяння такої шкоди. Сфера правовідносин, в якій здійснюють свої права та законні інтереси споживачі, також є предметом адміністративно-правової охорони, а ступінь шкідливості протиправної дії чи бездіяльності, які мають ознаки адміністративного правопорушення (делікту), визначається наслідками, які зумовлені відповідною дією (бездіяльністю) для суспільства та окремої особи.

Враховуючи зазначене, можливо визначити такі ознаки адміністративних деліктів у сфері захисту прав споживачів: вони являють собою протиправну дію (бездіяльність), що пов'язана з недотриманням вимог законодавства про захист прав споживачів; їх шкідливість для суспільства обумовлена специфікою спричинених ними наслідків; вчиняються у формі умислу або необережності; спричиняють відповідальність у вигляді штрафу (каральну відповідальність).

Підставою адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері захисту прав споживачів є однорідна група адміністративних деліктів, які мають споріднені ознаки, обумовлені особливостями сфери правовідносин, в яких вони вчиняються [1, с. 181].

Головний акт адміністративно-деліктного законодавства – КУпАП не містить вичерпного переліку адміністративних деліктів у сфері захисту прав споживачів, більшість приписів зосереджена у главі 12 «Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузі фінансів і підприємницької діяльності», проте відповідні норми закріплені також у 5-ій, 7-ій, 8-ій, 10-ій, 13-ій та 15-ій главах. Загалом норми КУпАП передбачають адміністративну відповідальність за вчинення правопорушень у сфері: торгівлі, послуг, громадського харчування, фінансів, підприємництва, якості продукції, стандартизації, сертифікації, метрології, охорони праці і здоров'я населення, використання природних ресурсів, охорони природи, пам'яток історії й культури, будівництва, промисловості, використання паливно-енергетичних ресурсів, транспорту, шляхового господарства та ін.

Закон України «Про захист прав споживачів» передбачає адміністративну відповідальність суб'єктів господарювання сфери торговельного та інших видів обслуговування у вигляді стягнення штрафу за низку правопорушень у сфері захисту прав споживачів: за обмеження або відмову споживачеві в реалізації його прав, установлених законодавством захист прав споживачів; за ненадання споживачам інформації про якість продукції; за порушення умов договору між споживачем і виконавцем про надання послуги, виконання роботи; за реалізацію простроченого товару (щодо якого збіг строк придатності); за ненадання інформації споживачам про підприємство-виробника (виконавця, продавця) та підприємства, яке виконує його функції стосовно прийняття претензій від споживачів, здійснює ремонт і технічне обслуговування; за виготовлення чи реалізацію продукції, яка не відповідає вимогам законодавства щодо безпеки для життя, здоров'я, майна споживачів, природного навколишнього середовища; за реалізацію продукції, яка заборонена компетентним органом держави до виготовлення та реалізації (виконання робіт, надання послуг); за продаж небезпечного товару (вибухо– і вогнебезпечних речовин, отрут, пестицидів і подібн.) без відповідного попереджувального маркування, без інформації про умови його безпечного використання; за відсутність необхідної достовірної, доступної, своєчасної інформації про продукцію чи продавця (у ситуаціях, передбачених Законом України «Про електронну комерцію»); за створення перешкод службовим особам органу публічної влади, який реалізує державну політику щодо захисту прав споживачів, у проведенні перевірки якості продукції, правил торговельного обслуговування і подібн. або за невиконання/несвоєчасне виконання припису зазначених органів про

усунення порушень прав споживачів (ст. 23); за образу службової особи такого органу, погрозу, опір, насильство, інші дії на адресу такої службової особи, які перешкоджають здійсненню покладених на неї завдань (ст. 32).

Згаданий Закон України «Про захист прав споживачів» передбачає й відповідальність службових осіб органів державної виконавчої влади, які здійснюють захист прав споживачів, за неналежне виконання або невиконання ними своїх службових обов'язків (ст. 29). Проте, це положення є радше винятком, оскільки всі інші норми спрямовані на визначення адміністративної відповідальності саме суб'єктів господарювання.

Особливість адміністративних деліктів у сфері захисту прав споживачів пов'язана й зі специфікою правового статусу споживача, який в літературі часто визначається як «спеціальний правовий статус». Це зумовлено тим, що споживачі є суб'єктами певної соціальної групи, виокремленої за ознакою особливої соціальної ролі: споживач є слабкою стороною правовідносин у порівнянні з суб'єктом господарювання; він перебуває в умовах економічної нерівності та не має спеціальних професійних знань щодо тих видів продукції (товарів, робіт, послуг), яких потребує, а отже може помилятися або бути введений в оману. Це зумовлює необхідність спеціального правового захисту через створення додаткових гарантій охорони і забезпечення прав і законних інтересів споживачів.

У науковій літературі зазначається, що узагальнюючою ознакою адміністративних деліктів, які дозволяють їх віднести до правопорушень у сфері захисту прав споживачів, є спеціальний об'єкт посягання, яким є права споживачів [2, с. 56]. На нашу ж думку, специфіка адміністративних деліктів у сфері законодавства про захист прав споживачів пов'язана з різноманітністю об'єктів. Адже об'єктом посягання тут можуть бути: здоров'я споживача, його морально-психологічний стан, державні стандарти виготовлення, транспортування, зберігання продукції та ін., санітарно-епідеміологічне благополуччя населення, встановлений порядок здійснення розрахунків, позначення цін тощо. Саме тому норми про адміністративну відповідальність у сфері захисту прав споживачів не зосереджені в єдиній главі у структурі КУпАП, а містяться в різних частинах цього нормативно-правового акту; при цьому ці норми практично неможливо або вкрай складно систематизувати. З цієї ж причини будь-яка класифікація адміністративних деліктів за критерієм об'єкта має бути представлена в розгорнутому каталозі таких деліктів з багаторівневим їх ранжуванням. Як наслідок спостерігається часткове

дублювання норм про адміністративну відповідальність у КУпАП та спеціальних актах законодавства про захист прав споживачів.

Різноплановість об'єкта посягання істотно ускладнює визначення об'єкта посягання, а від цього залежить і коректність кваліфікації адміністративного правопорушення та застосування заходів адміністративної відповідальності.

Література:

1. Колесніков М. В., Старинський М. В. Окремі аспекти правового регулювання адміністративної відповідальності у сфері порушення прав споживачів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Серія економічна. Серія юридична. Випуск 31/2021. С. 178–185.

2. Менів Л. Д. До питання про адміністративні правопорушення у сфері законодавства про захист прав споживачів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 5. С. 54-57. URL: http://lsej.org.ua/5_2016/17.pdf

СПОЖИВЧИЙ АКТИВІЗМ ЯК СКЛАДОВА ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У КИТАЇ

Походжук Р. В.

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
головний консультант*

*Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України,
докторант Науково-дослідного інституту приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

31 жовтня 1993 року в Китаї було прийнято Закон Китайської Народної Республіки про захист прав та інтересів споживачів (Law of the People's Republic of China on the Protection of Consumer Rights and Interests) (далі – Закон Китаю про ЗПС), який набрав чинності 1 січня 1994 року. Зазначений акт є першим документом, який всебічно підтвердив права споживачів у законі [1] (*тут і далі переклад наш – Р. П.*). Водночас Закон Китаю про ЗПС не містить чіткого визначення споживача, а лише частково окреслюється суб'єкт, на якого поширюється сфера його дії. Так, згідно зі статтею 2 Закону Китаю про ЗПС права та інтереси споживачів щодо купівлі та використання товарів чи отримання послуг для щоденного споживання охороняються

цим Законом, а за відсутності положень у цьому Законі – іншими відповідними законами та нормативно-правовими актами [2]. Загалом, законодавство та судова практика Китаю більшою мірою (за певним виключенням) відносить до споживачів саме фізичних осіб, які придбавають продукцію для задоволення потреб щоденного споживання, не пов'язаних з підприємницькою діяльністю.

У контексті потреб щоденного споживання слід звернути увагу на таке явище, як споживчий активізм. Так, відповідно до статті 49 Закону Китаю про ЗПС суб'єкти господарювання, яких визнають у шахрайстві під час надання товарів чи послуг, повинні, за вимогою, компенсувати споживачеві суму, що подвоюється від того, що споживачі заплатили за такі товари чи послуги [2]. У доктрині цю норму ще називали однією з двох унікальних норм Закону Китаю про ЗПС [3]. Такий законодавчий підхід є привабливим для фізичних осіб, які здійснюють цілеспрямовану діяльність щодо придбання продукції з метою отримання відшкодування (споживчий активізм).

К. Томас (K. Thomas), стверджує, що у судовій практиці Китаю однією з особливих сфер, у яких важко застосувати визначення «споживача» у статті 2 Закону Китаю про ЗПС, є так звані «мисливці за контрафактом», «споживачі-активісти» або «професійні споживачі». Оскільки ці активісти мотивовані виключно винагородою, залишається дискусійним питання про те, чи повинні вони підпадати під визначення «споживача» у статті 2, оскільки вони не купують товари чи послуги для щоденних потреб [4]. Борці з фейками вважають, що вони зобов'язані висвітлювати потенційні небезпеки на ринку, поширювати юридичні знання та, що дуже важливо, спонукати уряд застосовувати вже існуючі закони, щоб краще захистити споживачів і сприяти національному розвитку [5]. Загалом це доволі складне питання, адже споживчий активізм балансує на межі чи навіть порушує принцип добросовісності. Однак він також змушує суб'єктів господарювання серйозніше ставитися до своїх обов'язків.

В одній із своїх справ Вищий народний суд провінції Цзянсу (Higher People's Court of Jiangsu Province) застосував поняття "знати, що це підробка, і купувати" (*knowing-it-is-fake-and-buying* – *вставка наша* – Р. П.), але пояснив це як обґрунтування мотивації до покупки, і постановив, що існування такої мотивації чи ні не може заперечувати ідентичність споживачів [6]. Тобто суд визнав, що мотив, з яким придбавається продукція немає значення, якщо дотримані вимоги статті 2 Закону Китаю про ЗПС.

При цьому в науці висловлювалися протилежні міркування, зокрема, Чж. Ян (Zh. Yang) зазначає, що ті фізичні особи, чия діяльність є прибутковою, будуть виключені із сфери дії норм щодо

захисту прав споживачів [6]. Своєю чергою Ю. Лі (Y. Li) та С.Б. Є (X.B. Ye) вважають, що люди, які свідомо купують підроблену продукцію, постійно і систематично займаються покупкою контрафактної продукції або навіть заробляють цим на життя. Їхнє становище в угоді істотно відрізняється від ущемленого становища рядових споживачів. Порівняно з бізнес-операторами люди, які свідомо купують підроблені продукти, не знаходяться в невігідному становищі. На їх переконання, ті, "хто свідомо купує підроблені товари", повинні бути виключені з-під захисту згідно з Законом Китаю про ЗПС [7].

Стосовно концепції "знати, що це підробка, і купувати" можна висловити, як позитивні, так і негативні міркування. З однієї сторони, цілеспрямовані дії споживачів щодо отримання прибутку, за загальним принципом цивільного права є недобросовісними, а відтак, ці особи не мали б отримувати спеціальний захист. Водночас, такі дії споживачів позитивно впливають на ринок і дозволяють бути ефективним його учасником, виключаючи певну участь держави. Наприклад, така мотивація споживача може зняти з держави тягар щодо накладення адміністративно-господарських санкцій на суб'єкта господарювання за порушення умов здійснення господарської діяльності.

Відтак, вважаємо, що концепція «знати, що це підробка, і купувати» може бути застосована у вітчизняному законодавстві, але вона має мати чіткі межі, єдиний механізм та застосовуватися альтернативно до державного впливу. Її впровадження повинно відбуватися за принципом «маленькими кроками».

Література:

1. Junke Xu. Who Will Protect Chinese Consumers? The Past, Present and Future of Consumer Protection Legislation in China, 24 Loy. Consumer L. Rev. 22 (2011). URL: <http://lawecommons.luc.edu/lclr/vol24/iss1/3> (accessed: 10.11.2023).

2. Law of the People's Republic of China on the Protection of Consumer Rights and Interests (Adopted at the Fourth Meeting of the Standing Committee of the Eighth National People's Congress and promulgated by Order No.11 of the President of the People's Republic of China on October 31, 1993). URL: https://www.npc.gov.cn/zgrdw/englishnpc/Law/2007-12/12/content_1383812.htm (accessed: 24.11.2023).

3. Zheng, Xiang and Zhixiong (Leo) Liao. "Consumer law and practice in China: A critique on the 20-year experience and the recent amendment bill." (2013). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/44289831.pdf> (accessed: 09.11.2023).

4. Kristie Thomas, Analysing the Notion of 'Consumer' in China's Consumer Protection Law, The Chinese Journal of Comparative Law,

Volume 6, Issue 2, December 2018, Pages 294–318,
<https://doi.org/10.1093/cjcl/cxy010>.

5. Kuever, E. (2019). “If the People Do Not Raise the Issue, the Officials Will Not Investigate”: Moral Citizenship among China's Fake-Fighters. *Journal of Current Chinese Affairs*, 48(3), 360-380. <https://doi.org/10.1177/1868102619877325>.

6. Yang Zhihang. The Definition and Defining Method of Consumer Concept Concurrently Commenting on Article 2 of “The Regulations for the Law on the Protection of the Rights and Interests of Consumers (Submitted for Examination and Approval)”. *Advances in Economics, Business and Management Research*, volume 71. Proceedings of the 4th International Conference on Economics, Management, Law and Education (EMLE 2018). DOI 10.2991/emle-18.2018.149.

7. Li, Y. and Ye, X. (2022) On the Denial of Consumer Identity and Protection of People Who Knowingly Buy Fake Products – Taking Chinese Market as an Example. *Beijing Law Review*, 13, 528–543. doi: 10.4236/blr.2022.133034.

ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКИХ САНКЦІЙ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Шаталова Л. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного права*

*Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна*

Єдність судової практики залежить від точності юридичної техніки формулювання норм у нормативно-правових актах. В умовах конвергенції романо-германської та англо-саксонської правових систем набуває особливої актуальності. У тому числі у сфері захисту прав та законних інтересів споживачів. В рамках виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони Україна взяла на себе зобов'язання забезпечити приведення у відповідність національного законодавства до міжнародних та європейських стандартів як у сфері захисту прав

споживачів, так і в забезпеченні принципу справедливості при призначенні покарання.

За порушення прав споживачів у спеціальному законодавстві передбачено застосування адміністративної, цивільно-правової, кримінальної відповідальності. Склади правопорушень законодавства у сфері захисту прав споживачів закріплені у 12 та 13 главах КУпАП. Адміністративно-правова відповідальність частіше застосовується у виді адміністративних стягнень, таких як: попередження, штраф та конфіскація предметів торгівлі тощо. Однак на практиці є малоефективною, оскільки суми штрафів, які передбачені за порушення правил торгівлі чи надання послуг набагато менші ніж прибутки ж від таких правопорушень. Що з одного боку створює умови для подальшого вчинення таких правопорушень, з іншого – передбачає індивідуалізацію застосування юридичної відповідальності при розгляді конкретного правопорушення.

Відповідно до статті 23 Закону України «Про захист прав споживачів» (далі – Закон №1023) суми штрафів встановлюються у кратному розмірі або у відсотках від вартості продукції, яка була введена в обіг. При цьому встановлюється нижня межа штрафів у неоподатковуваних мінімумах доходів громадян (далі – ндмг) (від 5 НМДГ – 85 грн) або у кратному розмірі вартості продукції виходячи з цін, що діяли на час придбання цієї продукції. Наприклад, пп. 5 – у розмірі 500 відсотків вартості одержаної для реалізації партії товару, виконаної роботи, наданої послуги; пп. 4 – у розмірі 300 відсотків вартості виготовленої тощо.

Наразі прийнятий новий Закон України «Про захист прав споживачів» 3153-Х від 10.06.2023 року (далі – Закон №3153), який набирає чинності через один рік з дня його опублікування, але не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану в Україні. Містить аналогічні норми щодо визначення розміру та меж санкцій. Так, у п. 2 статті 43 нового Закону – №3153 встановлюється відповідальність за виготовлення та/або реалізацію товару, який не відповідає вимогам нормативно-правових актів, – у розмірі 300 відсотків вартості виготовленої або реалізованої продукції, (виходячи з цін, що діяли на час її придбання), але не менше п'яти ндмг.

Водночас до суб'єктів господарювання застосовувались заходи відповідальності, визначені в Законі України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» від 2 грудня 2010 року № 2735-VI (далі – Закон № 2735). Зокрема відповідно припису пункту 2 частини другої статті 44 «До особи, яка ввела продукцію в обіг, яка не відповідає встановленим вимогам застосовуються адміністративно-господарські санкції у вигляді штрафу

у розмірі трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а за повторне протягом періоду від одного року до трьох років вчинення такого самого порушення, за яке на особу вже було накладено штраф, – у розмірі шести тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян». Зазначений припис був предметом розгляду Конституційним Судом України (далі – КСУ) за конституційною скаргою Тригуб Н. С. щодо відповідності Конституції України (конституційності) цього припису [1].

КСУ визнав зазначені норми такими, що не відповідають нормам Конституції України в частині визначення розміру адміністративно-господарської санкції. Розглянувши матеріали справи, КСУ зазначив, що адміністративно-господарські санкції мають не лише репресивний, а й правозахисний характер і спрямовані на забезпечення умов для розвитку та реалізації економічних інтересів України. При цьому безальтернативність санкції є корисною у сфері підприємництва для забезпечення формальної рівності суб'єктів господарювання з метою недопущення дискримінації через застосування внаслідок суб'єктивних міркувань різних покарань в однотипних випадках. Безальтернативність санкції за оспорюваною нормою також не означає неконституційності цієї норми. Оскільки законодавець обґрунтовано вирішив скористатися всіма перевагами конкретно визначеної санкції, а саме – нижча корупціогенність, простіший та швидший адміністративний процес, рівний підхід до суб'єктів підприємництва. Відповідно для забезпечення індивідуалізації відповідальності законодавець обрав достатньо універсальний фактор, який є визначальним показником підвищеної делінквентності особи – повторність правопорушення. При цьому у багатьох випадках для забезпечення безпеки суспільства адміністративне стягнення у вигляді штрафу повинно багатократно перевищувати мінімальну зарплату/прожитковий мінімум.

Спираючись на європейський досвід з визначення принципів встановлення юридичної відповідальності за даний вид правопорушень, КСУ вважає, що законодавцем у п. 2. ч. 2. ст. 44 Закону № 2735 встановлено недиференційоване покарання [1]. Таким чином, приписи цієї норми не передбачають можливості зниження покарання для осіб, які вчинили правопорушення невеликої тяжкості. А також не дозволяють урахувати ступінь тяжкості вчиненого правопорушення, розміру заподіяних збитків, форми вини та мотивів правопорушення, майнового стану підсудного та інших істотних обставин. Тому, слід дійти висновку, що приписи даної норми порушують принцип справедливості покарання, засади індивідуалізації та домірності, а отже є неконституційними. Зазначене Рішення набуває

чинності з першого травня 2024 року, а визначений неконституційним окремий припис норми закону втрачає чинність.

Усталена практика Суду Справедливості Європейського Союзу за приписами Постанови № 765/2008 [2] підтверджує обов'язок компетентних національних органів додержуватись принципу домірності, який є одним із загальних принципів права ЄС. Відповідно до зазначеного принципу акти, ухвалені інституціями ЄС, не повинні виходити за межі відповідних і потрібних засад для досягнення правомірних цілей, на які спрямовано відповідні приписи актів права. Передбачено вибір між кількома відповідними заходами, а саме, застосування найменш обтяжливого. Водночас завдані збитки від їх застосування мають бути домірними щодо визначеної мети. Принцип домірності аналогічно застосовують на національному рівні, оскільки він вимагає від держав-членів ухвалювати заходи, які відповідають досягненню визначеної мети і не виходять за межі необхідного для їх досягнення.

Досліджуючи оспорюваний припис норми Закону № 2735, КС України встановив наявність у ньому лише єдиної безальтернативної санкції: штраф у розмірі трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за правопорушення «з введення в обіг продукції, яка не відповідає встановленим вимогам», учинене вперше. Погоджуємось, що така абсолютна визначеність не надає суб'єкту накладання адміністративного стягнення можливості врахувати те, що гіпотезою п. 2. ч. 2. ст. 44 Закону №2735 охоплено велику кількість виявів об'єктивної та суб'єктивної сторін цього правопорушення.

Отже, можемо дійти висновку, що національне законодавство щодо захисту прав споживачів знаходиться у постійному розвитку та адаптації до вимог в Європейського Союзу. Так, відповідно до статті 7 Директиви про загальну безпечність продуктів від 3 грудня 2001 року 2001/95/ЄС [3] державам-членам ЄС надається право встановлювати як правила щодо стягнень, які застосовуються у разі недодержання учасників ринку національних приписів права, що ухвалені згідно з цією Директивою, так і застосовувати потрібні заходи для забезпечення їх виконання. За умови, що зазначені стягнення мають бути дієвими, домірними, пропорційними та стримувальними. Проте, виникають проблеми з застосуванням заходів відповідальності за введення у обіг продукції з порушенням вимог законодавства. На нашу думку, необхідно додати припис, до аналізованої норми з встановленням можливості урахування обставин, що пом'якшують відповідальність. Це надасть можливість охопити велику кількість виявів об'єктивної та суб'єктивної сторін цього правопорушення та дотриматися принципу домірності при визначенні покарання.

Література:

1. Рішення Конституційного Суду України № 9-п(П)/2023 від 1 листопада 2023 року у справі № 3-53/2022(126/22) за конституційною скаргою Тригуб Наталії Семенівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису пункту 2 частини другої статті 44 Закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності за порушення прав споживачів).

2. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 765/2008 від 9 липня 2008 року про встановлення вимог до акредитації та ринкового нагляду, пов'язаних з реалізацією продуктів, та про скасування Регламенту (ЄЕС) № 339/93/ URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_938#Text

3. Directive 2001/95/EC of the European Parliament and of the Council of 3 December 2001 on general product safety/ URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32001L0095>

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Кравчик С. М.

*аспірант кафедри цивільного, господарського права та процесу
Академії адвокатури України
м. Київ, Україна*

Основу законодавства про захист прав споживачів в Україні складають міжнародні договори, Цивільний, Господарський кодекси, Закон України «Про захист прав споживачів» інші Закони та підзаконні нормативно-правові акти.

Відповідно до інформації наведеної на офіційному сайті Держпродспоживслужби [1], Україна уклала шість міжнародних угод, що регулюють питання міжнародного співробітництва у сфері захисту прав споживачів. Такі угоди укладено з Республіками Австрія, Білорусь, Латвія, Литва, Словенія та Угорщиною.

В Цивільному та Господарському кодексах України викладено загальні норми щодо захисту прав споживачів. Для прикладу в ч. 2 ст. 627 ЦК України зазначено, що у договорах за участю фізичної особи – споживача враховуються вимоги законодавства про захист прав споживачів. В ст. 5, 6, 10 ГК України зазначається, що конституційні основи правового господарського порядку в Україні становлять, в тому

числі захист прав споживачів; загальними принципами господарювання в Україні є захист прав споживачів та безпеки суспільства і держави; у соціально-економічній сфері держава здійснює соціальну політику захисту прав споживачів та ін.

В цьому аспекті необхідно звернути увагу, що наразі в Україні продовжує діяти редакція Закону «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 № 1023-ХІІ (далі також – Закон № 1023-ХІІ), але зазначена редакція втратить чинність з дня припинення чи скасування воєнного стану. Після втрати чинності зазначеної редакції Закону набере чинності Закон України «Про захист прав споживачів», в редакції від 10.06.2023 № 3153-ІХ (далі також – Закон № 3153-ІХ).

В Законі № 1023-ХІІ сформульовано спеціальні норми, що регулюють питання відповідальності за порушення прав споживачів в Україні. Так, Закон № 1023-ХІІ містить статтю 23 «Відповідальність за порушення законодавства про захист прав споживачів», в якій наведено перелік з дванадцяти пунктів (два з яких виключено), які визначають випадки за яких настає відповідальність за порушення законодавства про захист прав споживачів та розмір такої відповідальності в неоподаткованих мінімумах доходів громадян.

Також зазначено, що суми штрафів зараховуються до Державного бюджету України, а у разі відмови від добровільної сплати суми штрафу, рішення (постанова) Держпродспоживслужби підлягає примусовому виконанню в порядку передбаченому Законом України «Про виконавче провадження». Тобто зазначені рішення (постанови) є виконавчими документами і для їх примусового виконання не потрібно окремо звертатися до суду, що однозначно прискорює їх виконання.

При цьому, досить розповсюдженою є практика оскарження до суду таких рішень (постанов). Як правило, у разі оскарження, за клопотанням позивача суд зупиняє дію рішень Держпродспоживслужби до закінчення розгляду відповідної судової справи.

В даному аспекті слід звернути увагу, що рішення (постанови) про накладення штрафу в певному розмірі на особу, що допустила порушення в сфері прав споживачів не мають на меті поновлення порушених прав споживачів. Споживачі, для поновлення своїх прав, як зазначено вже в ст. 22 Закону № 1023-ХІІ, мають звертатися до суду. В такому випадку, у разі задоволення вимог споживача суд одночасно вирішує питання щодо відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Споживачі звільняються від сплати судового збору за позовами, що пов'язані з порушенням їх прав.

Очевидно, що дані положення призводять до того що після накладення штрафу, особа не зацікавлена в поновленні прав споживача,

адже це вже жодним чином не вплине на розмір штрафу, строк його оплати і т.д.

Дещо по іншому питання відповідальності за порушення прав споживачів врегульовано в Законі № 3153-IX. В цілому Закон № 3153-IX був сформульований з врахуванням сучасного стану справ в питанні взаємовідносин споживача, права якого такий Закон і покликаний захищати, та продавців, постачальників, виконавців послуг, тощо.

Зазначений Закон враховує, що наразі в Україні і в світі в цілому відбувається значний розвиток електронної комерції, тобто реалізація товарів і послуг через електронні майданчики (укладення договору поза торговельним чи офісним приміщенням або дистанційного договору) власники яких часто невідомі, знаходяться за кордоном в інших юрисдикціях, тощо, такий стан справ потребує впровадження сучасних механізмів моніторингу та захисту прав українських споживачів.

З врахуванням зазначеного, Законом № 3153-IX запропоновано низку комплексних механізмів, які передбачають захист прав споживачів та відповідальність за порушення законодавства в сфері захисту прав споживачів.

До таких механізмів зокрема можна віднести:

1) Законодавче визначення прав споживачів на споживчу освіту та/або просвіту, тобто визначення обов'язку держави щодо створення умов для здобуття споживачами знань, умінь та навичок, у тому числі в закладах освіти, з питань реалізації прав споживачів та механізмів їх захисту (ст. 12).

2) Створення порталу е-покупець та автоматизованої системи перевірених продавців, яка є складовою частиною порталу е-покупець, які в свою чергу мають забезпечити споживачам можливість подання звернень про порушення їхніх прав при придбанні продукції у суб'єктів електронної комерції, а також надсилання комерційних повідомлень та інформування про перебіг та результати розгляду звернень (ст. 16).

3) Визначення переліку нечесних комерційних практик, а також наслідків використання таких практик для споживача та для продавця (розділ IV).

4) Визначення нових суб'єктів захисту системи захисту прав споживачів, а саме органів позасудового врегулювання спорів та організацій господарського саморегулювання або організацій професійного самоврядування, які створені та діють відповідно до законодавства (ст. 30).

5) Визначення розширеного (18 пунктів) переліку випадків за яких настає відповідальність за порушення законодавства про захист прав споживачів та значне збільшення розміру такої відповідальності, визначення обов'язку відшкодування шкоди завданої споживачу (ст. 43).

Не зважаючи на прогресивність переважної більшості положень Закону № 3153-ІХ, проблемним питанням залишається, як і в попередньому Законі № 1023-ХІІ, поновлення прав споживачів, а також відшкодування завданої споживачу шкоди.

На жаль, норми зазначених Законів таких механізмів не передбачають, при цьому доведення шкоди споживачем потребує доведення ним, як потерпілим наявності шкоди, дефекту в продукції, причинно-наслідкового зв'язку між дефектом в продукції та шкодою. Реалізація зазначених дій споживачем однозначно є процесуально обтяжливими для споживача, адже потребують значних ресурсів та часу для отримання відповідних зразків продукції, документації, проведення експертиз, розрахунків, тощо.

Вбачається за доцільне звернути увагу на підходи, які реалізовані на ринку електричної енергії щодо захисту прав споживачів.

Так, Постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП) від 12.06.2018 № 375 [2] затверджено Порядок забезпечення стандартів якості електропостачання та надання компенсацій споживачам за їх недотримання.

Такий Порядок зокрема передбачає загальні стандарти якості надання послуг, гарантовані стандарти якості надання послуг на ринку електричної енергії та надання споживачу грошової компенсації, у разі недотримання гарантованих стандартів якості надання послуг, зазначених у цьому Порядку.

Тобто, у разі порушення прав споживачів електричної енергії учасник ринку електричної енергії (постачальник, оператор системи розподілу) повинен виплатити споживачу грошову компенсації не залежно від наявності збитків//шкоди у такого споживача. Зазначене в свою чергу не потребує від споживача доведення наявності збитків//шкоди, при цьому компенсація, як правило виплачується споживачу до моменту усунення подій, обставин, що призвели до порушення його прав, а тому такий порядок стимулює учасників енергетичних ринків, що порушили права такого споживача на їх якнайшвидше усунення.

В цьому аспекті необхідно зазначити, що застосований на ринку електричної енергії підхід значно прогресивніший в плані захисту прав споживачів, ніж підходи запропоновані в Законах № 3153-ІХ та № 1023-ХІІ, адже він передбачає не лише покарання винного, а і компенсацію для управненої сторони. Тому доцільно було б передбачити такі механізми на рівні Закону або, як альтернатива, визначити галузі економіки в яких мали б бути прийняті схожі підзаконні нормативно-правові акти, як на ринку електричної енергії.

В цілому необхідно зазначити, що з вступом в дію Закону № 3153-IX національне законодавство з питань захисту прав споживачів значно наблизиться до законодавства ЄС, але все ж таки потребуватиме доопрацювання з визначених вище питань.

Література:

1. Інформація з офіційного сайту Держпродспоживслужби: URL: <https://dpss.gov.ua/mizhnarodne-spivrobitnictv/zahist-spozhivachiv/mizhnarodni-ugodi>. (дата звернення 11.09.2024).

2. Порядок забезпечення стандартів якості електропостачання та надання компенсацій споживачам за їх недотримання: Постанова НКРЕКП від 12.06.2018 № 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0375874-18#Text>. (дата звернення 11.09.2024).

НОТАТКИ

НОТАТКИ

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У КОНТЕКСТІ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

*Збірник матеріалів
науково-практичної конференції*

м. Київ, 03 жовтня 2024 року

*Матеріали друкуються в авторській редакції.
Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр,
прізвищ тощо несуть автори.*

ЮРИДИКА
ВИДАВНИЦТВО

Підписано до друку 05.11.2024 р. Формат 60 × 84 / 16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 9,3. Наклад 100. Замовлення № 1024-177.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7653 від 18.08.2022 р.